

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA‘LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
MAGISTRATURA BO‘LIMI**

Qo‘lyozma huquqida

UDK: 811.11:512.133:81.373.61

ABRIQULOV PANJI KENJAYEVICH

**NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA KASBGA OID LEKSIKANING
ETIMOLOGIK VA LINGVOMADANIY JIHLTLARI**

70230101 - Lingvistika (nemis tili) mutaxassisligi bo‘yicha Magistr akademik
darajasini olish uchun yozilgan

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar:

F.f.n., dots. Y.N.Ismailov

TERMIZ-2023

“Nemis va o‘zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy jihatlari” mavzusi Termiz davlat universiteti rektorining 2021-yil 3-dekabrda №54-T/M sonli buyrug‘i asosida tasdiqlangan.

Magistrlik dissertatsiyasi Termiz davlat universiteti Roman-german tillari kafedrasida bajarilgan.

Magistrlik dissertatsiyasi elektron nusxasi Termiz davlat universitetining rasmiy veb sahifasiga joylashtirilgan.

Dissertatsiya manzilining QR-kodi:

Magistrlik dissertatsiyasi bilan Termiz davlat universitetining axborot resurs markazida tanishish mumkin (2- raqam bilan ro‘yxatga olingan.

Manzil: Termiz shahri Barkamol avlod ko‘chasi 43-uy)

Ilmiy rahbar:

dots. Y.N.Ismailov

Kafedra mudiri:

U.Imomova

Magistratura bo‘limi boshlig‘i:

PhD. A.B. Narbayev

70230101 - Lingvistika (Nemis tili) mutaxassisligi magistranti

Abriqulov Panji Kenjayevichning “Nemis va o‘zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy jihatlari” mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi

ANNOTATSIYASI

Tayanch so‘zlar: kasbga oid leksika, atama, nomenklatura, professionalizm, jargon, shevaga xos so‘zlar, so‘zlashuv tili, kasb nomlari, ularning etimologiyasi, lingvomadaniyati, leksik-grammatik tarkibi, leksik-semantik xususiyatlari

Tadqiqot ob’ektlari: Nemis va o‘zbek tillaridagi kasbga oid leksika, professionalizm.

Ishning maqsadi: Nemis va o‘zbek tillaridagi kasbga oid leksikaning qiyosiy jihatdan lingvistik mohiyatini o‘rganish, ularni etimologik va lingvomadaniy jihatlarni kuzatish va tahlil etishdan iborat.

Tadqiqot metodlari: Tadqiqotni yoritishda tilshunoslikning qiyosiy-tarixiy, tavsifiy, chog‘ishtirma, diaxron va sinxron, struktuk kabi bir qator metodlar yordamida tahlil etildi.

Ishning natijalari va ularning yangliklari: 1. Nemis va o‘zbek tillaridagi professionalizm va terminlar o‘zaro tahlil qilinib ularning farqli tomonlari o‘rganildi. 2. Nemis va o‘zbek tillaridagi kasb nomlari etimologik jihatdan qiyosiy tahlil ostiga olindi. 3. Nemis va o‘zbek tillaridagi professionalizmlar o‘zaro chog‘ishtirib o‘rganildi. 4. Kasbga oid leksika terminalogik va dealektal jihatdan ko‘rib chiqilib ularning tarkibiy qismlari o‘rganildi. 5. Nemis va o‘zbek tillaridagi kasbiy so‘zlar lingvomadaniy jihaddan o‘rganildi.

Ushbu dissertatsiya nemis va o‘zbek tillarini o‘rganayotgan har bir kishiga matnlardagi kasbga oid so‘zlar ma’nolarining lingvistik-etimologik va madaniy o‘ziga xosligini yaxshiroq tushunishiga yordam beradi. Shu bilan birgalikda kasbga oid so‘zlarning kelib chiqishi, rivojlanishi, semantik ma’nosi va ikki xil

madaniy muhitda qo'llanilishida farqlarga va o'xshash jihatlarga ega ekanligini ko'rsatishga yordam beradi.

Amaliy ahamiyati: tadqiqot ishi shu va shunga oid kelgusidagi tadqiqodlar hamda unga doir masalalar, muammolarning yechimini topishda muhim nazariy va amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Tadbiq etish darajasi: Ushbu dissertatsiya ishida olingan natijalardan oliy ta'lim muassasalarining talabalariga shu yo'nalishdagi saboqlarida foydalanishga tavsiya etiladi.

Qo'llash sohasi: O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari

ANNOTATION

of the master's dissertation on the topic “Etymological and linguistic-cultural aspects of professional vocabulary in German and Uzbek languages”

Key words: professional lexicon, terms, nomenclature, professionalism, slang, dialectal words, colloquial language, professional names, their etymology, linguistic culture, lexical-grammatical structure, lexical-semantic features

Research objects: professional lexicon in German and Uzbek languages, professionalism.

Purpose of work: Studying the lexicon related to the profession in German and Uzbek languages consists in studying, observing and analyzing their etymological and linguistic aspects.

Research methods: The study was analyzed using a number of methods of linguistics, such as comparative-historical, descriptive, cross-sectional, diachronic and synchronous, and structural.

The results of the work and their news: 1. Professionalism and terms in German and Uzbek languages were mutually analyzed and their differences were studied. 2. German and Uzbek occupational names were subjected to comparative analysis from the etymological aspect. 3. Professionalisms in

German and Uzbek languages were studied by mixing them. 4. Vocational lexicon was examined terminologically and dialectally and its components were studied. 5. Vocabulary words in German and Uzbek languages were learned from linguistic and cultural jihad.

This dissertation will help anyone studying German and Uzbek languages to better understand the linguistic, etymological and cultural specificity of the meanings of words related to profession in the texts. At the same time, it helps to show that the origin, development, semantic meaning and usage of professional words in two different cultural environments have differences and similar aspects.

Practical significance: the research work serves as an important theoretical and practical resource for finding solutions to this and related future researches and related issues.

Application level: It is recommended to use the results obtained in this dissertation to students of higher education institutions in their lessons in this direction.

Field of application: higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan.

ANMERKUNG

zur Masterarbeit zum Thema „Etymologische und sprachkulturelle Aspekte des Berufswortschatzes in deutschen und usbekischen Sprachen“

Schlüsselwörter: Fachlexikon, Begriffe, Nomenklatur, Professionalität, Umgangssprache, Dialektwörter, Umgangssprache, Berufsnamen, ihre Etymologie, Sprachkultur, lexikalisch-grammatische Struktur, lexikalisch-semantiche Merkmale

Forschungsobjekte: Fachlexikon in deutscher und usbekischer Sprache, Professionalität.

Zweck der Arbeit: Das Studium des berufsbezogenen Lexikons in deutscher und usbekischer Sprache besteht darin, ihre etymologischen und

sprachlichen Aspekte zu studieren, zu beobachten und zu analysieren.

Forschungsmethoden: Die Untersuchung wurde mit einer Reihe von Methoden der Linguistik analysiert, wie komparativ-historisch, deskriptiv, querschnittlich, diachron und synchron sowie strukturell.

Die Ergebnisse der Arbeit und ihre Neuigkeiten: 1. Professionalität und Begriffe in deutscher und usbekischer Sprache wurden gegenseitig analysiert und ihre Unterschiede untersucht. 2. Deutsche und usbekische Berufsbezeichnungen wurden einer vergleichenden Analyse aus dem etymologischen Aspekt unterzogen. 3. Professionalismen in deutscher und usbekischer Sprache wurden durch Mischen untersucht. 4. Das Berufslexikon wurde terminologisch und dialektal besichtigt und seine Bestandteile untersucht. 5. Vokabeln in deutscher und usbekischer Sprache wurden aus dem sprachlichen und kulturellen Dschihad gelernt.

Diese Dissertation wird jedem, der die deutschen und usbekischen Sprachen studiert, helfen, die sprachliche, etymologische und kulturelle Besonderheit der Bedeutung von berufsbezogenen Wörtern in den Texten besser zu verstehen. Gleichzeitig hilft es zu zeigen, dass Herkunft, Entwicklung, semantische Bedeutung und Verwendung von Fachwörtern in zwei verschiedenen kulturellen Umgebungen Unterschiede und ähnliche Aspekte aufweisen.

Praktische Bedeutung: Die Forschungsarbeit dient als wichtige theoretische und praktische Ressource, um Lösungen für diese und verwandte zukünftige Forschungen und verwandte Fragen zu finden.

Anwendungsebene: Es wird empfohlen, die in dieser Dissertation erzielten Ergebnisse an Studierende von Hochschulen in ihrem Unterricht in dieser Richtung weiterzugeben.

Anwendungsbereich: Hochschulen der Republik Usbekistan

АННОТАЦИЯ

кандидатской диссертации на тему «Этимологические и лингвокультурологические аспекты профессиональной лексики в немецком и узбекском языках»

Ключевые слова: профессиональная лексика, термины, номенклатура, профессионализм, сленг, диалектные слова, разговорная речь, профессиональные названия, их этимология, лингвокультура, лексико-грамматический строй, лексико-семантические признаки.

Объекты исследования: профессиональная лексика немецкого и узбекского языков, профессионализм.

Цель работы - изучение немецкой и узбекской лексики, относящейся к профессии, наблюдение и анализ их этимологических и лингвистических аспектов.

Методы исследования: Исследование было проанализировано с использованием ряда методов языкознания, таких как сравнительно-исторический, описательный, кросс-секционный, диахронический и синхронный, структурный.

Результаты работы и их новости: 1. Взаимно проанализированы профессионализмы и термины в немецком и узбекском языках и изучены их различия. 2. Этимологическому сравнительному анализу подверглись немецкие и узбекские профессиональные названия. 3. Профессионализмы в немецком и узбекском языках изучались путем их смешения. 4. Терминологически и диалектно рассмотрена профессиональная лексика и изучены ее компоненты. 5. Лексика немецкого и узбекского языков была выучена из языкового и культурного джихада.

Данная диссертация поможет изучающим немецкий и узбекский языки лучше понять лингвистическую, этимологическую и культурную специфику значений слов, связанных с профессией в текстах. В то же время

это помогает показать, что существуют различия и сходства в происхождении, развитии, семантическом значении и употреблении слов, связанных с профессией, в двух разных культурных средах.

Практическая значимость: исследовательская работа служит важным теоретическим и практическим ресурсом для поиска решений этого и связанных с ним будущих исследований и смежных вопросов.

Уровень применения: Рекомендуется использовать результаты, полученные в данной диссертации, студентам высших учебных заведений на своих занятиях по данному направлению.

Область применения: высшие учебные заведения Республики Узбекистан

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. KASBGA OID LEKSIKANING NAZARIY ASOSLARI	7
1.1-§. Kasbga oid leksika tushunchasi va ilmiy adabiyotlar tahlili	7
1.2-§. Dunyo va o‘zbek olimlarining kasbga oid leksika haqidagi qarashlari	12
1.3-§. Professionalizmlarning tadqiqot yo‘nalishlari	24
I bob yuzasidan xulosalar.....	26
II BOB. NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA KASBGA OID LEKSIKANING ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARINI O‘RGANISHNING METODIK TASNIFI	28
2.1-§. Nemis tilidagi kasb nomlarining shakllanish tarixi va etimologik xususiyatlarining qiyosiy-tirixiy tasnifi	28
2.2-§. O‘zbek tilidagi kasb nomlarining etimologik, diaxron va sinxron tasnifi ..	35
2.3-§. Nemis va o‘zbek tillarida professionalizmning chog‘ishtirma tahlili	43
II bob yuzasidan xulosalar.....	49
III BOB. NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA KASBGA OID LEKSIKANING TUZULISHI VA LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI	51
3.1-§. Nemis va o‘zbek tillarida kasbiy nominatsiyalarning tuzulishi va ularning leksik-grammatik tahlili	51
3.2-§. Nemis va o‘zbek tillarida kasbga doir nominatsiyalarning lingvomadaniy hamda leksik-semantik xususiyatlari	62
III bob yuzasidan xulosalar	77
XULOSA	78
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	80
ILOVALAR	93

KIRISH

Magistrlik dissertatsiyasi mavzusining asoslanishi va uning dolzarbligi: Dunyo tillarida xilma-xil kasbga oid leksikaning qaror topishiga bugungi kun ilm-fan va texnikasining tez sur'atda rivojlanayotganligi sababli yangi-yangi tushunchalar paydo bo'layapti. Shu boisdan kasbga oid leksika va uning ta'rifi muammosi leksikologiyaning umuman olganda hozirgi tilshunoslikning hal etilishi lozim bo'lgan asosiy masalalaridan biri hisoblanadi. Kasbga oid leksika muammosi dunyo tilshunoslikda nazariy jihatdan ancha o'rganilgan masalalardan biri hisoblansa-da, ammo uning ta'rifi, tarkibi, professionalizm va atamalarning o'zaro farqlanuvchi jihatlari singari masalalar hali to'laqonli o'rganilgan va hal qilingan deb bo'lmaydi. Ayni vaqtda bunday holat nemis va o'zbek tilshunosligi va leksikologiyasiga ham taalluqlidir.

Mamlakatimizda kechayotgan islohotlar zamonaviy lingvistika sohasida til va madaniyatlararo muloqot vositasining rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot «O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni targ'ib qilishni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida» [1] gi PQ-5117-son qarori, «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» [2] gi PQ-3775 –son qarori, «Ta'lim muassasalarida chet tillarni o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» [3] gi 610-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Umumtalim maktablari o'quvchilariga ikkinchi xorijiy til hamda zamonaviy kasblarga o'rgatish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi [4] qarorlarida hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Nemis va o'zbek tillaridagi kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy xususiyatlari shu kungacha tadqiqot ob'yekti sifatida tanlanmagan. Bir-biridan muayyan til oilasiga mansubligi, ijtimoiy-madaniy-

milliy turmush tarzi jihatidan tubdan farqlanuvchi ikki qutb – g‘arb va sharq madaniyatini o‘zida aks ettirgan nemis va o‘zbek tillaridagi kasbga oid so‘zlarni chog‘ishtirish, ularning umumiy va alohidaliklarini aniqlash, shuningdek, yangiliklarni o‘rganish uchun g‘arbga intilayotgan sharqliklar hamda asoriatiqalariga, tarbiya asoslariga mahliyo bo‘lib sharqqa tomon siljiyotgan g‘arbliliklar nutqida qo‘llaniladigan kasbga oid so‘zlarning lingvomilliy, lingvomadaniy xususiyatlarini tadqiq etish ham qiziqarli, ham foydali bo‘lib, bu tanlangan mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning obyekti. Nemis va o‘zbek tilida kasbga oid leksikaning etimologiyasi va lingvomadaniy jihatlari deb nomlangan ushbu dissertatsiyada nemis va o‘zbek tillaridagi kasbga oid leksika, professionalism hamda mavjud muammolari tadqiqot obyekti sifatida o‘rganiladi.

Tadqiqotning predmeti. Nemis va o‘zbek tillaridagi kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy jihatlari masalalari ilmiy ishning predmetidir.

Tadqiqotning maqsadi: Nemis va o‘zbek tillaridagi kasbga oid leksikaning qiyosiy jihatdan lingvistik mohiyatini o‘rganish, ularni etimologik va lingvomadaniy jihatlarni kuzatish va tahlil etishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari: Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib, ilmiy ishda quyidagi vazifalar hal etish uchun belgilandi:

- Hozirda qo‘llanilib kelayotgan kasb-hunarga oid leksikaning kelib chiqishini o‘rganish;
- Kasbga oid leksika masalalari bo‘yicha adabiyotlarning nazariy tahlilini olib borish;
- Kasbga oid leksika borasida chet el olimlarining fikrlarini o‘rganib chiqish;
- Nemis tilshunoslarining kasb va kasb nomlari etimologiyasi boradagi fikr va mulohazalarini o‘zganib chiqish;

- O‘zbek tilshunoslarining kasb nomlarining etimologik xususiyatlari boradagi fikr va mulohazalarini o‘zganib chiqish;
- Nemis va o‘zbek tillaridagi professionalizmlarning chog‘ishtirma tahlilini o‘tkazish;
- Kasbiy nominatsiyaning tuzulishi va ularning leksik-grammatik tahlilini o‘rganish;
- Kasbiy nominatsiyaning lingvomadaniy va leksik-semantik xususiyatlarini o‘rganib chiqib tahlil qilish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi: Ushbu dissertatsiya nemis va o‘zbek tillarini o‘rganayotgan har bir talabaga tillardagi kasbga oid so‘zlar va ularning lingvistik-etimologik va madaniy o‘ziga xosligi ko‘rsatib berildi.

Tadqiqotning asosiy masalalari va farazlari: o‘rganilgan tadqiqotlar natijasiga ko‘ra, professionalizmlar va ularning ta‘rifi, sohaviy professionalizmlar juda ko‘p tilshunoslar tomonidan o‘rganilgan. Ammo bizning ishimizdagi bor e‘tibor, faqat nemis va o‘zbek tilshunosligiga oid professionalizmlarga, kasb nomlariga, ularning paydo bo‘lishi, etimologik va lingvomadaniy jihatlariga qaratiladi. Bunda qadimgi yozma manbalardan tortib hozirgi kunda mavjud bo‘lgan zamonaviy adabiyotlarga murojaat qilinganligini ko‘rishimiz mumkin. Eng muhimi professionalizmlar nemis va o‘zbek tillarida o‘zaro qiyoslangan. Bu esa oldinga qo‘yilgan maqsadga erishishni yana ham osonlashtiradi. Qisqa qilib aytganda kasbga oid leksika dunyo tilshunosligida ishlangan bo‘lsa-da, nemis va o‘zbek tillarida ularning etimologik va lingvomadaniy jihatlari hali o‘rganilmagan jihatdir. Ushbu tadqiqot ishida bu jihadlar o‘rganilganligini ko‘rish mumkin va izlanishlar natijalari shu boradagi nazariymanba bo‘lib xizmat qila oladi.

Tadqiqot mavzusi bo‘yicha adabiyotlar sharhi: ilmiy tadqiqodning yozilishi jarayonida tilshunoslikka oid atamalar lug‘ati, izohli lug‘atlar, etimologik lu‘gatlar, ilmiy ishlar, monografiyalar jurnallardagi hozirgi ilmiy maqolalar ilgari va bugungi kundagi darsliklardan keng foydalanildi. Bundan tashqari chet el olimlaridan Ebner Y., Kobner G., Lotte D.S., Kalinin A.V.,

Lornson T., Danilenko V.P., Shanskiy N.M., Leychik V.M., Kreytor A.M., Moiseev A.I., Miskevich G.I., Vlasov A.V., Vasilyeva N.V., Golovin B.N., Superanskaya A.V., Podolskaya N.V., Serdobintseva E.N. kabilarning ilmiy nazariyalari bilan bir qatorda o‘zbek olimlaridan Hojiyev A., Dadaboyev H., Bektemirov X., Begmatov E., Doniyorov R., Rajabov N., Rahmatullayev Sh., Raxmonov N., Mutallibov S., Ismoilov Y.N. va boshqa bir qator olimlarning asarlari, ilmiy ishlari, monografiyalari o‘rganilib chiqilib manba sifatida foydalanildi.

Tadqiqotda qo‘llanilgan metodikaning tavsifi: to‘plangan materiallar hozirgi zamon tilshunosligida keng qo‘llanadigan – tarixiy-qiyosiy, chog‘ishtirma, diaxron va sinxron, struktural, tavsifiy va tahliliy kabi bir qator metodlar yordamida tahlil etildi.

Tadqiqot natijalarining nazariy va amaliy ahamiyati: professionalizmning ta’rifi bo‘yicha tadqiqotchi tomonidan olib borilgan izlanishlar va bu borada uning shaxsiy qarashlari, nemis va o‘zbek tillaridagi kasbga oid leksikaning o‘ziga xos tarzidagi qiyosiy natijasida aniqlangan ma’lumotlar, kasb nomlarining etimologiyasi uchun keltirilgan misollar va bu boradagi izlanuvchining shaxsiy qarashlari, kasbiy nominatsiyaning leksik, grammatik, lingvomadaniy va semantik tahlili borasidagi olib borilgan ishlar shu yo‘nalishda izlanishlar olib boruvchi keyingi tadqiqotchilar uchun nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot ishi shu va shunga oid kelgusidagi tadqiqodlar hamda unga doir masalalar, muammolarning yechimini topishda muhim nazariy va amaliy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Ish tuzilmasining tavsifi: Dissertatsiya – kirish, asosiy qism – uchta bobdan, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati hamda ilovadan iborat. Dissertatsiyaning asosiy matni 80 betni tashkil etadi.

I BOB. KASBGA OID LEKSIKANING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Kasbga oid leksika tushunchasi va ilmiy adabiyotlar tahlili

Kasbga oid soʻzlar haqida gap boshlar ekanmiz, avvalombor soʻz nima ekanligini bilib olishimiz kerak boʻladi. Soʻz haqida oʻzbek tilining izohli lugʻatida sakkiz xil taʼrifi berilgan shulardan eng maqbuli: «Soʻz – oʻz tovush qobogʻiga ega boʻlgan, narsa-hodisalar, jarayonlar, shaxslar, belgi va miqdorlarni, xususiyatlarni, harakat va holatni, aloqa va munosabatlarni nomlash uchun xizmat qiladigan, mustaqil lugʻaviy maʼnoga ega boʻlgan, shuningdek, turli grammatik maʼno va vazifalarda qoʻllanadigan eng muhim til birligi, gapning quruluş materialini», deya taʼrif beriladi. [128; 316-b.] Qolaversa, soʻz haqida tilshunos olimlar oʻz fikrlarini ham bayon qilib oʻtishgan. Jumladan, ‘ «Soʻz – aynan soʻz yasovchi qoʻshimchalar va semantik munosabatlarning semantik-grammatik xususiyatlariga asoslangan tizimlarni tashkil qiladi» [129; 608-b.], «bir vaqtning oʻzida ham u soʻzlovchi tafakkurining belgisi, ham xabarning vazifasi va niyatining bir qismi boʻlgan boshqa barcha ruhiy kechinmalarning belgisidir» [28; 68-71-b.]. «Har qanday soʻz uch elementdan: tovushdan, tushunchadan va maʼnodan tashkil topadi. Soʻz tovushsiz boʻlishi mumkin emas. Soʻzdagi tovush belgi emas, balki belgining qobigʻi yoki uning shaklidir, belgining belgisidir. [116; 21-b.] Shuning uchun soʻz til tizimining markaziy birligi hisoblangan.

Kasbga oid soʻz esa bir muncha chet el manbalarida «professionalizm» deb ataladi. Professionalizm – lotincha «professio» – «kasb-kor, mutaxassislik» degan maʼnolarni ifodalab, tilshunoslikda biror kasb-hunar sohasi vakllari nutqiga xos soʻz yoki, ibora [79; 103-b.] degan maʼnoda kelgan. Professionalizm haqida bir qancha olimlar oʻz qarashlarini monografiya va ilmiy ishlarida bayon qilishgan. Chunonchi, kasb-hunarda va muayyan fanlarda ishlatiladigan soʻzlarni «maxsus leksika» deya atagan tilshunos olim A.V.Kalenin, ularni ikki guruhga ajratib, uning tarkibiga terminlar va professionalizmlar kirishini aytib oʻtgan. A.V.Kelinin bu boradagi fikrini davom ettirib, «Termin bilan professionalizmlar

orasidagi farq shuki, termin – bu muayyan fan, sanoat sohasi, qishloq xo‘jaligi, texnikadagi tamomila rasmiy bo‘lgan, qabul qilingan va qonunlashtirilgan biror tushunchaning ifodasidir, nomidir. Professionalizm – esa, biror kasb, mutaxassislik, ko‘pincha jonli tilda tarqalgan, aslini olganda, tushunchaning qat’iy, ilmiy tavsifiga ega bo‘lmagan yarim rasmiy so‘zdir» [44; 141-b.], deydi.

Tilshunos olim T.S.Kogotkova esa, o‘z qarashlarini quyidagicha ifodalaydi: «Mahalliy ishlab chiqarishning biror bir sohasi shevaga xos so‘zlarning jamini ishlab chiqarish – kasbkorlikka oid leksika deb ataymiz» [52; 4-b.]

Kasbiy so‘z alohida funktsiyaga ega. U insonning kasbiy va ishlab chiqarish faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, maxsus bilimlarni ifodalovchi kasbiy muloqot jarayonini ta‘minlaydigan maxsus tushunchani ifodalaydi. U kasbiy tushunchani ifodalagan holda, bir kasb yo‘nalishidagi kasb egalari tomonidan so‘zlanib, faqat o‘sha yo‘nalishdagilar uchun tushunarlidir. Ushbu kasbiy sohadan tashqarida u bilan bog‘liq semalar so‘z ma‘nosini yo‘qotadi va u boshqa holatlarda matnlarda idrok qilinadi. Kasbiy so‘zlar milliy tilning eng quyi tizimi tiliga mansub bo‘lib, «tilning qo‘llanish imkoniyatidan tashqari barcha xususiyatlariga ega». [104; 32-33-b.] Kasbga oid leksika mavjudligi uchun dastlabki lingvistik qarashlarni tahlil qilish og‘zaki nutqning ko‘pgina lingvistik quyi tizimlariga xos bo‘lgan umumiy tilning aksi sifatida muhimdir.

Sanoat va kasbiy lug‘atning shakllanishi tavsifi nominativ birliklarning kelib chiqish manbalarini ko‘rib chiqishni o‘z ichiga oladi. Umuman olganda, dunyo tillari lug‘atchiligining rivojlanishi asl mahalliy lug‘at asosida va boshqa tillardan qarz olish, ya‘ni o‘zlashish orqali amalga oshiriladi. Umummilliy, aniqrog‘i adabiy tilning turli bo‘linmalarida xalq tilidagi kasbga oid leksika va boshqa tillardan o‘zlashgan kasbga oid leksika, samaradorlik jihatidan farq qiladi.

Dunyo tillarining zamonaviy terminologiyasida atamalarning shakllanish manbalariga ko‘ra, ularni tasniflash juda murakkab. Shunga ko‘ra, rus

olimi V.P.Danilenko faqat taklif qiladi.»Terminlarni shakllanish manbalariga ko'ra shartli ravishda kamida uchta turga ajrating»:

- 1) Milliy terminlar;
- 2) O'zlashmalar;
- 3) Xalqaro vositalar asosida yaratilgan atamalar. [14; 17-b.]

O'zbek tili terminalogiyasida ham atamalarning uch turi farqlanadi:

- 1) Tarixiy-ananaviy atamalar;
- 2) Terminalogik tizimning boyishiga oid bo'lgan nisbatan yangi bo'lgan atama, ya'ni o'zlashmalar;

3) O'zbek tili so'z yasovchi qoliplari negizida hosil qilingan atamalar. Bu ham o'z navbatida ikkiga bo'lingan: a) ona tili materiallari negizida paydo bo'lgan atamalar (ishchi, saylov), b) o'zlashmalar ishtirokida yuzaga kelgan atamalar (shturmchi, raketsozlik) [12]

Norasmiy kasbiy nomlarga kelsak, ularning manbalari birmuncha farq qiladi, ular orasida chet tillaridan o'zlashtirilganlar va xalqaro vositalarga asoslangan shakllanishlar kam uchraydi.

Har bir tilning kasbga oid lug'ati turli xil kasbiy va ishlab chiqarish sohalari nomlari to'plami sifatida juda rang-barang.

Professionalizmning asosiy manbai milliy tillarda ifodalanadi. Uning asosiy turlari to'rtga:

- 1) adabiy;
- 2) adabiy bo'lmagan, ya'ni so'zlashuv;
- 3) xalq jargonlari;
- 4) hududiy dialektlarga bo'linadi.

1. O‘zbek tilidagi adabiy kasbga oid so‘zlar. Bir paytlar o‘zbek tilidan olingan so‘zlar ham ob’ektlarning maxsus belgilanishiga moslashtirilgan. Ulardan ba’zilari keng tarqalgan bo‘lib, keyin kasbiy nominatsiyalar sifatida foydalanila boshlandi, masalan, utuk – (o‘t yukla) dazmol, hozirda rus tilida utyuk, gaz – ulchov birligi, shayba – xokkey to‘pi, omoch – yer haydashda ishlatiladigan asbob va boshqalar. Bundan tashqari ma’lum bir bilim sohasidagi ilmiy atamalar bo‘lib, u yerdan texnik sanoatdagi kasbiy belgilar uchun olingan, masalan, lotincha (internatsionalizm) vakuum fizik atamasi avtoullovchilar uchun «tormoz kamerasi» degan ma’noni bera boshladi va hokazo. Bundan tashqari o‘zlashma so‘zlar bir xil mavzuni bildiruvchi rasmiy nomning kasbiy variantlariga aylanadi: radioskopiya – rangli radioskopiya, konteyner – musur idish va boshqalar.

2. So‘zlashuv lug‘aviy qatlamidan bo‘lgan so‘zlar: tomog‘i tushmoq – ko‘ngli ketmoq, xohlamoq (oshpaz) va hokazo.

3. Argodan olingan so‘zlar: ishlang kallaydimi – kallang ishlaydimi, ko‘zing gazlaydimi – ko‘zing ko‘rmi, jirtey Xolmurod, quturey – osh bo‘lsin (muvaffaqiyatga erishganda), bilimni buzib tashla – keragidan ko‘p o‘qi va hakazo.

4. Mahalliy shevalardan olingan so‘zlar: eshak – ikki oyoqli tirkama asbob (qurilish), qumsuvoq – devor betiga qumdan ishlov berish (qurilish), bovrur – jigar (tibbiyot) va hokazo.

Lahjalardagi kasbiy so‘zlarning manbalari tahlili shuni ko‘rsatdiki, nomlarning mutlaq ko‘pchiligi o‘zbekcha mahalliy ildizlarga ega: keskanshulla – keskan osh, dubaz – sechka (oshpazlik); xirmon – hosil yig‘iladigan joy, gulhaydar – shamol, chig‘il – ko‘zi g‘alvirdan katta elaksimon asbob, pol – ekin ekiladigan joy (dehqonchilik); tosh tegirmon – toshdan bo‘lgan tegirmon, rapida – non yopishda ishlatiladigan yumoloq asbob, kesov – cho‘g‘ni qo‘zg‘aydigan temir asbob (nonvoychilik); xurjin – ot va eshak ustiga tashlanadigan ikki tabaqali xalta (hammolchilik); qo‘ra – qo‘yxona, og‘il – molxona, xinacho‘p – eshak

minishda ishlatiladigan tayoq, qo‘ton – ochiqlikdagi hayvonlar yotadigan cho‘pon qarorgohi, garanda – bo‘ri, ayron – qo‘y-echki sutidan tayyorlanadigan ichimlik (chorvachilik); yog‘och qilich – to‘quvchilik asbobi, kigiz – qo‘y yungidan tayyorlanadigan gilam (to‘quvchilik); toychoq – mashina va hokazo.

Boshqa tillardan o‘zlashgan shevaga xos so‘zlar kasbiy lug‘atimiz namunasida kam uchraydi. Eng yorqin misollar: siti – ko‘zga ko‘ringan inshoot, nokia – qo‘l telefon, plastik – plastik kasta, paxan – ota va boshqalar. Dialekt so‘zlarning kelib chiqishi bo‘yicha tavsiflanishi ob‘ektiv qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi: dialektlardagi o‘zlashtirilgan so‘zlar ko‘pincha rivojlanish jarayonida kuchli o‘zgarishlarga uchraydi. Shunday qilib, ayfon – qo‘l telefoni, lekin ko‘pincha manba topish qiyin. Biroq, unli tovush singarmonizmi kuzatiladigan rus tildagi so‘zlarni ajratib ko‘rsatish mumkin: kruchuk, apalapka, almatur, ishpatel, perparater, ishpaklopka (quruvchilik), rela, krela, nufta, gaz, glushtl, sdena, vom, val, dinam, gilza, porshn, diska, balon, pakrushka, istatr, radyatr, slindr, svecha, iskori richak, babina, (texnika) va boshqalar. Russizmlar shevaga xos kasbiy lug‘atida ancha katta o‘rin tutadi, bu noverbal tarixiy sabablar: xalqlarga yaqinlik va rus tili orqali texnikaning kirib kelishi bilan izohlanadi.

Har bir sanoat sohasidagi kasb unvonlar xeterogen kelib chiqishi nominativ birliklarining integratsiyasini ifodalaydi. Ularning o‘zaro ta’siri ular uchun yangi to‘plamda sodir bo‘ladi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy o‘zbek tilining ham, shevalarining ham kasbga oid lug‘ati qatlamida ona tilidagi so‘zlar ustunlik qiladi. Farq shundaki, zamonaviy kasbga oid lug‘atda dialekt va jargonlarning umumiy adabiy tilidan olingan taniqli so‘zlar ixtisoslashgan, dialekt kasbiy lug‘atida esa morfologik usuldan foydalangan holda maxsus nomlar hosil qiluvchi o‘zbekcha ildizlardan foydalaniladi va dialekt chegaralaridan tashqariga chiqadi. Begona so‘zlarning oz sonini nutq vaziyati - muayyan ishlab chiqarish sohasining amaliy faoliyatida so‘zlashuv va kasbiy nutq bilan izohlash mumkin. Chet el so‘zlari so‘zlashuv nutqiga xos emas. Til tizimi ishlab chiqarish

sohasidagi professional muloqot ehtiyojlariga xizmat qilish uchun cheksiz imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu ehtiyojni qondirib, o'zlarining kasbiy muloqotini optimallashtirish uchun odamlar til tomonidan taqdim etilgan imkoniyatdan foydalanadilar. Shunday qilib, har bir ishlab chiqarish sohasida shakllanish xususiyatlari o'zaro ta'sir qiluvchi manbalarning funktsional jihatdan muhim nisbati bilan belgilanadigan kasbiy lug'at to'plamlari paydo bo'ladi.

1.2. Dunyo va o'zbek olimlarining kasbga oid leksika haqidagi qarashlari

Kasbga oid so'z va iboralarni o'rganar ekanmiz, biz terminologiya, termin, nomenklatura, maxsus va kasbiy lug'at kabi lingvomadaniy va sotsiolingvistik tushuncha va atamalarni dunyo olimlari qanday talqin qilganini ko'rib chiqamiz. Barcha tilshunoslar tomonidan voqelikning lingvistik fakti sifatida kasbga oid leksika tan olinadi. Biroq, fanda: «kasbshunoslik» atamasining ma'nosini aniq tushunib bo'lmaydi, yagona nuqtai nazar mavjud emas. Uning til tizimidagi o'rni milliy tilning kasbiylik, adabiy tilning stilistik tuzilishida ham, so'zlashuv tilida ham hisobga olinmaydi. Bu ulkan lug'at qatlami turli jihatlar uchun eng qimmatli material bo'lsa-da, hozirgacha ko'p o'rganilmagan, lingvistik tadqiqotlar olib borilmagan. Kasb nomlari odatda - atamalar bilan birga maxsus lug'at tarkibida o'rganiladi. Nomen «maxsus» degan ma'noni anglatadi «faqat bir narsa uchun mo'ljallangan maxsus maqsadga ega, maxsus». [107; 502-b.] «Maxsus» - deganda inson faoliyatining kasbiy sohasi tushuniladi, bu ushbu nomning ikkinchi ma'nosida o'z aksini topadi : «fan, texnika, san'atning har qanday sohasiga tegishli. Ushbu soha mutaxassislari uchun mo'ljallangan». [108; 502-b.]

Tilshunoslikda «maxsus lug'at insonning ilmiy va kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan barcha leksik vositalarni o'z ichiga oladi». [48; 8-b.]

Agar nom qaysi kasbiy sohaga tegishli ekanligini aniqlash mumkin bo'lsa, mutaxassislikning aniq nomlari beriladi: «arichi», «arichilik» [124; 55-57-b.]; «astrolog», «astronom», «astronavt» [125; 60-b.] va boshqalar.

Shunday qilib, leksikografik amaliyotda maxsus lug‘at ma’lum bir kasbiy sohani emas, balki umuman kasbiy faoliyatni nazarda tutadi. «Maxsus lug‘at» atamasi aniq ta’rifga ega emas, bu esa tadqiqotchilar tomonidan talqin qilinishida nomutonositlikka olib keladi. Demak, N.M.Shanskiy atamalarni maxsus lug‘at ostida jamlab, «ba’zan maxsus so‘zlar yoki maxsus atamalar deb atalishini ta’kidlaydi» [132; 45-b.]. N.M.Shanskiyning fikrini V.M. Leychik [64], A.M.Kreytor [57], A.I.Moiseev [74], G. I. Miskevich [70], A.V.Vlasov [118], V.P.Danilenko [13], N.V.Vasilyeva [114], B.N.Golovin [30], A.V.Superanskaya, N.V.Podolskaya [110], va boshqalar ma’qullaydilar.

Boshqa tilshunos olimlarning ishlarida ham kasbga oid [6], ham hunarmandchilikka oid [34; 15-b.], ham tijoratga oid [35; 277-b.] leksikalarni ko‘rishimiz mumkin. Maxsus, professional va terminologik so‘z – bu atamalarni sinonim sifatida ishlatgan V.N.Proxorova, ularning o‘rtasida chegara ko‘rsatmaydi [81; 7-b.] va hokazo.

A.V.Kalinin atamalarni maxsus lug‘atga tegishli hisoblab, undagi professionalizmni ta’kidlab o‘tadi. Ularning farqi shundaki, atamalar rasmiy kodlangan nomlardir, professionalizm esa - bu «yarim rasmiy so‘z», ma’lum bir kasb, mutaxassislik odamlarining so‘zlashuv nutqida keng tarqalgan, ammo bilimlar majmuining qat’iy ilmiy belgisi emas [45; 134,139-b.]. «Maxsus lug‘at» atamasini huddi shunday tushunish, bizning fikrimizcha ham, eng maqsadga muvofiqdir. U leksikografiyada qo‘llanilishi bilan bir-biriga mos keladi va bir hodisaning ikki qarama-qarshi tomonini birlashtiradi.

Shu o‘rinda bir savol tug‘iladi: «Maxsus lug‘at» atamasiga olimlar ta’rif berganmi o‘zi? Avval biz shuni aniqlab, keyin atama va professionalizmning tarkibiy qismlari nimalardan iborat va uning qanday xususiyatlari borligi haqidagi olimlarimizning fikri bilan o‘rtoqlashamiz.

Terminologlar biror narsani yozishdan avval uning ustida obdan ishlab, unga ehtiyotkorlik bilan yondashib, keyin o‘z qarashlarini bayon etadilar. Shunga

qaramay, maxsus tushunchaning nomi sifatidagi «atama' tilshunoslar tomonidan turlicha izohlanadi [58; 11-39-b, 75; 11-19-b.]. Uning 3000 dan ortiq ta'riflari mavjud [7] va yagona umumiy qabul qilingan ta'rif hali ishlab chiqilmagan [77; 191-b.], atamalarni baholashning turli mezonlari mavjud [60; 36-37-b, 119; 69-84-b.]. Bu atamalarni o'rganishga yondashuvda tadqiqotchilarning turli pozitsiyalari bilan izohlanadi. Biz ismning funksional-semantik atributiga asoslangan va terminologik birliklarni aniqroq tushunishga yordam beradigan eng qulaylarini ko'rib chiqamiz.

«So'z nominativ yoki aniqlovchi vazifani bajaradi, ya'ni u aniq belgilash vositasi hisoblanadi, bundan tashqari u oddiy belgi yoki mantiqiy ta'rif vositasi bo'lsa, u ilmiy atamadir» [115; 12—13-b.]. V.V.Vinogradovga ergashgan ayrim tadqiqotchilar [47; 75-85-b, 56; 122-126-b.] atamaning o'z ta'rif bo'lishi kerak deb hisoblaydilar, V.V.Vinogradov fikriga qo'shilmagan bir guruh tilshunoslar [71; 137-b, 117; 3-54-b.] atamani nominativ vazifasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqadilar, yana boshqa bir guruh vakillari [61, 121; 128-b.] atamada ikkala funktsiya ham mavjud deyishadi. Bizningcha, atama boshqa so'zlardan farqli o'laroq, ilmiy bilim sohasiga tegishli bo'lib, har ikkala vazifani o'zida mujassam etgan, aniqlovchi vazifasi esa atamani tan olishda eng muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, u kognitiv funktsiyani ham harakatga keltiradi, chunki atama odatda ma'lum bir ilmiy nazariyaning vakili sifatida ishlaydi. Ushbu funktsiyalarning to'planishi nomenning semantik tuzilishi va uning ishlashi uchun ma'lum shartlarni talab qiladi.

Aniqlovchi funktsiya terminologik ismning aniqligini ta'lab qiladi [66], garchi ba'zi tadqiqotchilar atamaning ko'p ma'noligini tan olsa-da, [16, 56; 122-126-b.] bu ko'pchilik olimlar tomonidan e'tirof etilgan [59; 128-b, 61, 72; 128-138-b, 76, 97.]. Atamalarning noaniqligi shundan iboratki, ular bir-biri bilan bog'liq bo'lgan muayyan terminologiya doirasida ko'rib chiqiladi. [100; 54-b.].

Bu xususiyat «termin» (lotincha «terminus» – «chek, chegara») leksemasining ichki shakli bilan ifodalanadi.

Xuddi shu terminologiya tarkibidagi atamalar o‘zaro shartlangan bo‘lib, ularning ma‘nosi terminologik belgi kiritilgan sohada aniqlanadi. Anqlik atamalarning asosiy xususiyatidir, chunki ular nominativ-aniqlovchi funktsiyani amalga oshiruvchi maxsus tushunchalar va maxsus ob‘ektlarni belgilash uchun yaratilgan. Aniq terminologiyada atama aniq ta‘rifga ega bo‘lib, bu uning to‘g‘riligining asosiy belgisi hisoblanadi. Masalan, musiqachilar va harbiylar atamalarining ta‘riflarini taqqoslaylik.

Hujum – «qo‘shiqda ovozning boshlanishi» va hujum – «o‘q otish kuchi bilan tez harakatning uyg‘unligi»; detonatsiya - «xato, noaniq ishlash» va detonatsiya – «portlash»; pozitsiyasi – «musiqa asbobida qo‘llarning holati» va pozitsiyasi – «xandaq, askar joylashgan joy» va boshqalar. So‘z faqat ta‘rifga ega bo‘lganda va undan qayta tiklanishi mumkin bo‘lgandagina atama hisoblanadi [67; 4-b.].

Terminning semantik mazmunini tushunishda turlicha yondashuvlar mavjud va uning ma‘nosida his-tuyg‘u, baholash, ifodalash kabi konnotativ semalarning mavjudligi masalasi ham o‘z aksini topadi. «Bu atama aniq va ravshan, ifoda doirasi terminologiya ichidagi atama uchun u tashqaridadir» - deydi A.A.Reformatskiy [99; 52-b.];

«So‘z-atamada uning ob‘ektiv ma‘nosi birinchi o‘ringa chiqadi, sub‘ektiv, baholovchi esa butunlay o‘chiriladi yoki yashirinadi», B.N. Golovin [32; 7-b.]; «Emosional ekspressiv betaraflik, belgilanmaganlik har qanday atamaning ikkinchi ajralmas xususiyatidir. Terminlarning hissiy va stilistik fazilatlarini faqat «noto‘g‘ri sharoitlarda va ulardan foydalanish kontekstida» ega bo‘ladi - deb yozadi A.I. Moiseev [73; 138-b.]. Ko‘pgina olimlar, atamalar har qanday hissiy-ekspressiv-baholovchi bo‘yoqlardan holi, deb hisoblashadi [46; 81-b, 65; 104-b.].

Shuningdek, atamalarda konnotatsiyaning joizligi haqida ham fikrlar mavjud [20; 77-78-b, 55; 122-123-b.].

Atamalar - birinchi navbatda, ilmiy-texnika sohasining maxsus tushunchalarining nomlari sifatida lug'atlarda qayd etilgan aniq ta'riflarga ega. Shunday qilib, atamalar rasmiy va kodlangan deb tan olinadi va asosan mahalliy terminologik so'zlardir. Shu bilan birga qo'shma terminlar, yoki so'z birikmalari, atama-ta'riflar mavjud . U yoki bu belgilangan tushunchalar tizimida bo'lib, sun'iy shakllangan terminologiya yoki terminologik tizimni tashkil qiladi. Bu fikrni N.V. Podolskaya, A.V. Superanskaya, G.P. Nemets, N.V. Vasilyeva, V. P. Danilenko, V. M. Gryaznova, T. L. Kandelaki va boshqalar aytib o'tishgan.

Terminning tizimliliigi uning xususiyatlarining muhim belgisi sifatida qaraladi: «...ma'lum bir predmet sohasining boshqa tushunchalari bilan tizimli ravishda bog'lanmaydigan tushuncha mavjud emas va bo'lishi ham mumkin emas. Shu sababli atamalar faqat ma'lum terminlar tizimining a'zosi sifatida mavjud. Shuning uchun atamani belgilashda tizimlilik belgisi zarur hisoblanadi» [10; 46-b.].

Terminologiya va terminologik tizim tushunchalari sinonimlar sifatida ko'rib chiqilgan [15; 57-64-b, 98, 120.], ammo so'nggi paytlarda tadqiqotchilar ularni qayta ko'rmoqda. Terminologiya «o'z-o'zidan shakllangan, asosan to'liq bo'lmagan, mantiqan kamchiligi bo'lgan oldingi atamalar, yarim atamalar, soxta atamalardan iborat bo'lgan birliklar to'plamidir , tizim atamasi esa tabiiydan ongli tartib yoki qurilish natijasidir, biroq maxsus tanlangan birliklar to'liq atamalar hisoblanadi» [63; 54-55-b.].

Funksional-me'yoriy yondashuv nuqtai nazaridan, maxsus lug'at tizimidagi atamalar birlamchi hisoblanadi, chunki ular rasmiy bo'lib, adabiy tilning ilmiy uslubiga mansubdir. Ularning o'rni qat'iy va aniq belgilangan, bu D.S.Lotte tomonidan 1961 yilda ishlab chiqilgan va tadqiqotchilarning atama

ta'rifidagi qarashlaridagi farqlarga qaramay, bugungi kungacha tan olingan ushbu birliklarning xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi.

Bu atama qisqa, bir ma'noli, sodda, hissiy-baholovchi-ekspressiv nuanslarsiz va izchillik talablariga javob beradigan, ma'lum bir ilmiy-texnik sohaning boshqa atamalari bilan o'zaro bog'liq. Bunday xususiyatlarga ega bo'lgan atama «ideal» deb nomlanadi, hayotda «turli mualliflar tomonidan amalga oshirilgan turli atamalarni tahlil qilib, ko'rib chiqilayotgan talablarni shartlarga qo'yishning qonuniyligiga shubha tug'diradi, chunki amalda, amalda bo'lgan terminologiyaning muhim qismi ushbu talablarga javob bermaydi, ammo shunga qaramay, tegishli bilim sohalariga xizmat qilishda davom etadi»- deb qayd etadi B.N. Golovin [31; 28-b.]. Boshqa tadqiqotchilar uning fikriga qo'shiladilar: «Odatda atama va terminologiyaga xos bo'lgan barcha xususiyatlar: ma'noning to'g'riligi, noaniqlik, izchillik, sinonimiyaning yo'qligi va boshqalar ularning moyilligi yoki kerakli sifatlaridan boshqa narsa emas, yoki umuman, «yaxshi» oqilona tuzilgan terminologiyaga qo'yiladigan talablardir. Haqiqiy atamalar ma'nolarining yetarli darajada izchil emasligi, qat'iy emasligi, ularning noaniqligi, omonimiyasi va sinonimiyasiga misollar yetarlicha emasligi hammaga ma'lum» [73; 138-b, 137; 37-b.].

«Ideal» atama til tizimida mavjud bo'lish huquqiga ega. Nutqdagi har qanday lingvistik belgi o'zgartiriladi. Shuning uchun,» terminlar ularning ishlash jarayonida, ya'ni matnlarda emas, balki fiksatsiya sohasida, ya'ni lug'atlarda o'rganilishi kerak», bu yerda polisemiya bo'lishi «muqarrar va tabiiy hodisa» [33; 15-b.]. Faoliyat jarayonida atama nafaqat qo'shimcha ma'noga, balki sinonimlarga, variantlarga ham ega bo'lishi mumkin, tashqi tuzilmani o'zgartirishi ham mumkin va hokazo.

Maxsus lug'atning yana bir komponenti - bu professionalizm. «Professional lug'at» atama sifatida betartib ishlatiladi. O'quv va ilmiy adabiyotlarda bu atama turli mualliflar tomonidan qo'llaniladi va turli xil mazmun

bilan to'ldiriladi: «professional dialekt» [21; 246-b.], «jargon» [136], «terminologik jargon», «professional jargon» [62], «kasb-hunarga oid leksika» [85]. Shu sababli professionalizmning ta'riflariga bu yerda bir to'xtalib o'tishni joiz deb bildik.

«Kasbiy dialekt» birikmasi noaniqligi tufayli «professionalizmlar» lingvistik faktining mohiyatini aks ettirmaydi. An'anaga ko'ra, dialekt - bu hududiy jihatdan cheklangan odamlar guruhining nutqi. Ma'lum bo'lishicha, hududiy bo'yicha ham kasbiy cheklov qo'yilgan. Ehtimol, bunday lingvistik hodisa mavjud, lekin keng tarqalmagan va alohida muhokama qilinishi kerak.

Argo - bu kasbiy sirlarni yashirish uchun sun'iy ravishda yaratilgan hunarmandlarning maxfiy tili. Zamonaviy tilda jargonning mavjudligi haqida turli xil fikrlar mavjud: ba'zilar yashirin kasbiy tillar ijtimoiy ob'ektiv sabablarga ko'ra yo'q bo'lib ketgan deb hisoblashadi, boshqalari misollar topib, argotizmni kasbiy lug'at sifatida ko'rishadi. Argoning asosiy vazifasi kodlash, ma'lumotni «notanish» odamlar uchun tushunishni imkonsiz qilishdan iborat. Agar bu funktsiya sotsiolektida ifodalanmagan bo'lsa, unda jargon haqida gapirishning hojati yo'q.

«Kasbiy va terminologik jargon» - professionalizm uchun eng ko'p ishlatiladigan nomlardir. Hozirgi tilshunoslikda «jargon», «argo», «sleng» so'zlari bilan terminologik chalkashliklar mavjud. Fransuz tilidan kelib chiqqan «jargon» atamasi fransuz tilshunosligida «noto'g'ri, buzilgan, yoki sun'iy ravishda ixtiro qilingan», faqat ma'lum bir guruh a'zolariga tushunarli bo'lgan til sifatida tushuniladi [26], jargon «jinoyat tili» yoki «ma'lum bir ijtimoiy guruh tomonidan qo'llaniladigan texnik bo'lmagan lug'at» deb ta'riflanadi va «sleng» – «ingliz apro». Ingliz tilshunosligi jargonni «o'ta maxfiy til» deb ta'riflaydi, cheklangan foydalanish tili, shu jumladan, kasbiy cheklangan til [69].

Rus tilshunosligida bu atamalarni izohlashga yondashuv turlichadir. Ko'pgina tadqiqotchilar singari biz ham L.I. Skvortsovga murojaat qilamiz, [105;

48-59-b], u «jargon» va «jargon» atamalari ochiqlik darajasida farqlanishini ta'kidlaydi. Argo - bu yopiq guruh a'zolari tomonidan qo'llaniladigan maxfiy til, jargon esa ma'lum bir yoshdagi jamoa yoki professional korporatsiyaning sotsialektidir .

Hozirgi vaqtda har bir til sistemasining tuzilishi sezilarli darajada o'zgardi. Adabiy bo'lmagan til turlarining quyi tizimlari o'zgartirildi, shevalar keskin qisqartirildi, so'zlashuv nutqini hozir «shahar aholisining savodsiz nutqi» deb hisoblash mumkin emas - bu erda, aksincha, til birliklarining yorqin hissiy-ekspressiv rangi birinchi o'ringa chiqarildi, jinoiy guruhlar o'z nutqlarida uning ma'nosini yashirishga emas, balki vulgarizatsiya qilishga intiladilar, shuning uchun ba'zi olimlar argoning yo'qolishi haqida gapirishadi, jargon esa, uning ayrim turlarida, masalan, yoshlar orasida shu qadar keng tarqalganki, ijtimoiy yoshdagi guruhning yopiq nutq maydoni haqida gap ham bo'lishi mumkin emas. 20-asrga kelib ijtimoiy tangliklar boshlandi. Bundan tashqari, jinoiy jargonning tarqalishiga qarshilik qilish, jargonga munosabatni pasaytirish, uni tahqirlash kabi muhim masalalar ham uchrab turdi. Shundan kelib chiqib, sanab o'tilgan til hodisalarini bildiruvchi atamalarning ta'riflari mazmunini qayta ko'rib chiqish zarur.

Til tizimida o'rni mustahkam bo'lgan atamalardan farqli o'laroq, professionalizmlar aniq pozitsiyaga ega emas. Buning sababi, bu nomlarning qo'shimcha element sifatida, atamalarning soyasi sifatida qaralishi bo'lishi mumkin. Biroq, kasbiy lug'atning milliy tilda o'ziga xos o'rni bor. Shevaga xos so'zlar, jargon, xalq tili va argotizmlar kabi professionalizmlar ham, asosan, ularning mavjudlik muhiti bo'lgan og'zaki nutqda qo'llaniladi. Barcha sanab o'tilgan leksik birliklar har bir tilning adabiy bo'lmagan turlari to'plamini tashkil qiladi.

Bizningcha, professionalizmni jargon, jargon yoki dialekt deb tasniflash kerak emas, ularni alohida quyi tizimga ajratish kerak. Kasbiy so'zlar, birinchi

navbatda, mehnat qurollari yoki mahsuloti bo‘lgan narsalarni, ma’lum bir ishlab chiqarish sohasidagi mehnat jarayonlari va hodisalarini bildiradi: rastvor tayyorlash – loy tayyorlash (qurilish), chekinish – qo‘nishdan qaytish (aviatsiya), pales – trkamani ulash vositasi (avto.), qizdirish - tandirni non yopishga tayyorlash (novvoy) va boshqalar.

Semantik-funksional xususiyatlar nuqtai nazaridan, professionalizmlar atamalarning antipodlari bo‘lib, kasbiy voqelikning bir xil hodisasini bildiradi. Atamalar adabiy tilning ilmiy uslubining rasmiy vakillari, professionallik ma’lum bir ilmiy va ishlab chiqarish sohasi xodimlarining norasmiy nutqini ifodalaydi. Atamalar va professionallikni ajratish mezoni birinchi navbatda rasmiylik va norasmiylik omilini ilgari surishidir. Shuning uchun biz milliy tilning kasbiy nutq yoki professionalizm kabi quyi tizimi haqida fikr yuritishimiz mumkin, chunki faqat nomlar umumiy nutqdagi kabi o‘ziga xoslikni anglatadi.

«Ilmiy» so‘zi ta’rifi ko‘pincha «termin» leksemasi bilan qo‘llanishi bejiz emas. Inson faoliyatining ilmiy-nazariy sohasida professionallik juda kam uchraydi. Ular ma’lum bir kasbiy va sanoat faoliyat sohasi jamoasining og‘zaki, so‘zlashuv nutqida qo‘llaniladi. Shu bilan birga, terminologik va kasbiy lug‘atni aniq ajratish juda qiyin. Ular o‘rtasida tilning boshqa bo‘linmalarida bo‘lgani kabi doimiy ravishda o‘zaro ta’sir mavjud bo‘lib, buning natijasida atamalar so‘zlashuv nutqida, ilmiy-texnika sohasidagi kasbiylik leksikografik amaliyotda o‘z aksini topadi; masalan, «paxsakash paxsachi bilan bir xil» professionalligi O‘zbek tilining izohli lug‘atida [130; 241-b.] «maxsus va so‘zlashuv» yozuvlariga ega.

Bu juda jiddiy ilmiy asosga ega bo‘lgan zamonaviy kasbiy sohalarda: aviatsiya, avtomobilsozlik, mashinasozlik, poligrafiya, elektron ishlab chiqarishda ko‘proq uchraydi. Kasbiy lug‘at tarkibi boy tarixga va katta amaliy tajribaga ega bo‘lgan sohalarda hech qanday ilmiy asos bo‘lmagan, yoki kam manbaalar mavjud. Misol tariqasida xalq xo‘jaligining non pishirish sanoatini

keltirish mumkin. Umuman kasbiy lug‘at uchun xos bo‘lgan lug‘aviy tarkibga qo‘shimcha ravishda atama bo‘lish talablariga javob bermaydigan, biroq ayni paytda terminologik o‘xshashlikka ega bo‘lmagan, kelib chiqishi jihatidan ham birlamchi nominatsiyalar ham so‘zlashuvda talaygina. Bunday so‘zlar o‘zining dastlabki motivatsiyasini yo‘qotgan va zamonaviy texnologik ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog‘liq emas: keli – yong‘oqmi, shunga o‘xshash qattiq yeguliklarni yanchish asbobi, qurmoch – bug‘doyning qovurilgani, zuvala – xamir bo‘lagi va boshqalar. «... Ehtimol, aynan shunday professionalizm «oldindan atama» deb atalar», degan fikrda ham bo‘lishgan ba‘zi tilshunos olimlarimiz [64].

Milliy tilning har qanday quyi tizimi kabi kasbiy lug‘at ham semantik, ham grammatik jihatdan tuzilgan. Bundan tashqari, ekologiya qonuniga ko‘ra , har qanday tabiiy tizim sun‘iy ravishda yaratilganidan ko‘ra idealroq, uyg‘unroqdir. Shuning uchun, kasbiy lug‘atni tasodifiy to‘plangan nomlar to‘plami deb aytish to‘g‘ri emas. Sinxroniyada ham, diaxroniyada ham kasbiy lug‘atning tarkibiy-semantik tahlili ma‘lum bir ilmiy va texnik soha uchun kasbiy nomlarning aniq tizimini ko‘rsatadi [102; 125-132-b.].

Professionalizmlar funksional-me‘yoriy jihatdagi maxsus predmet va hodisalarning ikkilamchi, so‘zlashuv va ritorik nomlari sifatida namoyon bo‘ladi. Kasbiy lug‘atning ikkilamchi xususiyatini normaning maqomi nuqtai nazaridan e‘tirof etish mumkin. Atamalar kitobiy, adabiy nutqqa tegishli bo‘lib, ular asosan ilmiy uslubning yozma shaklida qo‘llanilsa, professionalizm og‘zaki, so‘zlashuv nutqida qo‘llaniladi. Suhbat nutqi, agar u ushbu mutaxassislik bo‘yicha jamoaga birlashgan odamlarning ishlab chiqarish faoliyatining kasbga oidligini o‘z ichiga olsa, professional hisoblanadi. Kasbiylik - bu ma‘lum bir kasbiy guruhga xos bo‘lgan so‘z yoki ibora.

Kasbiylikning atamalardan o‘ziga xos xususiyati, birinchi navbatda, ta‘rifning yo‘qligi. Shunday qilib, kasbiy nomlar terminologiyada dunyoning

ilmiy rasmdan farqli o'laroq, ma'lum bir kasb dunyosining sodda rasmini aks ettiruvchi faqat nominativ funktsiyani bajaradi.

Kasbiy lug'atda aniqlovchi funktsiyaning yo'qligi polisemiya va omonimiyaning mavjudligiga imkon beradi. Polisemiya odatda turli xil kasbiy ishlab chiqarish tizimlarida ham kuzatiladi: kift – 1) yelka (anatomya), 2) kiyimning yelkani qoplaydigan qismi (tikuvchilik), faks – 1) telefaks (aparat), 2) shunday aloqali abonent nomeri, raqami (aloqa) va kasbiy sohada: faks – yozma xabar. Bo'g'in – 1) so'zning bir nafas bilan aytiladigan bir yoki bir nechta tovushdan iborat bo'lagi, 2) gavda suyagining tog'aylar, paylar bilan bukilgan joylari. Omonimlar turli kasbiy sohalarda ham uchraydi: o't – inson ichki a'zosi va o't – o'simlik, o't – gulxan va so'zlashuvda: o't-bo'tga o'tir, gazak – yaraning shikastlanga, shilingan joyining sovuq olishi (tibbiyot) va gazak – ichkilik ustidan yeyiladigan ovqat, zakuska (oshpazlik), chiroq – moychiroq, chiroq – svetofor va so'zlashuvda chiroq – avlod va hakazo.

Nominativ vazifani bajarib, kasbiy so'zlar nomlangan ob'ektni tavsiflaydi, so'zlovchining unga munosabatini bildiradi: tortma – stol, shkaf kabilarning surilma yashigi, tortishish – bahs, munazara, bo'g'ma – difterit, kasallik, bo'gish – suvning oldini to'sish va boshqalar. V.N. Proxorovning ta'kidlashicha, «professionalizm har doim ifodali bo'lib, atamalarning aniqligi va uslubiy betarafligiga qarshi» turadi [80; 117-b.].

Ular tomonidan berilgan baho ko'pincha qisqartirilgan xarakterga ega bo'lib, bu nominatsiyalarni so'zlashuv va jarangli so'zlarga yaqinlashtiradi. Ko'pincha gapirish va so'zlashish so'zlari professionallikka aylanadi: platforma – metro bekatidagi yo'lovchilarning tushish-chiqish joyi (transport), kukuruz – dori sepadigan samalyot (aviatsiya) va boshqalar. Biroq, kasbiy lug'atda ijobiy baholangan ko'plab so'zlar mavjud: sichqoncha – komputer yordamchi moslamasi, kuchukcha – elektron manzilni yozishda ishlatiladigan belgi (axborot

texnologiyalari), shol – yungdan to‘qilgan qalin mato (to‘quvchilik) [37; 323-b.]»
, va boshqalar.

Professionalizm sifatida umumiy lug‘atdagi birliklar ko‘pincha ishlatiladi: bo‘rikalla – qovun navi (poliz), bo‘g‘oz – quruqlikning suvga bo‘rtib chiqqan joyi (Lamansh bo‘g‘ozi) (geogfafiya), qanot – qo‘shinning o‘ng yoki chap tomoni (harbiy), ular semantik qayta ko‘rib chiqish orqali kasbiy ma’noga ega bo‘lishgan.

So‘zning ma’nosini maxsus ma’noga aylantirish barcha tillarda uchraydi va ular turli xil o‘tkazmalardan farq qiladi. So‘z semantikasida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar uning stilistik holatiga ta’sir qiladi. So‘z ixtisoslashgan va yangi stilistik doiraga kiradi. A. A. Potebnya so‘zning «ichki shakli» ni o‘rganib, shunday deb yozgan edi: «... «daraxt» so‘zining ma’nosi haqida gapiradigan bo‘lsak, biz botanika sohasiga yul olishimiz ... va botanika sohasiga kirishimiz kerak, shunda kundalik «daraxt» so‘zidan farqli o‘laroq, «daraxt» atamasining botanik va lingvistik «ma’nosi» va botanikada «daraxt»ning yanada chuqurroq «to‘liq» botanik tushunchasiga ega ekanligiga duch kelamiz». [78; 19-b.]. Bu yangi ma’no so‘zni yangi sinonimik munosabatlar va qatorlarga kiritadi. A. A. Potebnya bu yangi ixtisoslashgan ma’noni «keyingisi», birinchisini esa «eng yaqini» deb atadi. «Eng yaqini» ma’lum bir tilning barcha so‘zlovchilariga ma’lum bo‘lsa, «keyingisi» - faqat maxsus kasbiy sohalardagilar uchun tushunarlidir. So‘z semantikasini «yaqini» va «keyingisi» ma’nolarga ajratish bizga so‘zning semantik mazmunida umumiy tilga nima va maxsus kasbga nima tegishli ekanligini aniqlashga va so‘zning o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rsatishga imkon beradi.

Semantik transferlar asosidagi assotsiatsiyalar kasbiy ob’ektni tez va oson tanib olinadigan qiladi. Ammo shu bilan birga, uning ta’rifidagi ilmiy aniqlik yo‘qoladi. Professionalizm, bir tomondan, kommunikativ-kognitiv funktsiyani bajaradi, kasbiy muloqotni oson, hissiy qiladi, boshqa tomondan, kasbiy sohada yaxshiroq navigatsiya qilishga yordam beradi.

Shunday qilib, tilda inson faoliyatining kasbiy sohasi: ilmiy va ishlab chiqarish sohasiga xizmat qiluvchi «maxsus lug‘at» deb nomlangan ulkan leksik qatlam mavjud. Og‘zaki muloqotni amalga oshirish rasmiy va norasmiy vaziyatlarda sodir bo‘ladi. Rasmiy professional aloqa atamalar bilan, norasmiy - professionalizm bilan amalga oshiriladi.

1.3. Professionalizmlarning tadqiqot yo‘nalishlari

Professionalizm haqida so‘z borganda shuni alohida takidlab o‘tish kerakki, har qanday tilda professionalizm borasida olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari umumiy tushunchalarni ifodalashga qaratilgan leksikaning leksik, semantik, grammatik xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda barcha tillarda professionalizmlar terminalogiyalar bilan yonma-yon qo‘yib o‘rganilgan. Bu ikki tushunchani bir-biridan ajratib bo‘lmasligini, bir-biriga qarshi qo‘yib organilganligini tilshunos olimlarimiz ta’kidlagan. Shu bilan birga professionalizmlar uchun umumiy bo‘lgan quyidagi jiddiy kamchiliklar ko‘rsatilib o‘tilgan: professionalizmlarning ko‘p ma’noligi; professionalizmlarning sinonimiyasi, omonimiyasi va polisemiyasi; professionalizmlarning shevalarda qo‘llanishi; nomenklatura masalalari; argo va jargonlarning professionalizmlar sifatida qo‘llanishi; professionalizmlarning atamalar bilan farqli jihadlari; etnologiyasidagi muammolari va boshqalar.

Hozirgi paytda kasbga oid leksikaning bir nechta tadqiqot yo‘nalishlari mavjud bo‘lib, ular quyidagilardir:

1. Nazariy professionalizm – kasbiy so‘zlarning rivojlanish va qo‘llanish qonuniyatlarini o‘rganadi.
2. Amaliy professionalizm – kasbiy so‘zlarning yaratilishi va qo‘llanishi, professionalizmlarning xato va kamchiliklarini yo‘qotish bo‘yicha tavsiyalar, amaliy prinsiplari, tarjimasiga doir vositalarni ishlab chiqish bilan shug‘ullanadi.

3. Umumiy professionalizm – maxsus leksemalarning bir nechta sohalaridagi umumiy xossalarini o‘rganadi.
4. Xususiy professionalizm – biror bir tilning aynan bir sohaga mansub bo‘lgan maxsus leksemalarini o‘rganadi.
5. Tipologik professionalizm – alohida professionalizmlarni o‘zaro taqqoslab o‘rganib, umumiy va alohida kasbiy so‘zlarning xossalarini aniqlaydi.
6. Chog‘ishtirma professionalizm – turli xil tillardagi umumiy va maxsus kasbga oid so‘zlarni o‘rganish natijasida uning xossalarini keltirib chiqaradi.
7. Semasiologik professionalizm – kasbiy so‘zlarning semantika bilan bo‘g‘liq muammolarini, semantik birliklarning o‘zgarishi omonimiya, sinonimiya, polisemiya kabilarni o‘rganadi.
8. Onomastik professionalizm – professionalizmlarning nomenklatura masalalarini tadqiq etadi.
9. Tarixiy professionalizm – kasbga oid leksikaning bu tadqiqot yo‘nalishida professionalizmlarning tarixi o‘rganilib, kasbga oid leksikaning kelib chiqishi, etnologiyasi, shakllanish jarayoni tahlil qilinadi.
10. Funksional professionalizm – og‘zaki nutqda va koputer tizimida professionalizmlardan foydalanish xossalari, kasbiy muloqot holatlarida zamonaviy professionalizmlarning turli matnlardagi vazifaviy tomoni o‘rganiladi.

Professionalizmlarning ilmiy bilish va fikrlashdagi o‘rnini ko‘rib chiqadigan professionalizmlarning yangi yo‘nalishlari – kognitiv va gneseologik professionalizmlardir.

Professionalizm uchun muayyan ta’rif zarur. Ushbu ta’rif yordamida tegishli tushuncha mazmunini aniqroq ifodalash, tushunchaning birini ikkinchisidan farqlab, ajratib olish imkonini beruvchi, ma’lum tushunchani muayyan tasnifiy qatorga joylashtirishga yo‘l qo‘yuvchi, farqlovchi belgilarini aniqroq ko‘rsatish mumkin.

Fan va texnikaning rivojlanishi, uning jamiyatdagi mevqeining oshishi hisobiga tilning lugʻat tarkibi uzluksiz ravishda toʻldirib boriladi. Ushbu lingvistik hodisa soʻngi yillarda fan va texnika taraqqiyotining jadal ravishda rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan yangi tushuncha va hodisalarni xalq orasida, soʻzlashuv tilida kasb egalari tomonidan atash va nomlash hisobidan yuz bermoqda. Buning isboti oʻlaroq oʻzbek tilshunoslaridan biri shevashunos N.Rajabov shunday fikr bildiradi: «Turli tarmoqlarda mavjud boʻlgan kasb-hunarga oid soʻz va atamalar umumxalq oʻzbek tili leksikasida shu asosda yuzaga keladi va hamda isteʼmol doirasining kengayib borishi bilan asta-sekin umumisteʼmol soʻzlariga aylanib, ommaviy tus oladi va adabiy til meʼyoriga ega boʻladi. Adabiy til bu soha hisobidan keng darajada oziqlanadi va oʻz meʼyorini mukammallashtiradi». [88; 60-b.]

I bob yuzasidan xulosalar

Xulosa qilib aytganda, terminning yaratilishiga asos boʻlgan funktsional va tematik xususiyatlarga tayanib, biz atama va professionalizmga quyidagicha taʼrif berishga harakat qildik.

Termin - bu maxsus yaratilgan soʻz yoki boʻlinmas ibora boʻlib, u nafaqat professional voqelik obʼektini nomlash uchun xizmat qiladi, balki maʼlum bir ilmiy soʻzni taʼriflovchi tushunchani ifodalaydi. Buning uchun semantik aniqlik, bir maʼnolilik va obʼektivlik talab qilinadi, bu esa subʼektiv baholash, hissiyotlar maʼnosini inkor qiladi. Ilmiy bilim sohasining rasmiy vakili sifatida atama adabiy tilning ilmiy uslubining bir qismidir.

Professionalizm esa, kasbiy obʼektlar va jarayonlarni nomlash uchun oʻz-oʻzidan tanlangan soʻz va iboralarni ifodalaydi. Ularning taʼrifi yoʻq. Professionalizm – bu ogʻzaki soʻzlashuv nutqining tabiiy sharoitida yuzaga kelgan, norasmiy muloqot talablarini aks ettirgan nominatsiyalar hisoblanadi. Professionalizmlar polisemik aloqalarni, omonimlarni, sinonimlarni hosil qiladi,

ular odatda qisqa, majoziy, hissiy ekspressiv bo‘yoqqa ega. So‘ngi xususiyatlar kasbiy lug‘atni so‘zlashuv, jargon, dialektga yaqinlashtiradi, shuning uchun professionalizm har bir tilning adabiy bo‘lmagan turlari orasida quyi tizimni tashkil qiladi.

Professionalizmning umri qisqa va shu bilan birgalikda til tizimining asosiy, eng muhim ajralmas qismi hisoblanadi. Professionalizmsiz tilni tasavvur qilish qiyin. Uni goyoki insonga mengzash mumkin. Tilni insoniyat deb oladigan bo‘lsak. Insoniyatning bolalik payti bu professionalizm, o‘smirlik payti yarim atama, voyaga yetganlik payti termin, qarilik payti esa istorizm va arxaizmdir. Kimdir voyaga yetmay vafot etganidek, professionalizm ham atamaga aylanmay til tizimidan izsiz yo‘qolishi mumkin. Faqat bunda ba‘zi terminlar arxaizmga aylanmasda terminligicha qolishi va uzoq umr ko‘rishi mumkin. Demak, professionalizm tildagi so‘zlarning boshlanishi, professionalizm bo‘lmas ekan, na atama-yu, termin, va na istorizm-u, arxaizm mavjud bo‘ladi.

Professionalizmlarning tadqiqot yonalishlari o‘z yechimini to‘lalgicha topmagan bo‘lsada chet el tilshunosligida anchagina yutuqlarga erishgan. Ozbek tilshunosligida esa professionalizm kamroq o‘rganilgan. Buning natijasi o‘laroq kasbga oid leksikadagi bizning nazariy bilimlarimiz anchagina sayoz ekanligini kuzatamiz.

II BOB. NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA KASBGA OID LEKSIKANING ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARINI O‘RGANISHNING METODIK TASNIFI

2.1. Nemis tilidagi kasb nomlarining shakllanish tarixi va etimologik xususiyatlarining qiyosiy-tirixiy tasnifi

Dunyoda kasblar ko‘payar ekan, o‘sha kasb egalarining so‘zlashadigan so‘zlari, aniqrog‘i kasbga oid leksikasi ham ko‘payadi va turlicha bo‘lib boradi. Bugungi kunda kasb nomlarining 1723 tasi aniqlangan bo‘lsa [internet ma’lumotlari], har bir kasb egalarining o‘zining so‘zlashuv tilidagi so‘zlari, atamaları ular sonidan o‘rta hisobda 25-50 baravar ko‘pligini inobatga olsak, kamida kasbga oid leksikalar 43075 tani tashkil qilar ekan. Bundan tashqari qadimdan mavjud bo‘lib, bugungi kungacha yetib kelmagan kasblar qancha. Barcha kasbga oid leksikaning etimologiyasini aniqlashning bir dissertatsiyada iloji yo‘qligini inobatga olib bu yerda kasb nomlarining etimologiyasiga ko‘proq yondashdik. Zero, kasb nomlarining etimologiyasi kasbga oid leksiganing etimologiyasini aniqlashda qo‘l keladi. Chunki kasb qaysi zamonda mavjud bo‘lsa, kasbga oid leksika ham o‘sha zamonda mavjud bo‘lgan. Quyida kasb nomlarining etimologiyasini metodik jihatdan ko‘rib chiqib, u haqida fikr-mulohazalarimizni yuritamiz.

Nemis tilining paydo bo‘lishi boshqa tillar qatori qadimga borib taqaladi. Til ijtimoiy hodisa bo‘lganligi uchun undagi so‘zlar birvarakayiga rivojlanadi. Tildagi ba’zi so‘zlar to‘xtab turmaganidek, kasbga oid so‘zlar ham tildan ajralmagan holga rivojlanishda davom etadi. Nemis olimlari ko‘pincha aniq nasrarga ishonganidek, biror bir mavzu yuzasidan aniq ishlar qilishga harakat qilishgan, bahshlar olib borib, tadqiqotlar qilib ko‘pgina yutuqlarga erishgan.

Olmon olimi Gerald Sailman ham o‘zining «Kasb – bir atama tarixi» asarida kasb haqida shunday deydi: «Kasbning nimaligi bahsi amaliy masala, kasb

nima bo'lishi kerakligi va bu bahslarda o'zini namoyon qilishi imkoniyatlari tengsiz taqsimlangan» [29; 12-b.].

Germaniyada kasb asosiy tarixiy tushuncha sifatida 1972 yilda nemis olimi Konze tomonidan yozilgan maqolada tahlil qilingan [53; 490-507-b.]. Bundan tashqari, 20 – asr boshidan buyon kasb nomlarining ijtimoiy tarixi bilan ham nemis olimlari Durkgeym 1897 yilda, Weber 1920 yilda, Dunkmann 1922 yilda, Sombart 1931 yilda, Scharmann 1956 yilda, Luckmann va Sprondel Beckra kabilar tomonidan 1971 yilda ko'plab sotsiologik tadqiqotlar o'tkazilgan. Bu tadqiqotlar ijtimoiy-tarixiy tahlillarni beradi, lekin shu bilan birga, ular yozilgan paytdagi kasb nomining ma'nosini ko'rsatadi. Shuning uchun ular nafaqat topilmalari bo'yicha baholanadi, balki o'zlari tarixiy manbalar sifatida ham ko'rib chiqiladi. Ilmiy munozaradan oldingi davr uchun kasb-hunarga, ya'ni asosan 20-asrgacha bo'lgan davr uchun ushbu ishda atamaning asl manbalarda qo'llanishi ham izlanadi. Bularga, masalan, diniy risolalar, ro'yxatga olish kitoblari, leksik matnlar, falsafiy risolalar yoki konstitutsiyaviy hujjatlar, shuningdek, maslahat va diniy adabiyotlar kiradi. Bunda u yaqinda Germaniyada ko'plab hujjatlar raqamlashtirilgani va shu tariqa tadqiqot maqsadlarida foydalanish mumkin bo'lganligidan foydalanadi. Oldingi nashrlar bilan taqqoslaganda, tahlilga yangi manbalarni kiritish mumkin. Kasb yoki ish tegishli konstruktsiyalarga emas, balki kasbiy atama aniq qo'llaniladigan hujjatlarni o'rganishga asoslangan.

Kasbiy leksikani o'rganar ekanmiz, avvalombor kasb so'zining etimologik jihatini ko'rib chiqsak maqsadga muvofiq bo'ladi. «Kasb» atamasi o'rta oliy nemis tilidagi «be ruof» so'ziga borib taqaladi. Bu so'z ot sifatida «qichqiriq», yoki «yaxshi obro'», «obro'» ma'nolarini anglatgan bo'lsa, «Beruofen» fe'li «birgalikda» va «chaqirmoq» va «biror narsani chaqirmoq» ma'nolarini bildirgan. Shu haqida bundan tashqari, «majlis chaqirmoq», «birovni idoraga chaqirmoq», «biror narsaga chaqirmoq» ma'nolarida ham qo'llanilgan. [23] Kasb - bu ishning maxsus shakli. Masalan, temirchi metallardan zargarlik buyumlari va idish-tovoqlar

yasashi, duradgor esa yog‘och o‘ymakorligi uchun metall asboblardan foydalangan. Hozirgi kunda ilgari bo‘lmagan mutaxassisliklar mavjud. Ixtisoslashuv asosida mehnat xo‘jaligining bo‘linishi haqida birinchi kengroq dalillar firavnlarda davridagi Misrdan olingan.

Gesiod (miloddan avvalgi 700-yillar) asariga oid birinchi aniq adabiy mulohaza ham uni faqat jismoniy faoliyatga boglamay, aqliy mehnatga ham bog‘lagan. Erga qay gemerai (Ishlar va kunlar) didaktik she‘rida Gesiod (1995) qishloq xo‘jaligi ishlariga to‘xtalib, kichik dehqonlar jamiyatida uning hayotini tasvirlaydi. Uning uchun mehnat - bu uy xo‘jaligini saqlab qolish uchun shaxsning hal qiluvchi jismoniy va ruhiy hissasi hisoblangan. U odamlarning asosiy vazifasini jamiyat hayotida ishtirok etishda emas, balki uy ishlarida ko‘radi. Keyingi asrlarda zodagonlar bir tomondan qishloq xo‘jaligi va maishiy faoliyatni, ikkinchi tomondan esa hunarmandchilik va hunarmandchilikni o‘z ichiga olgan jismoniy mehnatni bir-biridan ajratgan edi.

Gomer shifokorlar, qo‘shiqchilar va quruvchilardan tashqari, temirchilar, duradgorlar, kemachilar, yigiruvchilar, vagonchilar, metall va charm ishchilar, shox va fil suyagi ishchilarini ham tilga oladi. Ular oddiy ishdan ozod qilindi va jamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlandi, bu esa o‘z navbatida o‘zlarining maxsus mahoratlarini taqdim etdi. [113]

Iogann Tauler (taxminan 1300–1361), dominikanlik rohib va mistik Meister Ekkartning shogirdi (taxminan 1260–1328) ruhoniylar uchun kasblarni egallash masalasini birinchi marta o‘rtaga tashlagan. Kasbning ishchilar sinfiga qo‘llanilishi Martin Luterning Injil tarjimalari bilan yakunlandi, u birinchi bo‘lib kasb so‘zini ish bilan bog‘liq ma‘noda ishlatgan. [54; 490-b.]

Semantik jihatdan, kasbga oid leksika til o‘zgarishining natijasi edi. 1522 yilda Luter Yangi Ahdni Rotterdamlilik Erazm tomonidan yangi yunon va lotincha nashrlar asosida nemis tiliga tarjima qildi va 1534 yilgacha Eski Ahdni nemis tiliga tarjima qildi.

Lyuter uchun kasb o‘z-o‘zidan tanlanmagan, balki Xudo tomonidan qo‘yilgan vazifani itoatkorlik bilan bajarishini anglatgan. Lyuterining ishida diniy elementni qayta kashf etishi Germaniyada kasb tushunchasining tug‘ilishini ko‘rsatdi. Unda ikkita ijtimoiy tuzilmaviy tushunchalar mavjud bo‘lgan: 1) kasb; 2) esa, mehnat. Biroq, dastlab, «kasb» so‘zi faqat cherkov tilida ishlatilgan – bugungi kundagi ma‘nosida emas [74] - va diniy islohatda yanada farqlangan.

Fridrix Ludvig Valter texnologiya kasblarini o‘sha paytdagi Prussiya Qirolligida topilgan sharoitlarga ko‘ra tushuntiradi. 186 ta individual tavsifning sifati ushbu dastlabki kasbiy adabiyotda farq qiladi [111; 155-156-b.]. Ko‘pincha hunarmandchilik turi, mashg‘ulotning davomiyligi, asarga qo‘yiladigan talablar, ish materiallari, mehnat qurollari va faoliyati, shuningdek, kasbning hududiy xususiyatlari muhokama qilinadi.

Bundan tashqari Josef Karlmann (1957); Arnold Ernst (1987); Ammon Bickel Ebner (2004); Barth Johann Heinrich (2006)lar ham kasbga oid leksika haqida o‘z asarlarida to‘xtalib o‘tishgan.

Nemis tilshunoslarining tadqiqot ishlariga asoslanib yana bir nemis olimi professor Yakob Ebner «Tarixiy kasb belgilari lug‘at»ini tuzgan. Unga ko‘ra, nemis tilida kasb nomlari insonlarning familiyalarida ham aks etadi. Bu ular uchun me‘yordagi holat sifadida olingan. Chunonchi, Yakob Ebner quyidagilarni bayon qiladi: «Familiyalarning shakllanishi ko‘p jihatdan kasblarga bog‘liq bo‘lib, bunda kasb nomlarini taqsimlash ismlarning shakllanishida, ya‘ni familiyalarning shakllanishidan oldin qaysi kasblar rol o‘ynaganligi haqidagi muammoday muhim manba hisoblanadi. Shuning uchun genealoglar, xususan, eski kasblar bilan shug‘ullangan. Eski kasblar bo‘yicha ma‘lumotnomalar etishmasligi mumkin emas. Bu, asosan, oilaviy tadqiqotlarga yo‘naltirilgan ro‘yxatlarning aksariyati oddiy tarjimadan iborat» [41; 5-b].

Bu lug‘atdagi so‘zlarni bugungi kunda to‘rtga bo‘lish mumkin: Shunga ko‘ra quyidagi holatlar mavjud:

1) So‘z va narsa tarixiydir, masalan, «Jagtfroner» – Ov paytida og‘ir ishlarni qilishga majbur bo‘lgan dehqon yoki ijarachi. Bu so‘z ham, bunday kasb egasi ham bugungi kunda mavjud emas.

2) Narsa tarixiy, ammo so‘z bugungi kunda ham mavjud, masalan, o‘rta asr sharoitlari uchun atamalar, masalan, Harnisch - zirh, Lehensherr - feodal;

3) bugungi kunda ishlatiladigan so‘z uchun tarixiy ma’no ham mavjud, masalan, «Verwalter» ning tarixiy ma’nosi hamshira, hozirgi ma’nosi esa tashkilotchi;

4) Bu narsa bugungi kunda ham mavjud, lekin nomi tarixiy, masalan, «Schattlier» – duradgor. Duradgor bugungi kunda «Tischler» deb ishlatiladi.

Ushbu lug‘at kasblar ensiklopediyasi emas, balki lingvistik ma’lumotlarni taqdim etadi, bunda ma’no tushuntirishlarida ham faktik ma’lumotlar beriladi. Kasb uchun belgi sifatida kasb unvoni kasb nomidan ajralib turishi kerakligi aytiladi, chunki kasb unvoni kasbdan olingan familiyani bildiradi.

Bundan tashqari Yakob Ebner lug‘at ilovasida uchta alohida-alohida ro‘yxatni taqdim qilgan. Bular familiyalar ro‘yxati, lotin tilidagi kasb nomlari ro‘yxati va barcha so‘z shakllarining teskari ro‘yxati

Imkon qadar, asosiy lemma tarixiy va mintaqaviy variantlarning xilma-xilligini etimologik jihatdan. Ikkilamchi lemmalar orasida teng maqomga ega rasmiy variantlar ham, sof tarixiy yoki chalkash imlo variantlari ham mavjud. Bundan qat’iy nazar, amaliy lug‘at sabablarga ko‘ra so‘z yasash variantlari ham variant maydonida sanab o‘tilgan, masalan -er va -macherdagi so‘zlar, masalan, Feitelmacherdagi Feitler yoki yo‘q qilingan oraliq elementi bo‘lgan shakllar, masalan, Agtsteinfischer, Messerdagi Agtfischer; Schalenmaxer – Messerbeschaler; Multermaxer.- Multerer. Biroq, bu faqat ular turli xil ma’lumotlar jihatidan farq qilmasligi mumkin.

«-in va -inn (lugʻatda deyarli faqat nemis atamaları mavjud) minglab ayol shakllari roʻyxati na maʼlumotga, na namoyish qiymatiga ega. Biroq, sof yoki asosan ayollar kasblari ayollarga xos yondashuv (masalan, tikuvchi va erkak tikuvchi) bilan tavsiflanadi yoki maqolada bu kasb asosan ayollar tomonidan amalga oshirilganligi taʼkidlanadi. Oxiri -frau, -weib, -girl, -maid bilan tugagan soʻzlarda ayollik otlari oʻz-oʻzidan tushunarli boʻladi». [42; 12-b.]

Etimologiya oʻrta yuqori yoki oʻrta past nemis shakllarining spetsifikatsiyasidan iborat boʻlib, Lexer va Shiller-Lübben maʼnolari asl shaklida qabul qilingan.

Jokob Ebner koʻpincha Adelung, Barth, Grimm, Duden, Linnarzt, Gottshald va Krunitz luʻgatlariga tayanib ish koʻrgan. Masalan vrach soʻzini olib koʻraylik. U – Artzt, Arzat. Tarixan, shifokor texnik jihatdan oʻqitilgan kasblardan biridir va shuning uchun universitetda oʻqitilgan meditsina bilan solishtirganda jarroh va xommom tabiblari qatorida turadi. Hatto shunchaki tajribadan oʻtgan qishloqdagi tabiblar deb atalgan. Faqat 19-asrda tibbiy taʼlimni tartibga solish bilan shifokor tibbiyot akademigi maʼnosida ishlatiladigan boʻldi. Etimologiyasi: oʻrta oliy nemis; arzat, arzet - «Tabib», oʻrta lotinchadan archiater, yunon tilidan archiátrús « arxiatr », qadimgi saroy tabiblari unvoni ; yunoncha , Iátrus «doktor», iásthai «shifokor». Uchragan nemis familiya nomlari: Arzt, Artzt, Artz, Arz, Arzet, Arztman. Variantlari: Gemoroy shifokor, kambagʻallar shifokori, siniq shifokori, harbiy shifokor, aqldan ozganlar shifokori, qishloq shifokori, shaxsiy shifokor, tegirmon shifokori, ogʻiz shifokori, oʻlat shifokori, kesuvchi shifokor, ruhiy shifokor, shahar shifokori, sayyohlik shifokori, yara shifokori, qurt shifokori. Sinonimlar: arxiatr, arste, jarroh, eksternolog, davolovchi, internist, suyak patcher, okulist. Zid soʻz: medicus Adabiyotlar: Bart, Duden, Gottschald, Grimm, Linnartz, Pies, Vieser / Schautz [43; 54-b.]

Kasb nomlarining etimologiyasi yuzasidan izlanishlar olib borar ekanmiz Gerxard Koblerning «Nemis tili etimologik luʻgati»ni tilga olmasdan ilojimiz

yo‘q. U bu kitobda 12 mingga yaqin so‘zlarning tarixiy rivojlanishini juda ixcham shaklda yoritib bergan. Shundan 300 ga yaqini kasb nomlari hisoblanadi. Kobler har bir kasb nomlarini mavjud bo‘lgan asarlardan izlab, avval qaysi davrda yozilganini aniqlab, keyin uning rivojlanish shakllarigacha, barcha davrlarda yoritib bergan.

Misol tariqasida Tarjimon kasbini olaylik. Dolmecher, m, «Nemis tilini bilmaydigan yoki kar yoki soqov bo‘lgan odamlar ishtirokidagi muzokarada yordamchi shaxs», O‘rta Oliy nemis 13-asr tolmeche, m, «Tarjimon, tilmoch» Meister Ekxartning asarida 1300 yilda tolmecher, tolmetzer 14. asr, vengercha tolmacs, m, «tarjimon», so‘z slavyancha tolmac, m, «tarjimon», turkcha tilmaç, m, «tarjimon», juda eski turkcha til, ot, «til» , qo‘shimchasi -maç , Mitannit talami, ot, «o‘rtakash odam» miloddan avvalgi 15-asr [49; 88-b.]. Bundan ko‘rinib turibdiki, Dolmecher eski o‘zbek tilidan paydo bo‘lgan til otiga –moch qo‘shimchasi qo‘shilib tilmoch so‘zi yasalgan. Keyinchalik tilmoch, tolmachga, tolmachdan dolmechga o‘zgarib, -er shaxs nomini yasovchi qo‘shimchasini qo‘shib dolmecher kasb nomi yuzaga kelgan.

Nemis tilidagi so‘zlarning ko‘pchiligi lotin tiliga borib taqaladi. Buni etimologik lug‘atdan bilish qiyin emas. Chunonchi, Qo‘riqchi - Pfortner, m., «darvozabon», o‘rta oliy nemis darvozaboni 12-asrda: phortenüre – darvozabon, «darvozabon», o‘rta lotincha: portenariusdan olingan so‘z, «eshik qo‘riqchisi», lotincha porta, «darvoza, darvoza, o‘tish joyi», 18-asrda vaqtincha porter bilan almashtirilgan. [50; 306-b.]

Bundan tashqari bir nechta tildan o‘zlashga kasb nomlari ham mavjud. Masalan, Politsiyachi. Politsiya, «moddiy, klassik ma’noda, xavflarning oldini olish va jamoat xavfsizligi va tartibini buzishni bartaraf etishga qaratilgan barcha davlat faoliyati, masalan, politsiya qurilishi, institutsional ma’noda faqat davlat tomonidan amalga oshiriladigan barcha davlat faoliyati. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari», erta yangi adabiy nemis tilida: policey, pollicei, pollizey,

«Jamoada tartib-intizom holati, jamiyatda tartibni oʻrnatish yoki saqlashga qaratilgan qonuniy taklif», 15-asr 1464 yil Burgundiya kansleri haqida, oʻrta lotincha siyosatdan olingan soʻz: «davlat boshqaruvi», kech lotincha: politia, «davlat boshqaruvi», lotincha politia, F., «davlat konstitutsiyasi», yunoncha politeua, F., «davlat boshqaruvi, jamoa», yunon tilidan olingan. polutes, M., «fuqaro, davlat fuqarosi», yunon tilidan polis, F., «Stadt, Bürgerschaft, Staat», 18-asrda «politsiya hokimiyati va uning aʼzolari» maʼnosi rivojlangan, Tarixiy asosiy tushunchalarni solishtiring. Politsiyachi - «politsiya aʼzosi», 19-asr, qarang: Politsiya [51; 308-b.]

2.2. Oʻzbek tilidagi kasb nomlarining etimologik, diaxron va sinxron tasnifi

Oʻzbek tili XIX asrda paydo boʻlgani yoq. Bu tilning poydevori uzoq oʻtmishga borib taqaladi. Til mavjud ekan kasb nomlari ham tilning ajralmas kichkina bir zarrachasi sifatida azaldan mavjud boʻlgan. Bu haqida «Oʻzbek tili tarixi»ida shunday manbalar berilgan: «Turkologlarning kuzatishlari shuni koʻrsatadiki, qadimgi turkiycha ism va unvonlardan 180 tasi miloddan oldingi V asrdan oldingi xitoy yozma yodgorliklarida saqlanib qolgan» [93; 25-b.]. Shundan bilishimiz mumkinki, miloddan avvalgi V asrda kasb nomlari unvon deb yuritilgan va ularning soni kamida yuzga yaqin boʻlgan.

Bir nechta olimlar qadimgi turkiycha tilini toʻba tili ham deb atashgan. Toʻba tilini bir nechta turkshunos olimlar oʻrganganligi haqida ham maʼlumotlar koʻp. Jumladan, turkolog Talat Tekin shunday deydi: «Toʻba tilidagi baʼzi atoqli otlarni K.Shiratori, P.Pelliot, P.Boodberg tahlil qilganlar. Toʻba tilidagi atoqli ot va unvonlar yuzasidan L.Bazen olib borgan tadqiqotlar diqqatga sazovordir. Quyidagi jadjalda nomlari zikr etilgan turkologlar toʻba tilida aniqlagan kasb nomlaridan namunalar keltiramiz [112; 24-b.].

To‘ba tilidagi kasb nomlari

Xitoycha nomlanishi	To‘ba tilida	Qadimgi turkey / eski o‘zbek tilida nomlanishi	Ma’nosi
1.Kapo- çene Kapançin	Karapçin	Qapuqçi	Darvazabon
2.Piteçen - pyi-(yoki, byi-)- tikçin	Bıtigçin	Bitigçi	Bituvchi, kotib
3.Hsien- çen – qamçin	Qamçin	Camçin	Otliq pochtachi, uloqchi
4.kil-wan- çen - kiet- miwançin	Kelmerçin	Kele-murçi (mo‘g‘ul.)	Tarjimon

Bu jadvaldan bilish mumkinki, bu to‘rtta kasb, ya’ni, darvozabon, kotib, uloqchi va tarjimon qadimdan mavjud bo‘lgan kasblar ekan, ularning nomlari ham tillarda o‘z aksini topgan.

Xalqlar IX-X asrda qishloq, makon degan o‘troq hayotda kun kechira boshladi. O‘troq hayotda esa yangi-yangi mashg‘ulotlar, kasblar bilan shug‘ullanishga majbur bo‘lishdi. Shu tariqa turkiy tildagi leksik qatlam boyishda davom etdi. Qadimgi turkiy yodgorliklarning leksik qatlami yuzasidan statistik ma’lumot ham bu fikrni tasdiqlaydi. Urxun-yenesey yodgorliklarida 1500 – 2000 atrofida so‘z mavjud bo‘lsa, birgina «Oltin yorug‘»ning o‘zida 3500 dan ortiq so‘z

bor. Shu tariqa qadimgi turkiy til doimo yangi soʻzlar bilan boyib borgan. Yangi soʻzlar bilan birgalikda kasb nomlari ham yuzaga kelgan.

Oʻzbek tilshunos olimlaridan S.Mutallibovning fikriga koʻra, XI asrda allaqachon dehqonchilik, bogʻdorchilik, chorvachilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq hamda kemasozlik sohalari ancha rivojlangan. Bu haqida u quyidagilarni bayon qiladi: «Bu davrda shaharlarda otroq hayot kechiruvchilar koʻpayib, hunarmandchilik: boʻz, ipak kiyimlar toʻqish ishlari, boʻyoqchilik, sirkorlik, kulolchilik, zargarlik, durodgorlik, kovushdoʻz, mahsidoʻzlar oʻsha davrga mos bir sistemaga tushgan, dehqonchilik, boʻgʻdarchilik, chorvachilik bilan shugʻullanuvchilar katta qatlamni tashkil qila boshlagan edilar. Bu xil hunarmandlar uchun xomashyo tayyorlovchi kasb egalari ham yuzaga kelgan edi. Bu davrda kemasozlik hunari ham maʼlum darajada yoʻlga qoʻyiladi, savdo-sotiq ishlari ham ancha kengayadi. Mamlakat hayotida yuzaga kelgan bu oʻzgarishlar yolgʻiz bir shahar kishilarining emas, balki turli shahar xalqlarining ham bir-biri bilan aloqa va munosabatlarini rivojlantirishga yoʻl ochdi. [83; 8-b.]

Albatta, oʻsha paytdagi kasb nomlari oʻziga xos boʻlgan. Chunonchi, oʻsha davrda qipchoq va oʻgʻuz qabilalarida «çufgha» – yoʻl boshlovchi, rahbar, «küzüttäçi» – qorovul, qoʻriqchi; oʻgʻuz qabilasida esa, «jazıqçı» – sovchi, «savçi» – elchi; uygʻur qabilasida «jalafar» – shoh elchisi; yagʻmo qabilasida «maraz» – yollangan ishchi kabi kasb nomlarini uchratish mumkin.

Filologiya fanlari doktori professor Boqijon Toʻxliyev kutubxonlarga tushunarli boʻlishi uchun Yusuf Xos Hojibning «Qutadgʻu bilig» asarini hozirgi oʻzbek tilida bayon qilar ekan, quyidagilarni ham aytib oʻtadi: «Oʻgdulmish eligga bek (lashkarboshi, oshpaz, xazinachi, eshik oʻgasi, elchi, dasturxonchi...) qanday boʻlishi kerakligini soʻzlaydi.

Oʻgdulmish Oʻzgʻurmishga olimlar (shoirilar, tabiblar, taʼburchilar, hunarmandlar, dehqonlar, chorvadorlar, turli tabaqadagi kishilar) bilan muomalada boʻlish sirlarini oʻrgatadi». [122; 7-b.]

Ko‘rinib turibdiki, «Qutadg‘u bilig»da tilga olingan «Bir yigitga qirq hunar oz», «Qo‘shin boshlig‘iga kerak ko‘p qiliq», «Kishilar ezgusi – elchi bo‘lgani», «Xat chiroyli bo‘lsa ko‘ngil ochilar», «Olim ilmi elga bo‘ladi mash‘al», «Yulduzchilar haqida so‘z», «Shoirlar – so‘z teruvchilar», «Dehqonning qo‘li keng», «Savdogar nomingni elga yetkazar», «Chorvador – hamma hayvonlarga sardor» kabi maqolalarida yuqorida tilga olingan kasb egalarining nomlari zikr qilinib, ularning fazilatlarini aytib o‘tilgan. Chunonchi, shulardan

«Birisi – kotibdir, bexato xati,

Biri elchi erur – shirin suhbati». [123; 90-b.]

O‘sha davrdagi tashqi siyosat uchun kerak bo‘ladigan bu ikki kasb egalari asosiy rolni o‘ynagan. Bu hududda VII-VIII asrlardan to XX asrgacha qariyb XII asr arab yozuvidan foydalanilgan. Birgina nuqta ham so‘z ma‘nosini o‘zgarishiga olib kelgan, shu sababli kotib bexato yozishi shart bo‘lganligi takidlanayapti. Elchi esa hamma vaqt shirin so‘z, xushmuomala bo‘lishi kerak.

Professor Boqijon To‘xliyev «Qutadg‘u bilig» asariga ilova qilib shu kitobning lug‘atini tuzib chiqqan va eng qizig‘i qirqqa yaqin kasb nomlarining izohini berib o‘tgan. [1-ilovaga qarang]

Yuqoridagi misollardan o‘zbek tilidagi so‘zlarning etimologiyasi juda qadimga borib taqalishini ko‘rishimiz mumkin.

Qadimgi manbalarga asoslanib, o‘zbek tilshunosi professor Shavkat Rahmatullayev «O‘zbek tilining etimologik lug‘ati»ni yaratib biz yosh izlanuvchilarga ulkan ko‘mak ko‘rsatdi. Ustoz so‘zlarning etimologiyasini o‘rganar ekan, uni talqin qilishi haqida shunday deydi: «Etimologik talqin har qanday tilda barcha so‘zlarga emas, balki so‘z boyligining ma‘lum bir qismigagina beriladi... So‘zlarga etimologik talqin berish odatda ikki jihatdan beriladi: 1) mazmun jihatidan, 2) shakl (tovush) jihatidan. Mazmun jihatidan

talqin berish tub deb qaraluvchi soʻzlarda yasama deb qaraluvchi soʻzlarga nisbatan murakkab». [91; 8-b.]

Bu nima degani, soʻz yasovchi qoʻshimchalar yordamida yasalgan soʻzlarning etimologiyasini aniqlash birmuncha ason demoqchi. Haqiqatda ham shunday. Tub maʼnoli soʻzlarni mavjud boʻlgan asarlardan izlab, qaysi tilda bu soʻzlar birinchi uchraganini aniqlaguncha baʼzan insonning yarim umri oʻtib boʻladi.

Oʻzbek tilining etimologik lugʻatini oʻrganar ekanmiz, nafaqat kasb nomlari, balki barcha kasbga oid leksikaning kelib chiqishini 4 davrga boʻlib, oʻrganilganining guvohi boʻlamiz:

- 1) Kelib chiqishi qadimdan turkiy boʻlgan kasb nomlari;
- 2) Kelib chiqishi arab tilidan boʻlgan kasb nomlari;
- 3) Kelib chiqishi fors-tojik tilidan boʻlgan kasb nomlari;
- 4) Kelib chiqishi rus va rus tili orqali internasional boʻlgan kasb nomlari.

Kelib chiqishi qadimdan turkiy boʻlgan kasb nomlari atiga 9 tani tashkil qilib, barchasi yasama hisoblanadi. Shundan yettitasi –chi ot yasovchi qoʻshimchasi bilan yasalgan, qolgan ikkitasi –(a)r, sifat yasovchi qoʻshimchasi bilan yasalgan. [92]

Masalan, Yuvgʻuchi – murdani yuvib kafanlaydigan kishi. Uning hayratga ochiq qolgan ogʻiz va koʻzlarini yuvgʻuchi taxtaga yumdi (Abdulla Qahhor). Bu soʻz eski oʻzbek tilida yuv feʼlining –gʻu qoʻshimchasi bilan hosil qilingan sifatdosh shaklidan shaxs oti yasovchi –chi qoʻshimchasi bilan yasalgan keyinchalik Ы unlisining qattqlik darajasi yoʻqolgan. (yuv-+gʻu=yuvgʻu)+chi=yuvgʻuchi. Soʻzlashuv tilida bu soʻz yuvuqchi tarzida aytiladi, bunda –gʻu tovushlari oʻrin almashib gʻ undoshi ch undoshining taʼsiri bilan q undoshiga almashadi: yuvgʻuchi>yuvugʻchi>yuvuqchi. Yuvuqchi soʻzini

boshqacha talqin qilish ham mumkin: yuv- fe'lidan -(u)q qo'shimchasi bilan yasalgan otga shaxs oti yasovchi -chi qo'shimchasi qo'shilgan: (yuv-+uq=yuvuq)+chi=yuvuqchi. [89; 180-b.]

Yuqoridagi misoldan ma'lum bo'ladiki, -chi affiksi qadimdan mavjud bo'lgan. Bu qo'shimchani ko'pgina olimlarimiz o'rganib chiqqan. U kasb-kor, yumush egasi ma'nosini anglatuvchi ot yasovchi qo'shimcha. Ko'k turk bitiglarida: yoğçi – azachi, siğitçi – yig'ichi, ayğuçi – maslahatchi, yerçi – yer-hududni yaxshi biladigan kishi; Xuastuaniftda: nomçi – diniy ta'lim beruvchi, pir, ustoz, ötağçi – qarzdor, tängriçi – xudojo'y, dindor; «Devonu lug'atit turk»da: otaçi – tabib, tariğçi – dehqon, emçi – shifokor, etükçi - etikdo'z; «Og'a-ini tiginlar qissasi»da: suwçi – dengizchi, kemäçi – kema boshlig'i, kapitan.

Bu affiks XI asr tilida otlarga qo'shilib, kasb nomini ifodalagan. Mahmud Qoshg'ariy -chi affiksini o'zining «Devonu lug'atit turk» asarida kasbni anglatuvchi affiks deb ta'riflagan:

أَمَّ الْعِلَاجُ وَمِنْهُ يُقَالُ لِلْمُعَالِجِ أَمِجِي «Em- davo, dori demakdir, shuning uchun davolovchi emchi deyiladi».

تِيْمِجِي الْخَمَارُ وَبَعْضُ النَّاسِ يُسَمُّونَ نَاجِرَ الْخَمْرِ تِيْمٌ وَالْأَوْلَى أَصَحُّ لِأَنَّ الْجِيْمَ وَالْيَاءَ سِمَتَانِ لِلْمُحْتَرَفِينَ (Девон, III т., 99- бет).

Tarjimasi: «Timchi ichimlik tayyorlovchi demakdir. Ba'zi odamlar bu so'zni ichimlik sotuvchi ma'nosida ishlatadilar. Birinchi ma'no to'g'ridir. Chunki -chi affiksi faqat kasb-hunar egasi ma'nosinigina anglatadi, xolos» [84; 11-b.].

«Devonu lug'atit turk» asaridagi izlanishlarimizda shunga amin bo'ldikki, lug'at tarkibining ko'pgina qismini harakatni ifodalovchi fe'llar tashkil qiladi. Biz izlagan kasb nomlari sanoqli. Ularni quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin.

«Devonu lug‘atit turk» asaridagi kasb nomlari

T/r	«Devonu lug‘atit turk» asaridagi kasb nomlari	Beti	O‘zbek tilida	Nemis tilida
1.	Ўғитчи	I, 85	Tegirmonchi	Der Müller
2	Ата, атасағун	I, 114	Tabib, shifokor	Der Arzt
3	Імға	I, 148	G‘aznachi	Der Schatzmeister
4	Ағичи	I, 155	Xazinachi	Der Schatzmeister
5	Сапт	I, 328	Savdogar	Der Verkäufer
6	Чубан	I, 382	Mahalla raisi yordamchisi	Der Assistent
7	Чуфға	I, 400	Yo‘l boshchi, rahbar	Der Pionier, Der Leiter
8	Јурчи (yurchi)	III,37	Hunarmand	Der Handwerker
9	Јирағу (yirag‘u)	III,43	Cholg‘uchi, ashulachi	Der Sänger
10	Јортуғ (yortug‘)	III,48	Tansoqchi, soqchi	Der Verteidiger
11	Јўғўргән (yo‘go‘rgen)	III,62	Chopar	Der Briefträger
12	Саавчи (savchi) {o‘g‘uzcha}	III,44 5	Elchi, sovchi	Der Botschafter
13	Салчи (salchi)	III,44 6	Oshpaz, pichoq	Der Koch

A.Navoiyning yozishicha, mansabning, hunarning yoki peshaning izhori uchun ba'zi so'zlar so'ngida –chi qo'shimchasini olgan. «Mansabda andoqki, qorçi, suçi, hıza:naçi, kerék yaraqçi, çögénçi, nızaçi, şükürçi, yurtçi, şilénçi, axtaçi, hunar va peshada andoqk1: quşçi, barsçi, qoruqçi, tamğaçi, jibéçi, yorğaçi, xalvaçi, keméçi, qoyçi. Qush hunarida ham istiloh bordir. Andoqki: qazçi, quşçi, turnaçi, kiyikçi, tawuqançi. [5; 178-b.]

O'zbek tilining asoschisi Alisher Navoiy yuqoridagi berilgan misol orqali amal va mashg'ulotlarga ot yasovchi –chi qo'shimchasini qo'shish yo'li bilan amaldorlar va kasb-hunarlar nomlari paydo bo'lishini tushuntirib o'tgan.

Arab tilidan o'zlashgan va chatishgan kasb nomini ifodalovchi so'zlarning 67 sini «O'zbek tilining etimologik lug'ati»ga kiritgan va bularning ba'zilari allaqachon arxaik so'zlarga aylanib ulgurgan. Bu yerda ham –chi qo'shimchasi bilan yasalgan so'zlarni uchratishimiz mumkin. Chunonchi, asalarichi, askiyachi, bo'zchi, iqtisodchi va boshqalar.

Shavkat Rahmatullayev «O'zbek tilining etimologik lug'ati»ning III – jildiga forscha-tojikcha so'zlardan o'zlashgan va chatishgan kasb nomlarining 58 tasini kiritgan. Bunda professor Sh.Rahmatullayev kelib chiqishi arabcha, lekin fors-tojikcha so'z yasovchi qo'shimchalari orqali yasalgan yasama so'zlarni ham shu davrga kiritgan. Jumladan, bojxona – bu ot «boshqa davlatdan keltirilgan mol yuzasidan olinadigan mablag'« ma'nosini anglatadigan arabcha «boj» otiga «uy» ma'nosini anglatadigan tojikcha «xona» otini qo'shib tuzilgan bo'lib, «boj olinadigan joy, idora» ma'nosini anglatadi. Bu otdan o'zbek tilida «bojchonachi» oti hosil qilingan [90; 46-b.].

Kelib chiqishi rus va rus tili orqali internasional bo'lgan kasb nomlari haqida etimologik lug'at hali yaratilmagan. Biroq qisqa bo'lsada, «O'zbek tilining izohli lug'ati»da bu haqda ma'lumotlar mavjud.

Tilshunoslarimiz so'zlarni etimologik tahlil qilishni ba'zan morfologik tahlilga ham o'xshatishgan. Hozirgi o'zbek tilida «o'tni yulish jarayoni»ni

anglatuvchi «otaq» soʻzi «oʻtini yul» maʼnosidagi «ota» feʼlidan, u esa oʻsimlik anglamidagi «ot» soʻzidan yasalgan. Yodgorliklarda otaçi degan atama uchraydi, «tabib, davolovchi» degani. Bu soʻzning oʻzagi «oʻt, oʻsimlik» emas, balki «dori, em» maʼnosidagi otdir, undan «ota», yaʼni, «davola»- feʼli, unga –çi qoshimchasini qoʻshib otaçi oti yasalgan. Demak, otaçi soʻzining ildizi «davolamoq» maʼnosidagi ota- uning negizida dori maʼnosidagi otga bogʻlanadi [94; 108-b.].

-chi qoʻshimchasidan tashqari qoʻshsoʻzlar yordamida ham kasb nomlarining yasallishini olimlarimiz aniqlagan. Masalan, Sübaşi – lashkarboshi

Karabaş – choʻri, xizmatkor va boshqalar.

Bundan tashqari feʼldan ot yasovchi qoʻshimchalar. –q,k,gʻ,g. Koʻk turk bitigida: körüg – kuzatuvchi, josus; - ğaq, «Qutadgʻu bilik»da: yatġaq – qorovul, turġaq – soqchi, «Devonu lugʻatit turk»da: turġaq – sir oluvchi qoʻshin [95; 115-b.].

Alqissa, oʻzbek tilidagi kasb nomlari boshqa soʻzlardek ularning etimologiyasi juda qadimga borib taqaladi. Bunda –chi qoʻchimchasi eng qadimdan hozirgacha oʻz maʼnosini yoʻqotmagan yagona kasb nomini hosil qiluvchi qoʻshimchaligicha qoladi.

2.3. Nemis va oʻzbek tillarida professionalizmning chogʻishtirma tahlili

Ikki tilning professionalizmi haqida gap borar ekan, tillar har xil boʻlgani bilan kasbga oid leksika har ikki tilda ham bir xil ekanligini izlagan, oʻrgangan har bir adabiyotimiz isbotlaydi desak mubolagʻa bolmaydi, chunki kasb egalari qaysi tilda soʻzlamasin ularning kasbiy faoliyati bir xil kattalikdagi ijtimoiy guruhlarda, kechadi va shunga qarab soʻzlashuv doiralari cheklangan hamda oʻsha guruh aʼzolari uchun tushunarli boʻladi. Zero, ular yer yuzuda istiqomad qilar ekan, oʻzlarining xohish-istagiga, yoki hayot zaruratiga koʻra dala, boʻgʻ,

o‘rmon, dengiz, kon, idora, sex, zavod, fabrika, tashkilot, maktab, oliygoh, bozor, do‘kon, vokzal, aeroport, hayvonot bo‘g‘i, qo‘riqxon, dorixona, shifoxona kabi joylarda faoliyat yuritishadi va faqat o‘zlarining kasbida uchraydigan jonli va jonsiz narsa, asbob – uskuna, mahsulot, o‘ziga xos jarayonlar kabi mavzularda suhbatlashishadi.

Chunonchi, «Wörter, die ursprünglich aus der Bergmannsprache stammen, finden sich auch heute noch in der deutschen Sprache. Wir sprechen von den Prüfstein, Raubbau, Ausbeute, Stichprobe, Schicht, Schacht, Stollen, Schlacke, Gewerkschaft, auf Anhieb, Heller und Zeche», manosi: „Asli konchilar tilidan kelgan so‘zlarni bugun ham nemis tilida uchratish mumkin. Biz sinov muddati, haddan tashqari ekspluatatsiya, ishdagi unum, namuna, qatlam, mil, tunnel, shlak, birlashma, bir urinishda, choy-chaqa va lahim haqida gaplashamiz.» [68; 107-b.], yoki „Shtolnyalar, kvershlaglar, shtreklar, proseklar, ortlar va tonnellar gorizontal kon lahimlari bo‘lib, ularning ba‘zilari konni ochuvchi, ba‘zilari esa, konni qazishga tayyorlovchi lahimlar hisoblanadi. ... Bremsberglar, uklonlar, sirpanmalar, yo‘laklar va pechlar yer yuzi bilan bevosita tutashmaydigan qiya kon lahimlaridir.» [138]. Guvohi bo‘lganimizdek nemis va o‘zbek tillarida bitta sohaga oid tushunchalar mavjud. Biz filolog sifatida konchilikda uchraydigan atama va kasbiy so‘zlarni tushunishga qodir bo‘lmaganimizdek, kon mutaxassislari ham filologik termin va professionalizmlarni tushunishga qodir emas. Yana bir misol, o‘zbek shevashunos olimi N.Rajabov shunday deydi: „Ayrim sohaga xos so‘zlar, ya’ni kasb-hunar leksikasi paxtakorlar, bog‘dorchilik, mevachilik, chorvadorlar, pillakashlar, chilangar, tibbiyot hodimlari, g‘alabalar, sport va jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanuvchi kabilar o‘rtasida ham uchraydi. Masalan, futbol o‘yini bilan bog‘liq bo‘lgan, dala, himoyachi, hujumchi, jarima maydonchasi, so‘ngi hushtak, darvozabon kabi atamalarni fudbol o‘yini bilan qiziquvchi va undan yetarli xabardor bo‘lmagan kishilar boshqacha tushunishadi yoki ular umuman tushunmasliklari mumkin. Bunday atamalar futbol ishqibozlari uchun esa keng darajada ma’lum bo‘ladi». [86; 59-b] Haqiqatdan ham kasb

egalari, yoki o'sha kasb ishqibozlari garchi ular boshqa-boshqa til vakillari bo'lishiga qaramasdan shu kasbda uchraydigan kasbga oid leksikani to'lig'icha o'z joyida tushunishadi.

Ammo, dunyoda shunday sohalar borki, u sohalar geografik va tabiiy jihatdan boshqa hududlarda aslo uchramaydi. Germaniyada uchramaydigan shunday sohalar sirasiga paxtachilik, pillachilik, sholichilik, qovunchilik, limonchilik, qorako'lchilik kabilar kiradi. Bu sohalarda o'ziga xos kasb egalari faoliyat yuritadi va o'ziga xos kasbiy so'zlarga ega bo'ladi. To'g'ri, umuman olganda bu sohalar qishloq xo'jaligi va chorvachilik tarmoqlariga kirib ketadi va ikki tilda ham bu ikki tarmoq mavjud. Umumiy tarmoqqa oid bo'lgan atama va professionalizm har ikkala tilda ham mavjud, lekin ma'lum bir sohaga oid bo'lgan xususiy professionalizm va atamalar bir tilda mavjud bo'lsa, boshqasida mavjud emas. Misol tariqasida paxtachilikni olaylik. Bu sohaning o'zida bir qancha kasb egalari mavjud. Ish boshqaruvchi, tabelchi, suvchi, agatchi, traktorchi, terimchi, oshpaz, kachigar, samavarchi kabi kasb egalari shular jumlasidandir. Har bir kasb egasining o'z yumushlari bo'lganidek, o'z so'zlashuv so'zlari ham mavjud. Masalan suvchilik kasbida daryo, kanal, ariq, shoq, bosh shoq, o'rtashoq, agat, palik, band, suv ochish, suvlash, tarash, suv qochish, qorta va boshqalar. Suvchilik kasbiga oid bo'lgan yuqoridagi shuningdek, «paxtachilik sohasidagi kurak, barg, shona, ildiz» [87; 59-b.] kabi so'z va atamalar, nemis tiliga xos emas va ular umuman uchramaydi. Chunki Olmoniya geografik jihatdan mo'tadil iqlimda joylashgan, yomg'ir doimiy qishin-yozin yog'ib turadi va shudgorlarni sug'orish talab qilinmaydi.

Huddi shunday o'zbek tiliga xos bo'lmagan nemis tilidagi sohalar ham mavjud. Shulardan bittasi suv yo'li savdosi, Reyn, Elba, Duney kabi yirik daryolarda suv mo'l bo'lganligi va bundan tashqari Shimoliy va Baltika dengizlari shundoqqina Germaniyaning shimolida joylashuvi bu sohaning paydo bo'lishi va rivojlanishiga zamin yaratadi. Suv savdosi yo'nalishida o'zbek tiliga xos

bo'lmagan so'z va atamalar uchraydi: Wasserstrasse – suv yo'li, Wasserstrassenkreuz – suv yo'li chorraxasi, Schleusentor – suv dambalash eshigi, oberes Tor – yuqori eshik, unteres Tor – pastki eshik, Containerverkehr – konteyner harakati, Seehafen – dengiz porti, Binnenhafen – ichki port [139] va boshqalar.

Barchamizga ma'lumki, kundalik nutqimizdagi so'zlar faol va nafaol turlarga bo'linadi. Soha vakillari o'z kasbi doirasida ma'lum so'zlarni ko'proq tilga oladi va o'sha so'zlarni faol so'zlarga aylantiradi. Lekin jamiyatda boshqa soha vakillari bu so'zlarni deyerli tilga olmaganligi uchun bular aslida nafaol so'zlar deyiladi.

So'zlarning faol va nafaoligi turli mamlakatda turlicha bo'ladi. Masalan, Germaniyada O'zbekistonga qaraganda baliqchilik keng qamrovli ishlariladi. Shu tufayli baliqchilik kasbiga oid professionalizm va terminlar Germaniyada faolroq qo'llanadi. Bunga o'xshagan sohalar bir talay. Ikki til asosidan bu muammoni alohida guruhlariga bo'lgan holda ko'rib chiqsak.

Nemis tilida o'zbek tiliga qaraganda faolroq bo'lgan so'zlar: o'rmonchilik, sanoat, energetika, kemasozlik, ruhoniyluk kabi sohalaridagi kasb egalari tomonidan tilga olinadigan kasbiy so'zlar

O'zbek tilida nemis tiliga qaraganda faolroq bo'lgan so'zlar: bog'dorchilik, polizchilik, neft-gaz, konchilik, islomshunoslik, kabi sohalaridagi kasb egalari tomonidan tilga olinadigan kasbiy so'zlar.

Yana shunday so'zlar borki, ularning ikki tilda ham muqobili bo'lsada, biroq o'z nomi bilan atash maqulroq. Chunki bunday so'zlar ma'lum siyosiy sabablarga ko'ra allaqachon atoqli ot doirasigacha ko'tarilgan. Masalan, Reichskanzler - reyxskansler, Reichstag – reyxstag, Staatssekretar – statssekretar, Der dritte Reich – «uchinchi reyx», Wehrmacht – vermaxt, Blitzkrieg – blitskrig, Staat – shtat va hokazo. Bu so'zlar ilgari oddiy professionalizm bo'lgan. Keyinchalik boshqa hududlarga tarqalishi natijasida atamaga aylangan. Hozirgi

kunda bular o‘zbek tiliga o‘zlashgan atamalar hisoblanadi. Shunday nemis tilidan o‘zlashgan ba’zi atamalarni keltirib o‘tishni joyiz deb bildik.

Anshlyus – «qo‘shib olish» — birinchi jahon urushidan keyin Germaniyaning Avstriyani o‘ziga qo‘shib olishdan iborat zo‘ravonlik siyosati. Anshlyus 1938 yilning 11-12 martida fashistlar Germaniyasining Avstriyani bosib olishi bilan yakunlandi. Avstriya mustaqilligi 1945-yil aprelda ikkinchi jahon urushi davomida ozod etilganidan so‘ng tiklandi va Anshlyusni taqiqlovchi davlat shartnomasi bilan qonunlashtirildi.

Bundesrat – Germaniya Federativ Respublikasining ikki palatali parlamentining yuqori palatasi. Yerli aholi, ya'ni federal hududlarning hukumatlaridan 3-5 gacha vakil saylanish hisobiga shakllantiriladi.

Bundestak – Germaniya Federativ Respublikasi parlamentidagi quyi palata, deputatlar palatasi, respublikaning oliy vakillik organi. 1949-yilda tuzilgan. Saylov tizimi bo‘yicha 4-yil muddatga saylanadi. Saylovchilarning 5% idan kam ovozini olgan partiya bironta ham mandatga ega bo‘lmaydi. Mazkur palataga saylovlarda eng ko‘p ovoz to‘plagan siyosiy partiya yoki blok hukumatni shakllantiradi. Hozirgi vaqtda Sotsial-demokratik partiya, Ozod demokratik partiya, Xristian sotsialistik ittifoqi kabi siyosiy partiyalar Bundestakga saylovlarda asosiy kurash olibboruvchi partiyalar hisoblanadi.

Bundesver – Germaniya Federativ Respublikasining qurolli kuchlari. Quruqlikdagi qo‘shinlar, dengiz qo‘shinlari, harbiy havo kuchlaridan iborat. NATOning Yevropadagi asosiy tayanchlaridan biri. GFRning genaraliteti NATOning tarkibiy organlaridan biriga kiradi.

Burgomistr – ayrim mamlakatlar (Germaniya, Belgiya, Niderlandiya, Avstriya) mahalliy boshqaruv organlarida oliy mansabdor shaxs. Burgomistrlar mazkur organlarda yetakchi rol o‘ynaydi: markaziy hukumat vakili hisoblanadi, munisipal (mahalliy) xizmatchilarni ishga tayinlaydi va ishdan bo‘shatadi; budjet tuzish va uni bajarish ishlariga boshchilik qiladi. Burgomistr Germaniyaning

ko'pchilik yerlarida munisipal kengashlar yoxud bevosita aholi tomonidan saylanadi, yoki bevosita hukumat tomonidan tayinlanadi. Quyi Saksoniya va Shimoliy Vestfaliya yerlarida asosan vakillik vazifalarini bajaradi. [8; 45-b.]

Gerb, nemischa «erbe» – «meros» so'zidan olingan bo'lib, biron-bir mamlakat yoki hududning siyosiy va tarixiy xarakterdagi g'oyalari majmuasini, o'ziga xos tabiiy va xo'jalik xususiyatlari, tabaqaviy tafovutlarini, shaxs, urug' va boshqalarning shajaralarini ifodalovchi alohida ramziy belgi. Gerblar quyidagi tur va toifalarga bo'linadi: davlat gerblari; shahar, viloyat, gubernya va boshqalarning gerblari; korporatsiyalarning gerblari; urug'larning gerblari.

Landtag - nemischa „land» – yer, mamlakat, «tag» – yig'ilish bo'lib, ikki xil ma'noda ishlatiladi: 1) o'rta asrlarda Germaniyasidagi feodal davlatlarda tabaqalar vakillarining se'ezdi. 2) XIX a.dan boshlab Germaniya ittifoqi, so'ngra Germaniya imperiyasi tarkibiga kirgan davlatlarda saylab qo'yiladigan organ. 3) Lixtenshteynda bir palatali parlament; Avstriya va GFRdagi hududiy-siyosiy bo'linmalarda vakolatli organ.[9; 164-b.]

Nordizm – nemischa «nord» – shimol degan ma'noni anglatib, irqchilik ko'rinishlaridan biridir. Nordizm g'ayri ilmiy nazariya bo'lib, uning asosida shimoliy (nord) yoki «ariy» irqi insoniyatning boshqa irqlaridan ustun ekanligi haqidagi da'vo yotadi. Nordizm asoschilari fransuz sotsiologlari J.A.Gobino va J.V.Lapuj hisoblanadi. Nordizm maddohlari shimoliy va «german» irqlarini teng qo'ygan, german irqini «oliy» irq hisoblab, sivilizatsiyaning barcha yutuqlari uchun insoniyat «oliy» irqdan minnatdor bo'lishi kerak, deb da'vo qilgan. Germaniya fashizmi nazariyotchilari nordizmni o'z rasmiy mafkurasiga aylantirgan edi.

Putch – kichik bir guruh fitnachilarning davlat to'ntarishi qilish yo'lidagi avantyuristik urunishi.

Rekrut – nemischa «rekrut» – yanggi olingan askar, yollamoq degan ma'nolarni anglatib, xorijiy armiya tomonidan o'z tarkibini to'ldirish uchun

yollash yoki majburiyat asosida askarlikka olishsiyosiy jarayonda siyosat sub'ektlarini o'z saflarini o'zi uchun zarur bo'lgan odamlar hisobiga to'ldirishi.

Rentabel – harakatlarni oqlaydigan, xo'jalik yuritish nuqtai nazaridan maqsadga muvofiq, daromad keltiruvchi degan ma'nolarni bildiradi.

Ayni paytda nemischa professionalizm bo'lgan «Gastarbeiter»- gasterbeytr so'zi ommalashuv jarayonida.

II bob yuzasidan xulosalar

Xulosa qilib aytganda, kasbga oid leksika asosan so'zlashuv tilida ishlatilganligi uchun ularning etimologiyasini aniqlash birmuncha qiyinchilik tu'g'dirdi, ammo buni aniqlashda bizga yozma manbalarda uchragan kasb nomlari katta yordam berdi. Sababi – kasb nomlari yozma manbalarda tilga olingan ekan, demak, kasbga oid leksika, ya'ni professionalizmlar albatta kasb egalari tomonidan tilga olingan. Bu bobda biz nemis va o'zbek tillaridagi kasb nomlarini alohida-alohida o'rgandik va shundan so'ng ularni chog'ishtirib tahlil qildik. Izlanishlar natijasida nemis va o'zbek tillaridagi so'zlarning etimologiyasida turli yo'nalishda tadqiqotlar olib borilganining guvohi bo'ldik. Masalan, nemis tilidagi kasb nomlarining insonlar familiyasiga o'tib tarixga muhrlangan va hozirgi tadqiqotchilar uchun familiyalar kasb nomlarini aniqlash uchun muhim manba ekanligini bilib oldik. To'g'ri, o'zbek tilida ham tarixga nazar tashlasak shaxslarni hatto hozirgi kunda ham kasbi bilan nomlash uchraydi. Chunonchi, Usta Nurmat, Eshmat Tabib, O'ral Cho'pon, To'raxon Duxtr kabi, lekin kasb nomlari bizda familiya darajasida rasmiylashib ketgani yo'q.

O'rganilgan adabiyotlarning ilmiylik darajasi ham ikki tilda o'ziga xos. Masalan, o'zbek tili etimologik lu'gati va ulargagi nafaqat kasbga oid leksika, balki barcha so'zlar turkiy, arabiy, fors-tojik va ruscha baynalminal guruhlariga ajratilgan holda tatbiq etilgan. Nemis tilidagi kasb nomlari esa, yuqorida aytganimizdek familiya hamda lotincha so'zlarga bo'lib organilgan. Shuni ham

eslab o‘tish kerakki, nemis tilidagi so‘zlar davrlarga asoslanib tatbiq qilinganining guvohi bo‘lamiz. Masalan, althochdeutsch, mittelhochdeutsch, neuhochdeutsch, fruhneuhochdeutsch va hokazo. O‘zbek tilidagi manbalarda esa, buning guvohi bo‘lmaymiz.

Nemis va o‘zbek tillaridagi professionalizmni chog‘ishtirish natijasida ham bir qancha o‘xshash va farqli tomonlarini uchratdik. Geografik va tabiiy jihatdan u yoki bu hududda turli kasb egalari mavjudligini inobatga olmasak, har ikki tilda kaybiy so‘zlar deyarli bir xil.

Alqissa, kasbga oid leksika har ikki hududda tilning ajralmas qismi sifatida qadimdan mavjud ekan, ularning etimologiyasi ham turli davrlarga tegishli, ularning lingvomadaniy jihatlari ham ajralmas.

III BOB. NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA KASBGA OID LEKSIKANING TUZULISHI VA LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

3.1. Nemis va o‘zbek tillarida kasbiy nominatsiyalarning tuzulishi va ularning leksik-grammatik tahlili

So‘zlashuv nutqining aksariyat xususiyatlari uning kundalik hayot sohasi bilan bog‘liq. Biroq, u nafaqat kundalik hayotga xizmat qiladi, balki kundalik ishlab chiqarish sohasida ham qo‘llaniladi, bunda biz kasbiy belgilarni ko‘rib chiqamiz. So‘zlashuv nutqining mavjud sohalarda, ya‘ni ishlab chiqarish va kasbiy sohalarda, aloqa vaziyatlari va muhitida nominativ birliklar o‘ziga xos o‘rin tutadi. Bu kasbiy nomlarning tarkibiy turlarida aks etadi.

Biz nominatsiyani «nomlash xususiyatiga ega bo‘lgan til birliklarini hosil qilish va shu jarayonning natijasi» o‘laroq tushunamiz [131; 56-b.]. Shunga ko‘ra kasbiy nominatsiyalarning strukturaviy turlari ikkita: asosiy va ikkinchi darajali. Odatda, asosiy «nominativning tug‘ilish akti - bilish jarayonini aniqlaydigan birlik» bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchi darajali turi «mavjud so‘zlarning maxsus nomlar rovida takrorlanishi» deb hisoblanadi, chunki bunday «ikkinchi darajali nominatsiya» nutq amaliyotida ko‘proq uchraydi» [103; 129-b.].

Tuzilishiga ko‘ra, nominatsiyaning asosiy turi zamonaviy kasbiy bir va qo‘shma so‘zli leksik birliklar hisoblanadi. Ikkinchi darajalisining turli nomlari mavjud. Uni olimlardan V.M.Migirin: «sintagmatik birliklar», E.A.Zemskaya: «ko‘p so‘zli», T.P.Lomtev: «tavsiflar – ajratilgan nominativ birliklar», V.M.Nikitin: «alohida ishlab chiqilgan nominatsiyalar», L.A.Kapanadze: «parchalangan murakkab nomlar» deb ta’riflaydi.

1. Zamonaviy professionalizmlarning bir so‘zli nomlari olimlarning aniqlashicha nominatsiyalarning 80% ni tashkil qilar ekan. [101; 41-b.] Og‘zaki nutqdagi nominatsiyalarning quyidagi ko‘rinishlari mavjud:

a) qayta talqin qilingan soʻzlar: kran - maxsus avtomashina (qurulish), kolba - oval shaklidagi shisha idish (ximiya), gʻisht – oʻyin kartasining toʻrtidan bir guruhi, gugurt quti - zaporojes markali avtomobil (avto) shoxli avtobus - trolleybus (avto), bodring – yashil kiyimli harbiylar va boshqalar.

b) soʻz birikmalaridan hosil boʻlgan va affiks hosil qilmasdan butun bir soʻz birikmasi maʼnosini oʻzlashtirgan soʻzlar: generator – impuls generatori GP-54 (elektr), oliy – oliy toifali (oʻqituvchi), oliy – un navi (navvoy), mercedes – mercedes bens (avto) va boshqalar.

Aniqlovchisidan holi qilingan otlashgan sifatdoshlar ham birikmaga aylangan: qattiq - pulni toʻlayotgan taksi yoʻlovchilari (avto.), va boshqalar. Bundan tashqari feʼllar: gapirtirish – dodini berish (harbiy), uchish – samaliyotda uchish (aviatsiya.) va hokazo.

Juft soʻzlar tarkibiga soʻz yasovchi affiks kirishi mumkin: qurol-yarogʻ - qurol-yarogʻ boʻyicha texnik (aviatsiya), irim-amali – bir yoʻlini topish, irim-sirim - shirk (dinshunoslik), toparman-tutarman – boy, oʻziga toʻq (savdo-sotiq) va boshqalar.

d) Qoʻshma soʻzlar: nomozshom – gul turi, ituzum – yovvoyi oʻsimlik (botanika), boʻrikalla – qovun navi (poliz), qorakoʻl – dumli, chuvalang qoʻy zoti va boshqalar.

e) majoziy maʼnoga ega boʻlgan turli xil aloqa sohalarida oʻzbek tiliga oʻzlashtirilgan soʻzlar: soldat (nemis tilidan maxsus) – askar, obida (arab tilidan maxsus) – qadimgi yodgorlik (tarix), tablitsa (rus tilidan maxsus) – jadval (matematika), admin (ingliz tilidan maxsus) – guruh sardori va operatori (aloqa) va boshqalar.

2. Murakkab zamonaviy kasbiy nomlar. Ular 20% ni tashkil qiladi, nomlarni ifodalaydi, miqdoriy tarkibi har xil:

a) turli sintaktik munosabatda bo'lgan ikki komponentdan iborat murakkab kasbiy nomlar: Toshkent metropoliteni – Toshkentdagi metro (avto), chust pichog'i – Chustda ishlangan pichoq (hunarmand), golland sigiri – Gollandiyadan keltirilgan sigir (Chorva), hisori qo'y – Hisor tog' tizmasiga tegishli beli uzun qo'y (chorva), armani kovush – Armanistondan keltirilgan oyoq kiyim va boshqalar.

b) uch yoki to'rt komponentdan iborat so'zlar: oqimga qarshi suzish – ko'pchilikka, siyosatga qarshi chiqish (siyosat), O'zbekiston havo yo'llari – O'zbekistonga tegisli samaliyot, samolyotning yerdagi egasi - texnik (aviatsiya), samolyotning osmondagi egasi - uchuvchi (aviatsiya), tanga bilan boshqariladigan telefon apparati – taksofon, uzluksiz ishlaydigan elektr hisoblagich – scho'tchik (elektr) va boshqalar.

d) Qisqartma so'zlar: tqriq – T-40 (traktor), maybesh – My5 – Mening yurtim 5 kanali (televideniya), o-av – OAV – ommaviy axborot vositalari (jurnalist), beemve – BMW – mashina turi (avto) va boshqalar.

3. Dialekt kasbiy nomlarining tarkibiy turlari. Ular tuzilishiga ko'ra sodda, juft va birikmali ko'rinishlarda bo'ladi. Qo'shma otlar bir xil: uzun quloq (mudofaa), teshik kulcha (nonvoy).

Dialektal professionalizmlarning asosiy qismi bir so'zli birliklardir. Bular:

a) qaytadan o'ylangan so'zlar: savliq, serka, inak, burdoqi, aqta quchqor, kachar, qo'ra, taka (chorva); agat, pol, hayot, palik (dehqonchilik); qarmoq, shuvalchang, to'r, shim, karas, (baliqchi); kamon, sop, nishon, o'lja (ov.); ilgak, taroq, charch, urchuq, kalava, nimcha (to'quvchi); ko'mach, lachiri, handik, kasav (non) va boshqalar;

b) qorishiq so'zlar: kalapo'sh, kalavash – do'ppi, qisqich – tampo, zuvala – xamir bo'lagi, tezburqalam – chilangar yozuv qalami, juvolduz – katta igna, chilopchin – qo'l yuvush uchun mis idish va boshqalar;

d) qo'shma so'zlar: kul olgich – kulni oladigan asbob, dastaba qalam - chilangar yozuv qalami, xina cho'p – tayoq qamchi, zarang tayoq – cho'pon tayog'i va boshqalar;

e) o'zlashma so'zlar: zaryadchik, fleshka, plastik, karta, juvolduz (tojikcha juvol – qop, do'z – do'xtan – tikmoq) – katta igna, chilopchin – qo'l yuvush uchun mis idish, klaviatura, komputer, prosesser, proyektor va boshqalar.

Nominatsiyalarning strukturaviy turlari bo'yicha kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, zamonaviy nominatsiya sohasida yangi tushunchalarni yangi bir so'zli belgilashlar bilan birlashtirish istagi va barqaror qo'shma nomlarning paydo bo'lishi o'rtasida doimiy o'zaro ta'sir mavjud bo'lgan. Dialekt kasbiy lug'atida nomlarni qisqartirishga intilish ustunlik qiladi.

Kasbiy nominatsiyalarning leksik va grammatik tarkibi. Terminologiyaning dolzarb muammolari ro'yxatida «nominatsiya qaysi grammatik kategoriyalarga tegishli ekanligini aniqlash juda muhim»ligi, mohiyatiga chuqurroq kirib borish uchun «terminning tabiati maxsus foydalanish sohasi uchun mo'ljallangan maxsus tushuncha belgisi sifatida» qayd etilgan [17; 21-b.].

Zamonaviy kasbiy lug'atning grammatik tarkibi. Kasbiy lug'at grammatik jihaddan ajralib turmaydi. Muhim so'zlar uning tarkibida miqdoriy jihatdan ifodalanadi. Kasbga oid leksikada ham terminologiyadagi kabi otlar ustunlik qiladi. «Umumjahon til birliklari sifatida ot atamalariga kelsak, terminologlar va tilshunoslar o'rtasida deyarli kelishmovchiliklar yuzaga kelmaydi, chunki bu atamaning asosiy funksiyasini, ya'ni nominativni maksimal darajada amalga oshiradigan nutq qismidir» [40; 291-b.]. Bundan tashqari, ot «lug'atning statistik elementini va uning doimiy mohiyatini aniqlaydi» [19; 40-b].

Nominatsiya biz tahlil qilgan zamonaviy til kasbiy lug'atining bir so'zli birliklari umumiy tarkibining 85% ni tashkil qiladi: kapot, rama, dvigatel, salyarka, tarpeda, avaryanka, rul, to'rmiz, porshin, fara, dalni, blijni, karbrater

(avto.); qanot, dum, birinchi klass, ikkinchi klass, bort, bagaj, pilot, parashyut, trap (aviatsiya); albom, vintil, baraban, pechat (poligr.); generator, kabel, ship, suqqich, ochirib-yoqqich, troynik, uchtalik, scho'tchik, patron, lampichka; yengisa – yenga kiyiladigan kiyim, handik- dudburon (nonvoy) va boshqalar.

Bu holat tasodif emas, chunki ot faqat predmetlarni emas, balki ularning ayrim belgilarini – sifati, xususiyati, holati, harakatini ham bildiradi: yon devor - yuk mashinasining yon qismi, magistral - katta yo'l, neytral - neytral tezlik, ko'chirish - yoritish uchun ko'chma chiroq, akumlyator – quvvat manbai, bagajnik – yukxona (avto.), choklash - tikuv jarayoni, mokilash – ichki kalavani to'ldirish, g'altaklash – tashqi kalavani o'rnatish (tekstil), handiklash – dudburon o'rnatish, suvlash – nonga suv sepish (nonvoy) va boshqalar. Bular nominativ imkoniyatlarning keng doirasini ko'rsatadi.

Kasbiy so'zlashuv nutqida, umumiy tilda bo'lgani kabi, barcha leksik va grammatik kategoriyalarning otlari mavjud: umumiy va to'g'ri, jonli va jonsiz, konkret va mavhum, jamoa va moddiy. «Terminologiyaning o'zagi an'anaviy ravishda umumiy otlar deb ataladigan to'liq qiymatli so'zlardan, otlardan iborat. Biroq terminologik nomlarda o'ziga xos ismlardan foydalanish kuchli an'anaga ega. [18; 37-b.]. Zamonaviy kasbiy nutqda bir nechta atoqli nomlar mavjud, bundan tashqari, ularning kasbiy sohalardagi ulushi bir xil emas. Chunonchi, to'quvchilik va sotuvchilikga kasblarida urf bo'lgan atoqli otlar: Madonna – gilam yoki, choynak-pyola, Ishani – ro'mol va boshqalar. Ko'plab avtomobil markalari mavjud bo'lgan aviatsiya va avtomobil transporti sanoatida o'z nomlari ko'proq. Biroq, brendlarning xilma-xilligi tegishli nomlarga ega bo'lishning asosiy sababi emas. Bu yerda, aftidan, an'ana va boshqa bir qator sabablar rol o'ynaydi. Qadim zamonlardan beri odam otning mehnat kuchini qadrlagan va unga bo'lgan munosabat boshqa uy hayvonlariga nisbatan boshqacha bo'lgan. Otlar uchun taxalluslar ehtiyotkorlik bilan tanlangan va ular xilma-xillik bilan belgilangan. Otning o'rnini mashina egalladi va tez orada samolyot paydo bo'ldi. Erkak

o'zining avvalgi «transport» tuyg'ularini saqlab qoldi va ularni «temir ot» ga o'tkazdi. Bugun esa maishiy amaliyotda olingan mashinaning egasi to'g'risidagi iboralarni tez-tez eshitishingiz mumkin, u dehqon otini tozalagandek uni parvarish qiladi: U o'ziga qalliq oldi, Jannat bolasini boqish uchun ketdi va hokazo. Mashina haydovchisi esa, sovuq, beso'naqay nomenklatura belgilarini ko'pincha chiroyli ismlar bilan almashtiradi, lekin ba'zida xunuk nomlar bilan ham atashadi. Ot transport vositasi sifatida deyarli foydalanishni to'xtatdi, ammo transport boshqaruvchilari bunday so'zlarni ko'pincha kasbiy so'zlashuv nutqida otsiz - mashinasiz qolgan haydovchi haqida ishlatishadi; otxona haydovchilar tomonidan flot, otga yemish ber- samolyotda dvigatelga yonilg'i quy. Ko'pchilik no'lolti deganda VAZ 06, mashinasini no'luch, no'letti, no'lo'nbir deganda VAZ mashinalarining 03, 07, 011 kabi rusumlarini tushunishadi, lekin baribir VAZ 06 deb gapirishmaydi. Bundan tashqari NEXIA DONSni qisqa qilib «dons» va NEXIA SONSni esa, «sons» deyishadi. Shunisi e'tiborga loyiqki, ushbu turdagi avtomobil kasbiy so'zlari orasida yorqin ijobiy rangga ega bo'lgan o'xshash nomlar mavjud: Apollon - Ikarus avtobusi,

Salbiy bahoga ega bo'lgan tegishli nomlar avtomobilda ko'p son bilan ifodalanadi. Bu birso'mniq – RAF minibus, toshbaqa - GAZ-24 avtomobili, yuk tashuvchi - «Moskvich-402» avtomashinasining istehzoli nomi, sovun qutisi - Zaporozhes avtomobilining kinoyali nomi, samovar – ZIL-157 avtomashinasining kinoyaviy nomi, Jigul so'zi «Jiguli» avtomobili qo'pol kamsituvchi ma'noga ega va professional xalq tiliga yoki hatto jargonga aylanib ulgurgan. Bu nom avtoullovchilar orasida keng qo'llaniladi va allaqachon professional jargondan aholining kundalik nutqiga o'tgan.

Umumiy otlar orasida so'zlarning asosiy qismi o'ziga xos otlar bilan ifodalanadi, bu so'zlashuv nutqida xarakterli xususiyat hihoblanadi Masalan: anakonda - MiG-30 samolyoti. Bu nom samolyotga tashqi ko'rinishi tufayli berilgan.

Texnik - mexanik. Muayyan jonli otda nafrat-tahqirlovchi baho mavjud. Avtomobil transporti sohasidagi kasbiy nomlar orasida tashqi ko'rinish o'xshashligi asosida vujudga kelgan majoziy so'zlar ko'p. Mana bir nechta misollar. Baraban - avtomobil g'ildiragi.

Haqiqiy otlar turkumi ko'p emas. Qizig'i shundaki, turli xil moddalar haqiqiy ma'noga ega bo'lgan so'zlar bilan belgilanadi.

Jonsiz otlarning ko'pligi (93%) ajablanarli emas, chunki tahlil qilinayotgan kasblardagi jonli otlar faqat shaxsning nomini bildiradi va odam ko'p narsalar bilan shug'ullanadi.

Qoida tariqasida, faqat so'zlashuv nutqiga xos bo'lgan qiziqarli jarayonni ta'kidlaymiz: otlarning bir leksik va grammatik kategoriyadan boshqasiga o'tishi. Bu kasbiy nutqda so'zlashuv va neytral so'zlarning semantikasining maxsus emotsional-bahoviy to'yinganligini yaratish usullaridan biridir. Ko'pincha jonli otlarning jonsiz so'zlashuv kasbiy nomlari turkumiga o'tishi ularning majoziy qo'llanilishi orqali sodir bo'ladi: ishchi - traktor (avto) va boshqalar. Kamdan-kam hollarda teskari o'tish - jonsiz otlardan jonli otlarga: oqsoqol - rais (boshqaruv), nemis – nemis tili o'qituvchisi, yoki tushunmaydigan o'jar odam, (maktab) va boshqalar.

Fe'llar 10% dan ortiqni tashkil qiladi: qoqish, mixlash, shefirlash, paxsalash (quruvchilik) va boshqalar

Garchi O.S.Axmanovaga ko'ra., sifatdosh terminlar «eng boy funksional imkoniyatlarga» ega [11; 12-b] deyilgan bo'lsa-da, ular terminologik tizimlarda ham, kasbiy lug'atda ham kam. Sifatlar faqat 2% ni tashkil qiladi: yarimta – 50 gramm aroq va boshqalar.

Kasbiy nom sifatida umumiy adabiy tildan olingan sifatlar kasbiy nominatsiya tizimlari ta'sirida yuqori semantik ixtisoslashuv darajasiga yetib boradi va faqat ma'lum bir ishlab chiqarish sohasida kasbiy so'z birikmasi

tarkibida qo‘llaniladi: qattiq faza, og‘ir suv, suyuqlik. davlat va boshqalar. Bizning kuzatishimiz E.Slabigudkovaning sifatlar maxsus so‘zga aylanib, sezilarli o‘zgarishlarga uchraydi, degan xulosalarini tasdiqlaydi [106; 30-b.]: 1) adabiy tildagi leksik ma’nolaridan semantika darajasida alohida variant sifatida yakkalanish; 2) sifatdosh sinonimik antonimik assotsiativ til aloqalarining yo‘qolishi; 3) sifatli sifatlarni sifat-nisbiy sifatlarga aylantirish, masalan, qo‘pol chiziq - bo‘shliq chizig‘i (poligr.)

Sifatli sifatlarning 67%: qo‘pol – bo‘shliq, yumaloq – yassi, yaxshi – yomon. Ulardan 33% mutlaq sifatdagi sifatlar: kar, dumba, tirik, o‘lik, kal, ahmoq, soxta va hokazo. 34% nisbiy sifatlar: ikki ustunli, ikki tetradli, tilla bosilgan, siqish.

So‘zlashuv kasbiy nutqida sifat va sonlarni asoslash jarayoni kuzatiladi. Barcha holatlarda asoslash qisman: yarimta – 50 gram aroq (savdo), tish yorgan, shishak, chori, panji, qarri – yoshiga nisbatan qo‘ylar (chorva va hokazo).

Professionalizmlar tarkibi o‘zgarimas onomatopoeik so‘zlarni o‘z ichiga oladi, bu aniq ob’ektlarni bildiradi: puuup-psh – poyezd va boshqalar. Bunda ko‘pincha yosh bolalarga biror narsani tushuntirishda ishlatiladi: vav-vav – it, mu-mu – sigir, ia-ia – eshak, chiq-chiq – soat, trrr-trrr – troktor va hakazo

Dalektal kasbiy lug‘atning grammatik tarkibi. Dalektal professionalizmlar qatlamida hozirgi tildagi kabi qisman turkumlash kuzatiladi: ot ustunlik qiladi - 87%. Turli kasbiy sohalarda foizlar bir xil emas: ov lug‘atida otlar 75% ni tashkil qiladi: iskovuch – iskab topar it, qoshotar – ov quroli, qopqon – tuzoq moslamasi; savdoda - 65%: klint - xaridor, dallol – olibsotar, bozorqo‘m – bozor egasi, chek – molbozorda molni kiritishda olinadi; etikdo‘zlik lug‘atida - 88%: kirza – etik turi, massi – mahsi, paytava – o‘rama paypoq, salamandr – sifatli tufli turi, prapka mukki - kovush, prapka shatak – shippak; qurilish lug‘atida - 89%: dastarra – qo‘larra, mutr - yog‘och bolg‘a, katta tosh, mayda tosh, shag‘al – sementga ishlatiladigan tosh, andava – suvash moslamasi, va boshqalar.

Tub otlar. Qishloq xo'jaligida o'ziga xos nomlarga mahsulot navining nomi kiradi: bug'doy navlari – spartak, ulu'g'bek, qoraqiltiq, karmoni, jaydari; guruch navlari – alanga, kenja, laziri; no'xat navlari – tuya, jaydari; qovun navlari – amiri, ko'kcha, to'rlama, bo'rikalla, handalak; chorvachilikda qoramollarning golland, kalgov, shoxdor, nasillik, olatov; qo'ylarning xisori, juvalang, jaydari; otlarning saman, arobi, torlan, jiyron kabi nomlari ko'pchilikka ma'lum. Shunday qilib otlar bir xil turkumga kirsada, ularning navi yoki zoti ko'payaveradi.

Ko'rib chilalgan muayyan otlar barcha kasbiy guruhlarda taxminan 90% ni tashkil qiladi: somon uchun panshoxa, to'rt qo'lli shoxa, olti qo'lli shoxa, grabl, tirnog'ich; yerga ishlov berish uchun belkurak, bel, tepki bel, ketmon, diska ketmon, lapar ketmon, kerki; mol so'yish uchun oybolta, tapkir, mol pichoq, qayroq, toshqayroq, va boshqalar. Ko'moch – cho'g'ga ko'mib pishiriladigan non (nonvoy), chig'il – zig'irni tozalash uchun g'alvir, kurak – yog'och kurak(dehqon) va hokazo.

Jarayonlar yoki holatlarni bildiruvchi mavhum otlarning kichik guruhi (taxminan 7%) chorvachilikda: qo'y qirqim – qo'ylarning yungini olish, qochqor qo'yum – nasl olish, qo'zi ayiruv – kunlar isigan paytda qo'zilarni onasidan ayirish; qishloq xo'jaligida: qotqaloq – yomg'ir yoqqanda o'simlikka yengil ishlov berish; chopiq – ketmon bilan yerga ishlov berish, chikanka – o'sishdan qaytarish, depalatsiya – paxta barglarini to'kish, o'rim - o'roq bilan hosilni yig'ish, o'rim-yig'im vaqti, ga'ramlash – o'rilgan hosilni bir joyga to'dalash; non pishirish biznesida: yanchish – bug'doy va shu kabilarni tegirmonda un qilish, mushlash – xamir qorish, tindirish – xamirni achiguncha qo'yib qo'yish, zuvalalash – xamirni qismlarga bo'lish, yoyish – non shakliga keltirish, yopish – tandirga yopish, uzish – tandirdan olish; ovchilikda: ko'tarilish – toqqa ovga chiqish, poylash – tuzoq qo'yib kutib turish; kosiblikda: oshlash – teriga ishlov berish, bigizlash – bigiz bilan tikish, moylash – moy bilan ishlov berish; quruvchilikda: betonlash – beton quyish, paxsalash – paxsadan devol ko'tarish,

g'ishtlash – gishtdan devor ko'tarish, loysuvoq – loy bilan devorni suvash, lo'mbaz – uy ustini loy bilan qoplash, yopish – tom qismini yopish, shkaturka – devorga qum bilan ishlov va boshqalar.

Turli kasbiy sohalardagi tub otlar miqdoriy jihatdan har xil ifodalanadi, lekin umuman olganda, kasb nomlarining bu grammatik toifasi ahamiyatsiz: tomortqa, hayot, dala, shudgor – ochiq dala, pluglash, omochlash, chizillash, baranalash – yerga ishlov berish; non pishirish biznesida bu guruhga turli xil xamirturush, xamir, pirog uchun masalliqning nomlari kiradi: iste'mol sodasi, angel, venelin, tuz; To'qimachilik, poyafzalchilik, savdo va boshqa ko'rib chiqilayotgan xo'jalik faoliyati sohalari leksikonida haqiqiy otlar mavjud emas.

Jonli va jonsiz otlarning miqdoriy tarkibi ham kasbiy guruhlarda turlicha taqsimlanadi. Shunday qilib, qishloq xo'jaligida, poyabzal tikishda, to'quv va non pishirishda, qurilishda jonlantirilgan otlar 60 – 70 % gacha bo'ladi: belbog'chi – pichan o'raydigan odam, o'roqchi – hosilni o'ruvchi odam, (yer.) oshlovchi – terini oshlovchi odam, etikdo'z – etik tikuvchi (kosib.) va hokazo. Ulardan yana bir nechasi (40%) savdoda: gazmolchi – mato sotuvchisi, o'roqchi – o'roq asbob-uskunalarini bilan savdo qiluvchi, guruchchi – guruch savdogari, qandolotchi – qandolat mahsulotlarini sotuvchi va hokazo. Ovchilik, baliqchilik va chorvachilikning professional sohalarida jonli otlar 20% dan 60% gacha, chunki ular nafaqat mehnat faoliyati sub'ektini, balki uning ob'ektini ham chaqiradi: axta – bichilgan qo'chqor, xachir – eshakdan katta otdan past chatishgan boshi eshakka o'xshash hayvon, sinchi – ot mutaxassisi, norboz – ilon ovchisi, norbachcha – bo'taloq, garanda - bo'ri, lochin – ov qilishga odatlangan ov qushi (ov.); karas – baliq turi, shum – daryo balig'i (baliqchi).

Fe'ldan yasalgan otlar 30% ni ifodalaydi: chorvachilikda 15%: qo'y qirqim – qo'ylarning yungini olish, qochqor qo'yum – nasl olish, qo'zi ayiruv – kunlar isigan paytda qo'zilarni onasidan ayirish; qishloq xo'jaligida 15%: chopiq – ketmon bilan yerga ishlov berish, o'rim - o'roq bilan hosilni yig'ish, o'rim-yig'im

vaqti, ga'ramlash – o'rilgan hosilni bir joyga to'dalash; non pishirish biznesida 10%: yanchish – bug'doy va shu kabilarni tegirmonda un qilish, mushlash – xamir qorish, tindirish – xamirni achiguncha qo'yib qo'yish, zuvalalash – xamirni qismlarga bo'lish, yoyish – non shakliga keltirish, yopish – tandirga yopish, uzish – tandirdan olish; ovchilikda 4%: ko'tarilish – toqqa ovga chiqish, poylash – tuzoq qo'yib kutib turish; kosiblikda 12%: oshlash – teriga ishlov berish, bigizlash – bigiz bilan tikish, moylash – moy bilan ishlov berish; quruvchilikda 25%: betonlash – beton quyish, paxsalash – paxsadan devol ko'tarish, g'ishtlash – gishtdan devor ko'tarish yopish – tom qismini yopish.

Professional dialekt bo'lgan son va sifatlar kam. Chorvachilik lug'atida 7%: yoshiga nisbatan qo'ylar – shishak, chori, panji, semiz-oriqligiga nisbatan – qiltiriq, bo'rdoqi; novvoychilikda 2%: jizzali, obaki, lachiri; temirchilikda 1%: qo'lbola – pech; oshpazlikda 1%: achchiq – pomidor va garmdoridan tayyorlangan gazak, varaqi – somsa turi.

Barcha sifatlar, bitta istisno bilan, nisbiydir, bu zamonaviy professional lug'atdagi kabi, uning sifatini baholash emas, balki dialektlarning professional nutqida sub'ektning o'ziga xos xususiyati muhimligini ko'rsatadi.

Zamonaviy tilning professionalliklaridan farqli o'laroq, asoslash faqat bitta holatda aniqlandi: pirog, pechene ma'nosida.

Qo'shimchalar kam uchraydi. Aniqlangan qo'shimchalarning ko'pchiligi harakat shaklining leksik-semantik turkumiga kiradi.

Onomatopoeik so'zlar chorvachilik nutqi sohasida aniqlangan. Chorvachilik lug'atida ular 8% ni tashkil qiladi: baaaa, maaaa, muuu, beh-beh, qo'sh, cha, aya, chigi-chigi, jigi-jigi, hov-hov, qurey-qurey, tos-tos, ho'sh-ho'sh, bosh.

Grammatik kategoriyalar tahlili shuni ko'rsatdiki, ism kasbdoshlik qatlamida ustunlik qiladi. Qolaversa, bu turkum doirasida xususiyatlar ochiladi va

nominal o‘ziga xos nomlar ustunlik qiladi. Jonsiz animatsiya turkumi turlicha, ayniqsa, dialekt kasbiy nomlarida namoyon bo‘ladi. Ba’zi kasbiy sohalarda jonsiz otlarning umumiy ustunligi fonida, iqtisodiy faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lganlarning ko‘p soni qayd etilgan. Sifatlar biroz ifodalangan - 2% - 5%. Dialekt kasbiy nomlarida 99% nisbiy nomlardir. Zamonaviy professionalizmlarda, aksincha, umumiy tildan olingan va ixtisoslashuvga duchor bo‘lgan yuqori sifatli sifatlar ko‘proq. Fe‘llardan ot yasovchi qo‘shimchalar yordamida ot yasash 10-12% ni tashkil qiladi. Onomatopoeik so‘zlar va so‘zlar zamonaviy va dialekt professional lug‘atda qayd etilgan.

3.2. Nemis va o‘zbek tillarida kasbga doir nominatsiyalarning lingvomadaniy hamda leksik-semantik xususiyatlari

XXI asrda tilshunoslikning tilni shunchaki aloqa quroli va tafakkur natijasi sifatida emas, balki millatning madaniy kaliti sifatida ham talqin etadigan sohalari paydo bo‘ldi. Bu yo‘nalishning yuzaga kelishida V.Gumboldt, A.A.Potebniya va boshqa olimlarning ilmiy ishlari poydevor sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, nemis tilshunos olimi V.Gumboldt: «Millatim tili chegaralari – mening dunyoqarashim chegaralarini belgilaydi», deb ta’kidlagan edi. Zamonamizning yetakchi mutafakkirlaridan yana biri A.M.Xaydegger tilni «mavjudlik uyi» deb atagan. Shu tufayli ham tilshunoslik har qanday ijtimoiy fanlar tizimida yetakchi metodologik mavqega egaki, uning yordamisiz madaniyatni o‘rganish mumkin emas. Mazkur ishda til nafaqat hozirgi zamon millatlarining ichki olami, shuningdek, qadimgi dunyo odamlarining dunyoqarashi, jamiyat hamda olam to‘g‘risidagi tushunchalarini ifodalovchi vosita sifatida talqin etiladi. Ajdodlarning ruhiy olami va tushunchalari bugungi kunga qadar maqol, matal, iboralar, metaforalar, madaniy belgilar orqali yetib kelgan. [22; 3-b.] Chunonchi, nemis tilidagi temirchilik kasbga tayangan holda quyidagi maqol yuzaga kelgan: «Jeder ist seines Glückes Schmied». Bu maqol o‘zbek tiliga tarjima qilinsa, temirchi so‘zidan asar ham qolmaydi: «Har kimning o‘z taqdiri o‘z qolida» [38;

322-b.]. Nemis xalqi yaratuvchi xalq va yaratuvchanlikka ko‘proq e‘tibor berishadi, temirchi esa, qanchadan-qancha asbob uskunalarni yaratadi. Bu maqol bilar ular temirchi oz taqdirini o‘zi yaratganidek, boshqalar ham o‘z taqdirini udek yaratishiga ishonishadi. Bundan tashqari, tikuvchilik kasbi bilan bog‘liq bo‘lgan: «Frieren wie ein Schneider – sovuqda qotmoq» [39; 325-b.] iborasi ham mavjud. Nega endi o‘zi tikuvchi bo‘lsa-yu, yana sovuqda qotadi. Chunki ular tirikchilik uchun o‘zi kiyim boshqalarga kiyim tikadi va ularga kiydiradi.

O‘zbek tilida esa, o‘z kasbining egasini, biror sohaning yetuv mutaxassisini qassoblarga o‘xshatadi: «Chumchuq so‘ysa ham qassob so‘ysin», yoki u yoqdan bu yoqqa serqatnov bo‘lib qolgan odamni «bo‘zchining mokisi»ga o‘xshatishadi va hokazo.

Ma‘lumki, inson zoti bolaligidan boshlab oila davrasida, tengqurlar orasida, mahallada, jamiyatda yashar ekan o‘z millatiga xos til va o‘sha til orqali o‘z madaniyatini o‘rganib boradi. Insonni inson qiladigan uning tili va madaniyati hisoblanadi. Xalqning betakror madaniy belgilari uning tilida ask etadi. Til insonning o‘ziga xos va o‘ziga mos ko‘rinmas, ajralmas qismlaridan biri bo‘lib, u orqali inson o‘zini va olamni anglaydi. Masalan, bizda ota-onalarga, o‘zidan kattalarga sizlab murojaat qilsa, Germaniyada senlab gapirish urf hisoblanadi. Bundan tashqari bizning tilimizdagi «muxbir» so‘zini Hindiston yoki Pokistonda «ayg‘oqchi» ma‘nosida tushuniladi. Ko‘rib turibmizki, har bir tilning o‘z so‘zlashuv madaniyati mavjud. Shunday ekan «madaniyat» so‘zini ko‘rib chiqsak.

«Madaniyat» atamasi hozirgi zamon ilmiy adabiyotlarida turli xil ma‘nolarda ifodalangan. «Kultur» atamasi asli lotin tilidan olingan bo‘lib, nemis tilida «verfeinerte Lebensart – nozik hayot tarzi», «Bebauung des Bodens – yerga ishlov berish», «Anbau von Pflanzen – o‘simliklarni parvarish qilish» ma‘nosini anglatgan. [27; 317-b.] Keyinchalik «ma‘rifatli bo‘lish», «tarbiyali», «bilimli bo‘lish» mazmunida ishlatilgan. O‘zbek tilida keng ishlatiladigan «Madaniyat»

atamasi arabcha «madaniy» – «shaharlik», keyinchalik uning ma'nosi kengayib «jamiyatning ishlab chiqarish ijtimoiy va ma'naviy hayotida qo'lga kiritgan yutuqlari majmui» degan ma'noni bildiradi. [127; 439-b.] Agar amerikalik Madaniyatshunos olimlar A. Kreber va K. Klakxonlarning 1952 yildagi ma'lumotlariga ko'ra madaniyat hodisasiga berilgan tahrif 164 ta bo'lsa, so'nggi adabiyotlarda bu raqam 400 dan ortiqni tashkil etadi. Madaniyat hodisasi tavsifida juda ko'p izohlar mavjud: insoniyatni yashash usuli, ijtimoiy insonning to'laqonli faoliyati, inson tomonidan yaratilgan muhit, yaxlit sotsial organizm, insoniyat yaratgan moddiy va ma'naviy qadriyatlar majmui, sun'iy – ikkinchi tabiat, inson ijodiy faoliyati mahsuli, umuman jamiyat, jamiyatning ma'naviy holati, jamiyat sifati; shartli belgilar tizimi yig'indisi, me'yor va andozalar va hokazo.

XX asrning taniqli olimlaridan biri M.Xaydegger: «Inson faoliyati madaniyat sifatida tushuniladi va amalga oshiriladi» 36; 93-b], deb madaniyatni insonning kundalik hayotda mashg'ul bo'ladigan, kasbkor qilib kun kechiradigan faoliyatiga o'xshatadi. Shunday ekan, inson faoliyatidagi so'zlangan barcha so'zlar madaniyatga oid, ularning aksariyati esa kasbga oid so'zlar desak, mubolag'a bo'lmaydi. Kasbga oid leksikaning aksariyatini esa, kasbiy nominatsiyalar tashkil qiladi, yoki buning aksi. Ular yakka tarzda ham, umumiy tarzda ham, maqol yoki ibora tarzda ham umuman olganda ular tilning madaniyatini tashkil qiladi.

Kasbiy nominatsiyaning leksik-semantik xususiyatlari. Barcha ishlab chiqarish sohalarida o'z munosabatlarida ma'lum bir tizimni tashkil etuvchi o'ziga xos narsalar mavjud. U soha ichida va sohalar orasida uzluksiz munosabatlarda bo'lgan narsalar uyushmasini ajratib turadi. Tarmoqli elementlar, elementlar tizimi so'z turkumlarining mavjud tizimli xususiyatlarini aks ettiradigan va leksik-mavzuviy guruhlariga birlashtiriladigan nomlarni ta'lab etadi.

Kasbiy nominatsiyaning leksik-mavzuviy guruhlari (LMG) rasmiy atamalar va nomenklatura LMG dan mazmunning o'ziga xosligi bilan farqlanadi. Rasmiy

va norasmiy maxsus lug‘at uchun denotativ soha bir xil bo‘lishi mumkin, ammo havola mos kelmaydi. Har bir murojaat sohasi so‘z va iboralarning turli grammatik sinflari bilan ifodalanadi. Bundan tashqari, atamalarning LMG da kontseptual qism majburiy bo‘lib, norasmiy nomlarning LMG da mavjud emas. Ular so‘z yasaliş xususiyatlariga ko‘ra ham farqlanadi. So‘z yasalişidagi farqlarning tashqi sababi ishlab chiqarishning har bir tarmog‘ining semantik makonini qamrab oladigan bunday nomlar uchun ijtimoiy tartibdir. Shu bilan birga, professionalizm sohadagi bilimlarni emas, balki ma‘ruzachilarning uning voqeliklariga munosabatini ham birlashtiradi. Nomlarni tanlash va ularni LMG bilan to‘ldirish tamoyillarining o‘ziga xosligi shundan kelib chiqadi.

Kasbiy nomlarning ma‘nosida ob‘ektning farqlovchi belgisi, uning maxsus belgilari bo‘lishi kerak; joylashuvi, funktsiyasi, tashqi ko‘rinishi, sifati va boshqalar. Ma‘lumki, eng katta o‘ziga xos kuch ob‘ektning o‘ziga xos xususiyatlariga, uning maxsus belgilariga ega bo‘lib, u qaysidir ma‘noda boshqa ob‘ektlarga o‘xshaydi va shu bilan uni nafaqat ajratib turadi, balki uni tavsiflaydi, unga baho beradi. Masalan: maydalagich - maydalash mashinasi, makka qirqqich – makka poyasini maydalab kesish moslamasi (dehqonchilik), nuqta – buzoqning boshini bog‘lashda ishlatiladi, qozziq – hayvonni bir joyga mahkamlash uchun yerga qoqiladigan uchi o‘tkir temir moslama, arqon – bo‘glash moslamasi, to‘xli, sovliq – qo‘y (chorvachilik); tutqich – qozon ushlagich, tuzdon – tuz idish (oshpaz) va boshqalar shevalarda.

So‘zlashuv nutqida ob‘ektning umumiy xususiyatlarini ko‘rsatadigan nomlarni yo‘q qilish, belgilangan ob‘ektning shaxsiy, maxsus belgilarini ko‘rsatadigan, faqat ushbu amaliy faoliyatda zarur bo‘lgan va uning manfaatlari va maqsadlariga mos keladigan nomlarni tanlash tendentsiyasi va ushbu ishlab chiqarish jamoasining maqsadlari mavjud.

Notiqlarning belgilanish ob‘ektiga munosabati nuqtai nazaridan kasb nomlari mazmuniga ko‘ra ob‘ektiv va sub‘ektiv nomlarga bo‘linadi.

Kasbiy nomenklatura soʻzlari obʻektiv boʻlib, predmetlarni, narsalarni, ularning belgilari va harakatlarini, shuningdek, kasblarni bildiradi. Bu guruh soni boʻyicha eng katta: butka – kichik doʻkon (savdo); albom ishlab chiqaruvchilari – albom qadoqlovchilar (matbaa); shoʻrchi – Shoʻrchi zavodida ishlab chiqarilgan un (oziq-ovqat), chop etish – nashrdan chiqarish (matbaa), taxtakach – ustiga mahsulotlarni toʻgʻrash uchun taxta (oshpaz), kunda – ustiga goʻshtni toʻgʻrash uchun ishlatiladigan kunda (qassob) va boshqalar. Ular tematik guruhlarda batafsil tavsiflanadi. Subyektiv kasbiy nomlar quyidagilar:

a) nasra, xususiyat yoki harakatni belgilash bilan birga soʻzlovchining belgilangan narsaga munosabatini bildiradigan nomlar. Bu ikkilamchi nomlar guruhi kamroq sonli soʻzlardan iborat: haydovchi – mashina yoki avtobus haydovchisi (avto.), temir-tersak – nosoz avtomobil (avto.), tovuq – tovuq goʻshti (oziq-ovqat), kabina – mashina saloni (avto) va boshqalar;

b) belgining oʻziga, yaʼni nominativga munosabatni ifodalovchi nomlar: bombardimonchi – bombardimonchi samoliyot (havo.), qaynatma – shoʻrva turi (oshpaz) qirliq – qaychi (chorva), paxsalash – paxsha urish (qurilish), oʻqituvchi – ustoz (maorif), yetakchi – tadbirlar uyushtiruvchi (maorif) va boshqalar.

Lugʻatning mavzuiy guruhleri soʻzlar yordamida haqiqatni segmentatsiya qilishdan boshqa narsa emas. «Haqiqatning maʼlum «boʻlimlari»ni maʼlum bir tarzda aks ettirgan holda, soʻzlar tabiiy ravishda voqelikning oʻzi hodisalari sifatida oʻzaro bogʻlangan boʻlib, ular oʻzaro bogʻlangan va ular tomonidan aks ettirilgan. Ushbu «tildan tashqari» aloqalar tufayli soʻzlar tematik deb atalishi mumkin boʻlgan guruhlariga birlashtiriladi» [133; 7-b.]. Ulardagi nomlar maʼlum munosabatlarda boʻlib, ularni turli yoʻnalishlarda oʻrganishga imkon beradi. «Mavzuiy guruhlar tomonidan lugʻatni tizimlashtirish soʻzlarning mazmuni va kontseptual munosabatlarida toʻgʻri til munosabatlarida hal qiluvchi ahamiyatga ega boʻlishi mumkin boʻlgan jihatlarni oʻrnatishga imkon beradi, garchi tematik lugʻat guruhleri narsalar va hodisalarning oʻzlarini tasniflashga asoslansa ham»

[24; 537-b.], masalan, motivatsiya / demotivatsiya yoki nominatsiyaning qisman motivatsiyasi: - pilot - uchuvchi va boshqalar; to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita, majoziy - ism: soliq - dvigatel (avto.) va boshqalar. «So'zlarni lug'atning tematik guruhlari sifatida o'rganish bizga ushbu guruhlarining til lug'atidagi ulushini, tashqi tarixiy sharoitlarga qarab o'sishi yoki qisqarishini, umumiy ma'noli so'zlarning terminologiya jarayonlarini, mahalliy va o'zlashtirilgan so'zlarning nisbatlarini o'zgartirish, so'zlarning ma'nosini kengaytirish va toraytirish, tematik guruh ichidagi so'zlarning stilistik farqlanishini ma'lum darajada o'rnatish, bir qator boshqa leksikologik masalalarni ta'kidlash uchun imkon beradi» [25; 538-b].

Tematik guruhlar bo'yicha lug'atni o'rganishning ahamiyati ko'plab tadqiqotchilar tomonidan ta'kidlangan. F.P.Sorokoletov, «tematik guruhlar terminologiya tizimlarida ko'proq asoslanadi, chunki bilimning bir sohasi, ishlab chiqarish, hunarmandchilik va shunga o'xshashlar ma'lum bir tushunchalar tizimini ifodalaydi, bu erda barcha qismlar o'zaro bog'liqdir» [109; 21-b.]. «Faqat turli tematik guruhlarni aniqlash orqali ularning har birining semantik shakllanishini aniqlash va so'zlarning ma'nosining asl mohiyatini ochish mumkin», deb ta'kidlaydi D.N. Shmelev [134; 15-b.].

Biz barcha o'rganilgan sanoat va kasbiy nomlarni quyidagi tematik guruhlarga birlashtiramiz: «Shaxs ismlari»; «Mashina va asbob-stanoklar nomlari»; «Mashinalarning, stanoklar va asboblarning qismlari, agregatlari va qismlarining nomlari»; «Mehnat jarayonlarining nomlari»; «Mehnat jarayonida foydalaniladigan xom ashyolarning nomlari»; «Ish joyining nomlari», «Mehnat faoliyati natijasi va ishlab chiqarish mahsulotlarining nomlari».

Zamonaviy professionalizmning leksik-mavzuiy guruhlari.

Shaxsning ismi. Birinchi tematik guruh sanoat lug'atining barcha o'rganilgan nominativlari uchun umumiy bo'lgan nomlarni birlashtiradi.

Tasniflash uchun asos sifatida biz L.A.Shkatova [135]: shaxsning harakatga munosabati orqali nominativlarning uchta sinfini aniqladik.

1. Harakatga munosabatiga asoslangan otlar: flayer, inserter, aldoqchi, tashuvchi, haydovchi (avto.); muhrlovchi, nashrchi, teruvchi (poligr.), terimchi, o‘roqchi, shudgorchi, suvchi (dehqon.), puflovchi, rostlovchi, o‘ymakor, qirguvchi (shisha), shumacher (avto.), yordamchi (poligr.), soqol cho‘tkasi (shisha), aldamchi (avto.), oltin qo‘llar, millioner, aviatsiya miyasi, yorqin boshlar, ekipajning texnik yuragi (avi.), haydovchi, poygachi, kaskadyor, yordamchi (avto.), anarxistlar, nutq terapevtlari, havodan ehtiyotsiz, dashing uchuvchi, dangasa, enaga (aviatsiya). Bu erda ularning ba’zilari kasbiy atama va ba’zilari neytral va so‘zlashuv rangga ega, ammo professional so‘zlashuv nutqiga kirib, ular hissiy rang bilan to‘ldirilgan maxsus soyaga ega. Masalan: dangasa - aviatsiyada ikkinchi uchuvchini hazil bilan shunday chaqirishadi. Dangasa odam dangasalikka, bekorchilikka moyil, ishdan qochadigan dangasa odamdir. Ishyoqmas, tanbal, yalqov [126; 207-b.]. Darhaqiqat, ikkinchi uchuvchi parvozdagi deyarli eng band ekipaj a’zosidir. Bunday nom ushbu kasb egalarini befarq qoldirmaydi, u har doim kulgiga yoki g‘azabga sabab bo‘ladi.

Sirk va kinematografiya san’atidan kaskadyor so‘zi avtomobil sohasiga o‘tdi va salbiy tushunchaga aylandi. Bundan tashqari, yordamchi boshqa ko‘plab ishlab chiqarish sohalarida sinonimlarga ega. Buni umumiy ishlab chiqarish professional so‘zi deb atash mumkin, ammo har bir ishlab chiqarish sohasida uning ma’nosi ko‘rsatilgan, masalan, avtomobil sanoatida u ekspeditorni bildiradi.

2. Harakat predmetiga munosabatiga ko‘ra otlar: chok, og‘ir atlet so‘zlashuv so‘zlaridir.

3. Harakat vositalari munosabatiga ko‘ra otlar: rul (avto.), vodovoz, benzin baklari, bombardimonchi (aviatsiya), mashinist, kartonchi (poligr.), non

tashuvchi mashinalar - non tashidigan mashinalari (non). Ushbu kichik sinf professionallik va so‘zlashuv so‘zlaridan iborat.

Mashina va dastgohlarning nomlari (asboblar). Ushbu LMGda biz beshta sinfni ajratamiz.

1. Nomenklatura belgisida mashina, mashinaning turi, markasi yoki raqami bo‘yicha berilgan nomlar: beemve – BMW markali avtomobil, mers – MERSEDES rusumli avtomobil, kamaz – KAMAZ rusumli yuk tashuvchi mashina, mashina – yengil avtomobil, raf – RAF rusumli avtomobili, labo – LABO yuk tashuvchi avtomobil, lada – LADA avtomobil (avtomobil) va boshqalar.

2. Tashqi farqlovchi belgisi bilan berilgan ismlar: gugurt quti - Zaporjets, toshbaqa – GAZ – 24 avtomobil, va boshqalar.

3. Mashinaning, dastgohning nomlari, harakati, vazifalari haqida ma’lumotlar:, An-12, An-26, Il-76 - yuk samolyotlari; T-28, T-40 traktorlar, axlat qutisi - chiqindi mashinasi, tezyordam – tezyordam mashinasi, ot o‘chirish – o‘t o‘chirish mashinasi, pustoy mashina - yuklanmagan mashina, qoshiq - ekskavator va boshqalar. Yonilg‘i ushlagichi - rekuperator, trikotaj press – siqish anvil press, truba dastgohi - tirqish mashinasi, yelimlagich – yelimlash mashinasi, karton kesuvchi, karton maydalagich - karton kesish mashinasi, qadoqlash - kitob paketlarini bog‘lash mashinasi va boshqalar (poligrafiya); bo‘luvchi - xamirni teng qismlarga ajratuvchi mashina, maydalagich - yong‘oqni maydalash mashinasi (non.).

4. Materialga nisbatan nomi:

a) ishlov berilayotgan materialga ko‘ra dastgohning nomi: karton - karton yasash mashinasi (poligraf);

b) ishda foydalanilgan materialga nisbatan berilgan nomlar: dizel avtomobil - dizel yoqilg‘isi (avto.), kerosin - Yak-40 (havo).

5. Mashinaning sifatini ko'rsatuvchi nomlar: bolta, qarg'a - parvoz sifati yomon bo'lgan samolyot eski eskirgan mashinalar deyiladi:

3. Mashina, dastgohlar va asboblarning qismlari va qismlarining nomlari

Ushbu guruhda ikkita asosiy sinf mavjud:

1. Boshqa narsalarga tashqi o'xshashligi bilan berilgan nomlar: toshbaqa – VAZ 24, g'altak – dinam simlari (avto), chonak – simyog'ochdagi elektr choynak, quloq – radio ovoz kuchaytirgich, quti – televizor (elektr) va boshqalar.

2. Buyum yoki asbob bajaradigan vazifasiga qarab nomlar: zanjir – yondiruvchi, quloqchinlar – naushniklar; (elektr) va boshqalar; deraza bargi - eshikdagi aylanadigan oyna, badbo'y – dizel yoqilg'isi bilan ishlaydigan mashina va boshqalar.

4. Mehnat faoliyati jarayonlarining nomlari.

U ko'p hajmli bo'lib, jarayonni narsa, yoki harakat fe'li bilan ifodalagan so'zlarni o'z ichiga oladi.

1. Jarayon ob'ektivlik sifatida mashina tomonidan maqsadli ravishda, odamning xohishiga ko'ra amalga oshiriladigan jarayonlarni nomlaydigan so'zlar bilan belgilanadi: qadoqlash (ozuq-ovqat), pluglash, baranalash, chizillash, chigitlash, prishlash (qishloq xo'jaligi), arralash, randalash, bo'yash, laklash (hunarmandchilik) va boshqalar

2. Jarayon harakat sifatida quyidagicha ifodalanadi:

a) avtomobilda sodir bo'layotgan ish-harakatni me'yordan chetga chiqish deb ataydigan so'zlar: motor yorilishi, suvolish, kabilar. (avto.) / samolyot sirpanib ketishi, fonar yonishi, dvigatel ishdan chiqishi, samolyot qo'nishi, shassilar tushurilishi (havo.);

b) ish-harakatni shaxs tomonidan ishlab chiqarilgan me'yordan chetga chiqish deb ataydigan so'zlar: dvigatelni yopish, cho'zish, nafas olish, teshik

ochish, galstukni yechish (avto.), oqimdan uchib ketish, oqimdan chiqish. ishchi ekipaj, osmonni tutun qoplash (aviatsiya);

c) maqsadli harakat deb ataladigan soʻzlar: shaxs tomonidan bajariladigan: tortib olish, kesish, yaxlitlash, bukish, dasturni toʻldirish va hokazo. (poligrafiya); qoʻl tormozini bosish, aylanib chiqish, arralash, sekinlashtirish, jabduqlar va hokazo. (avtomatik); samolyotni yoqish, yonilgʻi quyish va hokazo (aviatsiya);

d) odamning ixtiyoriga koʻra mashina tomonidan bajariladigan harakatlarni nomlovchi soʻzlar: qoʻnish (samolyot haqida), qanotda turish, aylanish, besh daraja burilish, kapot olish, balandlikka koʻtarilish va hokazo.(aviatsiya)

5. Xom ashyo va materiallarning nomlari. Ushbu LMG ikkita sinfni oʻz ichiga oladi:

1. Suyuq materiallar: damlama, benzin, dizel, tormoz moyi (avto); namaknon sepiladigan suv (non.).

2. Qattiq materiallar: koʻmir, temir, mis, alyuminiy (kon);

6. Ish joyining nomlari. Ular ham ikkita sinfga boʻlinadi.

1.Asosiy assotsiatsiyalar: aeroport, vokzal, ombor, parkovka, maktab, idora, oyingoh va boshqalar. 2. Qismlar, uchastkalar, ustaxonalar: platforma – chiqish-tushish joyi, ramka - uchish-qoʻnish yoʻlagi; yukxona – yuk maydoni, bojxona – nazorat hududi (aviatsiya); Jiguli - mashinasozlik zavodi, xirmon (qishloq xoʻjaligi), kord, gilam (sport), kabinet, dekanat, rektorat (maorif) va hokazo.

7. Mehnat faoliyati natijasi va ishlab chiqarish mahsulotlarining nomlari.

Ushbu LMG koʻrib chiqilayotgan barcha kasbiy nutqlarni emas, balki faqat mehnat natijasi mahsulotda amalga oshiriladigan narsalarni qamrab oladi. Bular non, pishirish, shisha, qurilish sanoati va hokazolar mahsulotlari: mahsi, etik, kalish (kosib.); koʻza, lagan, kosa, piola (kulol); gʻisht, shifer, shagʻal, siment, reka, strofel, ustun, shrokablok, penablok, armatur, mix (qurilish); qora non, patir,

navvoynon, tandirnon, buxonka, lochiri (nonvoy), tort, chakchak, pahlava (qandolat); salla, qatlama, bo'g'irsoq, qurtoba (oshpaz) va boshqalar.

Tilning umumiy tendentsiyalarini aks ettiruvchi o'zbek va nemis dialektlarining kasbiy lug'ati zamonaviy professionalizmlar kabi bir xil leksik va tematik guruhlariga bo'linadi: «Shaxsni ifodalovchi nomlar», «asboblari va tegishli qurilmalarning nomlari», «ishlab chiqarish faoliyatidagi narsalar», «ishlab chiqarish faoliyati jarayonlarini nomlash», «ish joyining nomlari», «mehnat faoliyatida foydalaniladigan xom ashyo va materiallarning nomlari», «mehnat faoliyati natijasi va ishlab chiqarish mahsulotlarining nomlari».

Dealekt kasbiy so'zlarning leksik-mavzuiy guruhlari.

Shaxsni ifodalovchi nomlar. Birinchi tematik guruh sanoat lug'atining barcha o'rganilgan otlar uchun umumiy bo'lgan nomlarni birlashtiradi.

1. Harakatga munosabatiga asoslangan otlar: enchi, tappichi, kuroqchi (chorva); aravakash, shafyor (avto.); terimchi, vo'roqchi, shudgorchi, suchi (dehqon.);

2). Harakatda ishtirok etishning o'ziga xosligini ko'rsatadigan ismlar: naqqosh, o'ymakor, arrachi (duradgor). Bu sinf kasbiy so'zlar bilan ifodalanadi;

3). Harakatga passiv munosabatni ko'rsatadigan ismlar: shumacher (avto.);

4) Shaxsni bajarilgan ish-harakat sifati bilan tavsiflovchi nomlar: uchqaloq (avto.), oltin qo'llar, dollarchi, motosikl otasi,. Bu guruhning farqi shundaki, unda iboralar ham mavjud: ikkita ikki so'zli;

5) Shaxs harakatining xarakterini ko'rsatadigan ismlar: haydovchi, poygachi, kaskadyor (avto.), assistent, hujumchi, himoyachi (sport) Harakat predmetiga munosabatiga ko'ra otlar: chok, og'ir atlet so'zlashuv so'zlaridir.

4. Harakat vositalari munosabatiga ko'ra otlar: rul (avto.), vodovoz, benzin baklari, bombardimonchi (aviatsiya), mashinist, kartonchi (poligr.), non

tashuvchi mashinalar - non tashidigan mashinalari (non). Ushbu kichik sinf professionallik va so‘zlashuv so‘zlaridan iborat.

Mashina va dastgohlarning nomlari (asboblar). Ushbu LMGda biz beshta sinfni ajratamiz.

4. Nomenklatura belgisida mashina, mashinaning turi, markasi yoki raqami bo‘yicha berilgan nomlar: beemve – BMW markali avtomobil, mers – MERSEDES rusumli avtomobil, toshkamaz – KAMAZ rusumli yuk tashuvchi mashina, birso‘mliq – RAF rusumli avtomobili, damazning akasi – LABO yuk tashuvchi avtomobil, juguli – LADA avtomobil (avtomobil) va boshqalar.

5. Tashqi farqlovchi belgisi bilan berilgan ismlar: zaproj - Zaporjets, toshbaqa – GAZ – 24 avtomobil, kukuruz – dori sepadigan samalyot va boshqalar.

6. Mashinaning, dastgohning nomlari, harakati, vazifalari haqida ma’lumotlar:, yigirma sakkiz – T-28, tqiriq – T-40 traktorlar, iskorpo‘mish – tezyordam mashinasi, ot o‘chirish – o‘t o‘chirish mashinasi, pustoy mashina - yuklanmagan mashina, qoshiq - ekskavator va boshqalar. va boshqalar (poligrafiya); bo‘luvchi - xamirni teng qismlarga ajratuvchi mashina, maydalagich - yong‘oqni maydalash mashinasi (non.), blendr – sharbat apparati.

4. Materialga nisbatan nomi:

a) ishlov berilayotgan materialga ko‘ra dastgohning nomi: karton - karton yasash mashinasi (poligraf);

b) ishda foydalanilgan materialga nisbatan berilgan nomlar: krasin, salarka - dizel yoqilg‘isi (avto.),

5. Mashinaning sifatini ko‘rsatuvchi nomlar: uchqur -teryurar, temir-tersak – eskirgan mashinalar.

3. Mashina, dastgohlar va asboblar qismlari va qismlarining nomlari

Ushbu guruhda ikkita asosiy sinf mavjud:

1. Boshqa narsalarga tashqi o'xshashligi bilan berilgan nomlar: toshbaqa – VAZ 24, g'altak – dinam simlari (avto), chaynak – simyog'ochdagi elektr choynak, muruvvat – radio ovoz kuchaytirgich, temir quti – televizor (elektr) va boshqalar.

2. Buyum yoki asbob bajaradigan vazifasiga qarab nomlar: quloqchinlar – naushniklar; (elektr) va boshqalar.

4. Mehnat faoliyati jarayonlarining nomlari.

U ko'p hajmli bo'lib, jarayonni narsa, yoki harakat fe'li bilan ifodalagan so'zlarni o'z ichiga oladi.

1. Jarayon narsa sifatida mashina tomonidan maqsadli ravishda, odamning xohishiga ko'ra amalga oshiriladigan jarayonlarni nomlaydigan so'zlar bilan belgilanadi: paketlash (oziq-ovqat), pluklash, molalash, chezillash, prislash (qishloq xo'jaligi), harralash, randalash, kraskalash (hunarmandchilik) va boshqalar

2. Jarayon harakat sifatida quyidagicha ifodalanadi:

a) avtomobilda sodir bo'layotgan ish-harakatni me'yordan chetga chiqish deb ataydigan so'zlar: motor jorilishi, suvolish, kabilar. (avto.,) b) ish-harakatni shaxs tomonidan ishlab chiqarilgan me'yordan chetga chiqish deb ataydigan so'zlar: dvigatelni jovish, cho'zish, teshish, (avto.), oqimdan uchib ketish, oqimdan chiqish. ishchi ekipaj, osmonni tutun qoplash (aviatsiya);

c) maqsadli harakat deb ataladigan so'zlar;

shaxs tomonidan bajariladigan: qo'l tormozini bosish, aylanib chiqish, arralash, sekinlashtirish, jabduqlar va hokazo. d) odamning ixtiyoriga ko'ra mashina tomonidan bajariladigan harakatlarni nomlovchi so'zlar: tushish (samolyot haqida), aylanish, burilish, va hokazo.(aviatsiya)

5. Xom ashyo va materiallarning nomlari. Ushbu LMG ikkita sinfni o'z ichiga oladi:

1. Suyuq materiallar: damlama, bezin, salarka, moy (avto); namakop - non sepiladigan suv (non.).

2. Qattiq materiallar: ko‘mir, temir, choyan, alyumin (kon);

6. Ish joyining nomlari. Ular ham ikkita sinfga bo‘linadi.

1. Asosiy assotsiatsiyalar: ayropot, fakzal, ambar, stayanka, madrasa, buyra, maydon va boshqalar. 2. Qismlar, uchastkalar, ustaxonalar: plitka – chiqish-tushish joyi, trasa - uchish-qo‘nish yo‘lagi; bagajxona – yukxona, bajxana – nazorat hududi (aviatsiya); Juguli - mashinasozlik zavodi, xirmonjoy (qishloq xo‘jaligi), tennisjoy- kord, maydon - gilam (sport), kabina, dekanxonasi, rektrxonasi (maorif) va hokazo.

7. Mehnat faoliyati natijasi va ishlab chiqarish mahsuloti nomlari: savdoda: sotvolish - sotib olish, tejav, to‘plash - jamg‘arish; qaytarma - sotilmay qolgan mahsulot. Non mahsulotlari biznesida ishlab chiqarish mahsulotlarining nomlari kasbiy mahoratning qariyb 70% ni tashkil qiladi: bulichka – yumshoq kulcha, navaynon novvaynon, lachiri – ingichka non, bug‘doy noni va boshqalar.

To‘quvchilik va tikuvchilikda ishlab chiqarish mahsuloti: paypoq, jimpr, vaskacha, chopon, nimcha, sharp, chayyopqich, sholcha, gilam, ayil, joynamoz, ko‘ylak, fartuk, tutqich, ishton, ishtonbov, kurta, xalat, jelak, kalapo‘sh, iroqi, olacha, kashta, suzana, bo‘qcha, buqjama, bolish, yostiq, ko‘rpa, yakandoz, parda, turstuk, beshikyopqich, qo‘lbov, qo‘biz, qavuz, teshik latta, teshik klyanka, beshik ko‘rpa, yopinchiq, qo‘rmolcha, qo‘rro‘mol, chekmon, chepkan, prastena, zardevol, kepka, shapka, telpak va boshqalar.

Ovchilar uchun kasbiy faoliyat mahsuli ov hayvonlari mahsulotlari: teri, po‘stak, tish, tirnoq, qush, birqozon, chil, kaklik, o‘rdak, oqqush, tulki, bo‘ri, kiyik, ayin po‘stini, mo‘miyo,

Baliqchilikda ishlab chiqarish mahsuloti baliq hisoblanadi: kilki, shim, shum (daryo baliq), karas, zog'ara, amiri, tolostolop, nahang, itboliq va boshqalar.

Poyafzal ishlab chiqarishda poyabzal ishlab chiqarish predmeti hisoblanadi: massi, patak, etik, qo'njli, kirza, paytava, kovush.

Poyafzal turli turlarga bo'linadi, shuningdek uning nomlari:

- 1) ayollar poyabzali: massi, tufli, slans, irina, amirkon kovush;
- 2) erkaklar ; kirza, botinka, massi, kalish, shatak va hokazo.

Chorvachilikda uy hayvonlari ham ishlab chiqarish mahsuli, ham mehnat faoliyati ob'ekti bo'lganligi sababli ularning nomlarini ushbu LMGga kiritamiz: sovliq, dagar, shishak, chori, panji, aqta, bo'rdoqi, qushqor, sarka, uloq, qo'zichoq, buzoq, tana, inak, mol, tuxum, qiy, tezak, qovurilgan tuxum va boshqalar.

Hayvonlar kichik guruhida hayvon tanasi qismlarining nomlari ajratiladi: qil. yung, jun, po'stak, qorin, kallapocha, sut.

Faoliyat natijasi salbiy bo'lishi mumki. Masalan: hayvonlar kasalliklari: ovsil, birsulus, kuydurgu (hayvon).

Kasbiy faoliyat sohasida muayyan harakatni amalga oshiradigan shaxsga alohida ahamiyat beriladi, shuning uchun mavzu nomlarining tematik guruhi etarlicha tarqab ketgan tuzilishga ega bo'lib, uning elementlari zamonaviy kasbiy lug'atda ham, dialektida ham nomlarni diqqat bilan belgilanadi.

Shaxsni nomlaydigan barcha so'zlar nominativ birliklar bo'lib, shaxsning kasbiy faoliyati haqida aniq va ko'p ma'lumot beradi.

Ishlab chiqarish jarayonida asboblarning muhim roli o'ynaydi. Ba'zi kasbiy sohalardagi dialekt lug'atida ishlab chiqarish vositalarining ko'plab turlari mavjud bo'lib, ularning har biri o'z nomiga ega. Xom ashyo va materiallar

nomlarining leksik-tematik guruhi barcha mehnat sohalarida turlicha farqlanadi, masalan, baliqchilar, ovchilar va savdogarlarning sheva lug‘atida ishlab chiqarish uchun xom ashyo yo‘q. Bu nomlar guruhi zamonaviy bosma lug‘atda hajmi jihatidan ahamiyatlidir; lekin u, ayniqsa, novvoylik shevasi lug‘atida keng namoyon bo‘ladi.

III bob yuzasidan xulosalar

Yuqoridagi mulohazalardan shuni xulosalash mumkinki, kasbiy nominatsiyalar gramatik jihatdan 4 ga: sodda, qo‘shma, juft va takroriy qismlarga, bundan tashqari so‘z birikmalari hamda qisqarsma so‘zlarga ham bo‘linadi. Kasbiy nominatsiyalar adabiy va dealektal tomondan o‘rganilganda ham ularning gramatik jihatlari deyarli bir xilligini misollar bilan ko‘rib chiqdik.

Kasbiy nominatsiyalarning lingvomadaniy jihatlari esa barcha tillarda o‘ziga xos ekan. Nemis va o‘zbek tillaridagi kasbiy so‘zlar har ikki millat vakillari tomonidan turlicha o‘z mentalitetidan kelib chiqqan holda talqin qilinganini ham guvohi bo‘ldik. Zero kasb nomlari har ikki tilda o‘z ekvivalentlariga ega bo‘lsa-da [2-ilovaga qarang], maqol va iboralarda o‘z yo‘l-yo‘rig‘i bo‘yicha ketishgan.

Kasbiy nominatsiyalarning leksik semantik xususiyatlari xar ikki tilda deyarli o‘xshash. Nemis va o‘zbek tillari boshqa-boshqa til bo‘lsa-da, har ikki tilda leksik-mavzuiy guruhlar mavjud. Ularning quyidagilar ekanligini yuqorida misollar bilan ko‘rib chiqdik:

- a) Shaxsh nomlarini ifodalovchi nomlar;
- b) mashina va asbob-uskunalar nomlari;
- c) ularning qismlarining nomlari;
- d) mehnat faoliyati jarayonlarining nomlari;
- e) xom-ashyo va materiallarning nomlari;
- f) ish joylarining nomlari;
- g) ishlab chiqarilgan mahsulotlar nomlari

XULOSA

1. Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, yuqoridagi olimlar tomonidan aytilgan bir qator fikrlarga asoslanib kasbga oid leksikada atama va professionalizmning farqli tomonlarining ochib berilishi muhim ahamiyatga egadir. Ularning farqlanishi nafaqat ilmiy sohada, balki ijtimoiy hayotda ham ahamiyati katta bo'lgan masaladir.

2. Kasbiy ta'limni to'g'ri tashkil etishda, ishlab chiqarish amaliyotidagi muomalada, ilmiy va ishlab chiqarish jarayonlaridagi o'zaro aloqalarda, mabaatchilikda, nafaqat nemis tilidan o'zbek tilga yoki, o'zbek tilidan nemis tiliga, balki barcha tillarga qilingan tarjimalarda, hududlardagi dialektlarda, kundalik hayotimizning har bir jabhasida kasbga oid leksikalar yaqqol namoyon bo'ladi.

3. Professionalizmlar asosan milliy tillarda o'z ifodasini topadi. Ularning 4 ta turi farqlanadi: adabiy, so'zlashuv, hududiy jargon va dealektal. Dunyoda sof tilning o'zi mavjud emas. Bitta til faqat o'z termin elementlar hisobiga terminologiyasini qura olmaganidek, professionalizm ham o'z elemantlari hisobiga kasbga oid leksikani barpo eta olmaydi. Boshqa tillardan o'zlashma so'zlarni har doim qabul qilish me'yoriy holat.

4. Kasbga oid leksika bugun yoki V-VI asrda paydo bo'lgani yo'q. Uning etimologiyasi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Faqat uni asoslashga dalillar yetmaydi. Dalillarni faqatgina yozma manbalardangina topishimiz mumkin. Har ikki tilning yozma manbalari yatarlicha topiladi. Masalan, nemis tilidagi Nibilinglar qo'shig'i, Ezop masallari, Bibliyaning Luter tarjimalari va boshqalarni tilga olsak, o'zbek tilida esa, Alpomish dostoni, Yusuf Xos Hojibning Qutadg'u biligi, Mahmud Qoshg'ariyning Devonu lug'atit-turki, Rabg'o'ziy qissalari, Yassaviy hikmatlari, Navoiy asarlari qimmatli manba hisoblanadi. Bu bebaho madaniy yodgorliklar ichida g'ich-g'ich kasbiy so'zlar, professionalizmlar topiladi. Bu so'zlarning aksariyati hozirgi kunda arxaik va istorizmga aylanishga ulgurgan bo'lsa-da, u o'z zamonasida professionalizm hisoblangan.

5. Nemis va o'zbek tillaridagi kasb nomlari o'z xalqining o'z mentalitetiga va tarixan siyosiy o'zgarishlarga bog'liq bo'ladi. Nemis va o'zbek tillari turli til oilasiga mansub bo'lishiga qaramasdan ularning til tarkibidagi professionalizmlar deyarli bir xil. Tabiiy sharoitdan kelib chiqib u yoki bu o'lkada qaysidir kasb mavjud bo'lmasligi mumkin. O'z-o'zidan malumki, kasb-hunar mavjud bo'lmagandan keyin o'sha kasb hunarga oid professionalizmlar ham o'sha hududda mavjud bo'lmaydi. Har ikkala hududda mavjud bo'lgan professionalizmlar tabiiy sharoitga ko'ra u, yoki bu mamlakatda faol va nafaol bo'lishi mumkin. Chunonchi, Olmoniya dengiz bo'yida joylashganligi uchun baliqchilikka oid so'zlar O'zbekistonga nisbatan faolroq va ko'proq.

6. Kasbiy nominatsiyalar har ikkala tilda boshqa kasbiy so'zlarga nisbatan aksariyat qismni tashkil qiladi. Dealektal va zamonaviy professionalizmlar har ikkala tilda ham mavjud va o'ziga xos. Ular umumiy va xususiy bo'lishi mumkin.

7. Kasbiy nominatsiyalarning leksik-grammatik tuzilishi deyarli nemis va o'zbek tillarida bir xil: sodda, qo'shma, so'z birikmasi va qisqartma so'zlar. Faqat o'zbek tilida juft va takroriy turlari ham mavjud. Ularning lingvomadaniy jihatlari va leksik-semantik xususiyatlari ham har ikki tilda bir xil.

8. Dissertatsiyani yozishdagi ilmiy izlanishlar davomida, kasbga oid leksika mavzusi bir qancha o'zbek va chet el tilshunoslari tomonidan yoritib berilganligining guvohi bo'ldik. Tilshunos olimlarimizning amalga oshirgan ishlari albatta salmoqli. Ularning qarashlariga qo'shimcha ravishda bu dissertatsiyada o'z qarashlarimiz ham ozmi-ko'pmi nemis va o'zbek tillarida chog'ishtirgan holda bayon etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. HUQUQIY NORMATIV HUJJATLAR, METODOLOGIK XARAKTERDAGI ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.05.2021 y. PQ – 5117 - son «O‘zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Qarori

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 5.06.2018 y. PQ–3775 – son «Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qarori

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 25.01.2023 y. «Umumta’lim maktabi o‘quvchilariga ikkinchi xorijiy til hamda zamonaviy kasbga o‘rgatish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qarori o‘

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 11.08.2017 yildagi 610-son «Ta’lim muassasalarida chet tillarini o‘qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi» qarori

II. FOYDALANILGAN BOSHQA MATERIALLAR VA ADABIYOTLAR

5. Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug‘atayn, Anqara 1996,178-bet.

6. Arnold I.V., Interpretatsiya xudojestvennogo teksta: tipi virajeniya i problemi ekspressivnosti / Ekspressivniye sredstva angliyskogo yazika. - M., 1975.

7. Atanasova I., O xarakteristike termina / «Balkan Rusistics» 2005 yejegodniye lingvisticheskiye chteniya. 15 noyabrya 2003 goda. Sbornik nauchnix trudov, posvyashenniy 40-letnemu yubileyu- , Velikotirnovskogo

universiteta i Kafedri ruskogo yazika. Universitetskoye izdatel'stvo im. Svyatix Kirilla i Mefodiya.- V.Tirnov, 2004.

8. Ataxanov B.T., Isabayev M.B., Fuqorolik jamiyati fanidan atamalar lug'ati, Toshkent – 2016:45

9. Ataxanov B.T., Isabayev M.B., Fuqorolik jamiyati fanidan atamalar lug'ati, Toshkent – 2016:164

10. Averbux K.Y. Terminologicheskaya variantnost: teoreticheskiye i rikladniye aspekti / Voprosi yazikoznaniya.- 1986.- №6.-S46

11. Axmanova O.S. Slovar lingvisticheskix terminov. – M., 2004 – S. 11-12

12. Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik qatlami – Toshkent «Fan» 1985: 140-bet. [39] Budagov R.A., Terminologiya i semantika / R.A. Budagov. Chelovek i yego yazik. -M.: 1976 – S. 429.

13. Danilenko V.P., Aktualniye napravleniya lingvisticheskogo issledovaniya russkoy terminologii / Sovremenniye problemi russkoy terminologii. - M.: Nauka, 1986.

14. Danilenko V.P. Aktualniye napravleniya lingvisticheskogo issledovaniya russkoy terminologii / Sovremenniye problemi russkoy terminologii. - M.: Nauka, 1986 – S. 17.

15. Danilenko V.P. Kak sozdayutsya termini? / Pusskaya rech, 1967 - №2 – S. 57-64.

16. Danilenko V.P., Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya. - M.: Nauka, 1977,

17. Danilenko V.P. Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya. - M.: Nauka, 1977 – S. 21

18. Danilenko V.P. Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya. - M.: Nauka, 1977 – S. 37.
19. Danilenko V.P. Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya. - M.: Nauka, 1977 – S. 40.
20. Danilenko V.P. Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya. - M.: Nauka, 1977 – S. 77-78.
21. Danilenko V.P. Russkaya terminologiya: Opit lingvisticheskogo opisaniya. - M.: Nauka, 1977. – S. 246.
22. Darvishov I.O'. Lingvokulturologiya fanidan ma'ruzalar matni. Namangan 2021: 3-bet
23. Duden 7-jild Kelib chiqish lug'ati 2001, Tayanch so'z: Kasb
24. Filin F.P. O leksiko-semanticheskix gruppax slov. / Ezikovedski issledovaniya v chest na akademika Stefena Mladenova. – Sofiya, 1957 – S. 537.
25. Filin F.P. O nazvaniyax obuvi v russkom yazike. / Leksikograficheskiy sbornik. – Bip. 6. – L., 1963 – S. 538.
26. Fransuz tilining izohli lug'ati - Le Grand Robert
27. Friedrix V. Deutsch / Fremdwörter. Compact Verlag München, 2009 – S. 317
28. Gak V.G. Assmetriya lingvisticheskogo znaka i nekotoriye obshie problemi terminalogii / Nauchniy simpozium «Semioticheskie problemi yazikov nauki, terminologii i informatiki», Ch. 2. – M.: MGU, 1971 – S. 68-71.
29. Gerald Sailmann, Der Beruf eine Begriffsgeschichte, Transkript Verlag 2018, 12-bet
30. Golovin B.N., Kobrin R.Y., Lingvisticheskiye osnovi ucheniya o terminax. - M.: Vissh. shk., 1987.

31. Golovin B.N., Kobrin R.Y. Lingvisticheskiye osnovi ucheniya o terminax. - M.: Vissh. shk., 1987 – S. 28.
32. Golovin B.N., Osnovi kulturi rechi. -_ M., 1980: 7-bet.
33. Golovin B.N. Lingvisticheskiye termini i lingvisticheskiye idei. / Voprosi yazikoznaniya - 1976. - № 3. - S. 15
34. Grinev S.V., Vvedeniye v terminovedeniye — M., 1993 – S. 15.
35. Gritsenko I.D., Promislovaya leksika russkix ribakov del'ti Dunaya: Dis. kand. fil. nauk. - L. - Kishinev, 1964: 277-bet.
36. Haydegger M. Vremya kartini Mira / Novaya texnokraticeskaya volna na Zapade. – M.: 1986 – S. 93
37. Hojiyev A. va b. «Hozirgi o‘zbek tili faol so‘zlarining izohli lug‘ati, Toshkent – 2001 – 323- bet.
38. Ismailov I.N., Karimov Sh. Nemischa-o‘zbekcha, o‘zbekcha-nemischa lug‘at – Toshkent «Akademnashr» – 2009: 322-bet
39. Ismailov I.N., Karimov Sh. Nemischa-o‘zbekcha, o‘zbekcha-nemischa lug‘at – Toshkent «Akademnashr» – 2009: 325-bet
40. Ivanov A.V. K probleme chasterechnogo otbora terminov dlya slovarya lingvisticheskoy terminologii. / Russkayai sopostavitelnaya filologiya: sostayaniye i perspektivi: Mejdunarodnaya nauchnaya konferensiya, posvyashennaya 200-letiyu Kazanskogo universiteta (Kazan, 4-6 oktyabrya 2004 g.): Trudi i meteriali: / Pod obsh. ped. K.R.Galiullina. – Kazan: Izd-vo Kazan. un-ta. 2004. – S. 291.
41. Jakob Ebner, Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen, Valter de Druyter GmbH, Berlin/Boston, 2015, Muqaddima. Linz, 2015 yil bahori, 5-bet
42. Jakob Ebner, Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen, Valter de Druyter GmbH, Berlin/Boston, 2015, 12-bet

43. Jakob Ebner, Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen, Berlin/Boston, 2015, 54-bet
44. Kalinin A.V., Leksika russkogo yazika, 1971– S. 141.
45. Kalinin A.V., Leksika russkogo yazika. - M., 1978 – S. 134, 140.
46. Kapanadze L.A., Frazheologizatsiya v terminologiyax. / Problemi frazeologii i zadachi yee izucheniya v visshey i sredney shkole: Tez. dokl. mejvuzovskoy konf. 30 maya - 2 iyunya 1965 g. / Otv. red. dots. R.N. Popov. - CHerepovets: Sev. - zap. knijn. izd-vo Vologodskoye ot del., 1965 – S. 81.;
47. Kapanadze L.A., O ponyatiyax «termin» i «terminologiya». Razvitiye leksiki sovremennogo russkogo yazika, Pod red. ye.A. Zemskoy i D.N. Shmeleva.- M.: Nauka, 1965. - S. 75-85.
48. Karpuxina N.M. Leksiko-semanticheskiye protsessi v ruskoy terminologii toverno-denejnogo obrasheniya: Avtoreferat. – M. – 2007 – S. 8.
49. Kobler, Gerxard, Deutsches etymologisches Wörterbuch, Berlin – 1995, 88-bet.
50. Kobler, Gerxard, Deutsches etymologisches Wörterbuch, Berlin – 1995, 306-bet.
51. Kobler, Gerxard, Deutsches etymologisches Wörterbuch, Berlin – 1995, 308-bet.
52. Kogotkova T.S., K voprosu oproizvodstvenno-professionalnoy leksikgovora i sootnosheniye s terminologicheskoy leksikoy leteratuknogo yazika / Dialektnaya leksika 1969 – Leningrad: «Nauka», 1971 – S. 4.
53. Konze V. (1972b): Art. «Beruf». In: O.Brunner / W.Conze / R.Koselleck: Geschichtliche Grundbegriffe. Historische Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd. 1: A – D. Stuttgart, S. 490-507.

54. Konze V. (1972b): Art. «Beruf». In: O.Brunner / W.Conze / R.Koselleck: Geschichtliche Grundbegriffe. Historische Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd. 1: A – D. Stuttgart, S. 490.

55. Kotelova N.E. K voprosu o spetsifike termina. / Lingvisticheskiye problemi nauchno-texnicheskoy terminologii: Materiali soveshaniya, provedennogo AN v Leningrade 30 maya - 2 iyunya 1967 g./ Otv. red. chl.-korr. AN S.G.Barxudarov. - M.: Nauka, 1970.-S. 122-123.,

56. Kotelova N.E., K voprosu o spetsifike termina. / Lingvisticheskiye problemi nauchno-texnicheskoy terminologii: Materiali soveshaniya, provedennogo AN v Leningrade 30.05 – 2.07.1967 g./ Otv. red. chl.-korr. AN S.G.Barxudarov - M.: Nauka, 1970. –S. 122-126.

57. Kreytor A.M., Formirovaniye i razvitiye ukrainskoy terminoleksiki elementarnoy matematiki: Dis. kand. fil. nauk. - Donetsk, 1970.

58. Kulebakin V.S., Klimovitskiy Y.A., Raboti po postroyeniyu,nauchno-texnicheskoy terminologii v Rossii i sovetskaya-terminologicheskaya shkola; / Lingvisticheskiye problemi nauchno-texnicheskoye terminologii: Materiali soveshaniya; provedennogo .AN v-Leningrade. 30 maya - 2 iyunya 1967 g. 7 Otv. red; C.F.Barxudarov;.-M;: Nauka; 1970 – S. 11-39.

59. Kutina L.L., Formirovaniye terminologii: fiziki v Rossii. Period dolomonosovskiy:: pervaya tret XVIII veka. / Otv; red. F.SH Filin. - M;-L.: Nauka, 1966. – S. 288;

60. Lemov A.V., Sistema, struktura i funkcionirovaniye nauchnogo termina (na materiale russkoy lingvisticheskoy terminologii). – Saransk: Izd-vo Mordov. un-ta, 2000 – S. 36-37.

61. Levkovskaya K.A., Teoriya slova, prinsipi yee postroyeniya, aspekti izucheniya leksicheskogo materiala. - M., 1962

62. Leychik, V.M. Nekotoriye voprosi uporyadocheniya, standartizatsii i ispol'zovaniya nauchno-texnicheskoy terminologii. / Termin i slovo. - Gorkiy, 1981.
63. Leychik V.M. Osobennosti funkcionirovaniya terminov v tekste. - Rostov n/D: RGSU,2001 – S. 54-55.
64. Leychik V.M. Sopostavitelnoye terminovedeniye (na materiale sopostavitelnogo analiza russkix i fransuzskix terminov poroshkovoy metallurgii. / Teoriya i praktika perevoda nauchno-texnicheskoy literaturi i dokumentatsii. - M., 1985
65. Leychik V.M. Termini-sinonimi, dubleti, ekvivalenti, varianti./ Aktualniye problemi leksikologii i slovoobrazovaniya.- Vip. 2 - Novosibirsk,1973 – S. 104.
66. Lotte D.S., Obrazovaniye i pravopisaniye trexelementnix nauchno-texnicheskix terminov. - M.: Nauka, 1969.
67. Lotte S.S., Osnovi postroyeniya nauchno-texnicheskoy-terminologii. - M.: AN SSSR. - 1961: 4-bet.
68. Lornsen T. – Deutsche Terminologie des Bergbau- und Hüttenwesens im Mittelalter und der frühen Neuzeit, S.107
69. Merriam Webster lug'ati va Oksford lug'ati
70. Miskevich N.G., K voprosu o stanovlenii terminologii (na materiale kosmicheskoy leksiki) / Terminologiya i kul'tura, rechi / Otv. red. d-r filol. nauk L.I. Skvorsov, d-r filol. nauk T.S.Kogotkova. - M.: Nauka, 1981.
71. Moiseev A.M., O yazikovoy prirode termina. / Lingvisticheskiye problemi nauchno-texnicheskoy terminologii: Materiali soveshaniya, provedennogo AN v Leningrade 30 maya - 2 iyunya 1967 g. / Otv. red. chl.-korr. AN S.G. Barxudarov. - M.: Nauka, 1970 – S. 137.

72. Moiseev A.M., O yazikovoy prirode termina. / Lingvisticheskiye problemi nauchno-texnicheskoy terminologii: Materiali soveshaniya, provedennogo AN v Leningrade 30.05 – 2.06.1967 g. / Otv. red. chl.-korr. AN S.G. Barxudarov. - M.: Nauka, 1970: 128-138-betlar;

73. Moiseev A.M., O yazikovoy prirode termina. / Lingvisticheskiye problemi nauchno-texnicheskoy terminologii. Materiali soveshaniya, provedennogo AN v Leningrade 30.05-2.06.1967 g. / Otv. red. chl. –korr. AN S.G.Barxudarov. – M.: Nauka, 1970 – S. 138.

74. Moiseev A.I., Chto takoye termin i terminologiya? (K probleme vnutralingvisticheskix kriteriyev termina) / Programma i tezisi dokladov k sedmoy nauchno-metodicheskoy konfer. Serevo-zapadnogo zonalnogo ob'yedineniya kafedr russkogo yazika ped.in-tov. - L., 1965.

75. Neroznak V.P., Superanskaya A.V., Lingvisticheskiye problemi terminologii. / Izv. AN . Seriya istorii, russk. Yaz. I literaturi.- 1972. - T. 3. - № 3. - S. 11-19.

76. Pekarskaya L.A., Realizatsiya trebovaniy k «idealnomu» terminu v protsesse rechevogo funkcionirovaniya terminologii. / Termin i slovo: Mejevuzovskiy sbornik. - Gorkiy, 1981

77. Pererva V.M., O principax i problemax otbora terminov i sostavleniya slovnika terminologicheskix slovarey. / Problematika opredeleniy terminov v slovaryax raznix tipov. - L.: Nauka, 1976 – S. 191.

78. Potebnya A.A. Iz zapisok po russkoy grammatike. v dvux tomax. - M., 1958 – S. 19.

79. Potebnya A.A., «Fikr va til» 1962: 103-bet

80. Proxorova V.N. Aktualniye problemi sovremennoy russkoy leksikologii. M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1973.- S. 117.

81. Proxorova V.N., Russkaya terminologiya (Leksiko-semanticheskiye obrazovaniya) -M: Filologicheskiy f-t MGU, 1996:7-bet.
82. Proxorova V.N., Semantika termina. / Vestnik MGU.- 1981 — S. 24.
83. Qoshg'ariy M. «Devonu lug'atit turk» I-tom, Toshkent, 1960, 8-bet.
84. Qoshg'ariy M. «Devonu lug'atit turk» I-tom, Toshkent, 1960, 11-bet.
85. Rajabov N., O'zbek shevashunosligi, Toshkent, 1996
86. Rajabov N., O'zbek shevashunosligi, Toshkent – 1996: 59-bet
87. Rajabov N., O'zbek shevashunosligi, Toshkent – 1996: 59-bet
88. Rajabov N., O'zbek shevashunosligi, Toshkent, 1996 – 60-bet.
89. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati, Toshkent – 2000, 180-bet
90. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati, III-tom, Toshkent, 2009, 46-bet
91. Rahmatullaev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati, I-jild, Toshkent, 2000, 8-bet
92. Rahmatullaev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati, I-jild, Toshkent, 2000
93. Raxmonov N., Sodiqov Q. «O'zbek tili tarixi» Toshkent 2009, 25-bet
94. Raxmonov N., Sodiqov Q. «O'zbek tili tarixi» Toshkent 2009, 108-bet
95. Raxmonov N., Sodiqov Q. «O'zbek tili tarixi» Toshkent 2009, 115-bet

96. Reformatskiy A.A., Termin kak chlen leksicheskoy sistemi yazika. / Problemi strukturnoy lingvistiki 1967. / Otv. red. S.K. Shaumyan. - M.: Nauka, 1968 – S. 103-125.
97. Reformatskiy A.A., Vvedeniye v yazikovedeniye.- M.: Prosvesheniye, 1967.
98. Reformatskiy A.A. Chto takoye termin i terminologiya? / Voprosi terminologii (Materiali pervogo Vsesoyuznogo terminologicheskogo soveshaniya 1959 g.). / Otv. red. YU.D. Desheriyev. - M.: AN, 1961.
99. Reformatskiy A.A., Chto takoye termin i terminologiya? / Voprosi terminologii (Materiali pervogo Vsesoyuznogo terminologicheskogo soveshaniya 1959 g.). / Otv. red. YU.D. Desheriyev. - M.: AN, 1961 – S. 52.
100. Reformatskiy A.A., Chto takoye termin i terminologiya? / Voprosi terminologii (Materiali pervogo Vsesoyuznogo terminologicheskogo soveshaniya 1959 g.). / Otv. red. YU.D. Desheriyev. - M.: AN, 1961 – S. 54.
101. Serdobintseva E.N. Professionalnaya leksika russkogo yazika: strukturno-semanticheskoy, funktsionalno-stilisticheskoy i kognitivniy aspekti. Dissertatsiya – Moskva, 2011 – S. 41
102. Serdobintseva E.N. Vidi vtorichnix nominatsiy v sisteme proizvodstvenno-texnicheskoy terminologii. / Nominativniye svoystva yazikovix yedinit: Mejevuzovskiy sbornik nauchnix trudov. - Saratov: SPGI, 1990. - S.125 - 132.
103. Sidelnikov, Til nominatsiyasi (ism turlari) 1977: 129-bet
104. Skrebnev Y.M. Ocherk teorii stilistiki: Uchebnoye posobiye dlya studentov i aspirantov filologicheskix spetsialnostey. – Gorkiy, 1975 – S. 32-33.
105. Skvortsov L.I. Professionalniye yaziki, jarnoni i kultura rechi. / Russkaya rech. 1972. -№ 1. –S. 48-59.

106. Slabigudkova E. K probleme semanticheskoy terminologizatsii prilagatelnix v terminologicheskix sochetaniyax. / Československa rusistka. – T. XXV. – Vip. 1. – Praha, 1981 – S. 30.
107. Slovar sovremennogo ruskogo literaturnogo yazika. – M.-L.: Izd-vo AN. – TT. 1-17. – 1950 – 1963 – S. 502.
108. Slovar sovremennogo ruskogo literaturnogo yazika. – M.-L.: Izd-vo AN. – TT. 1-17. – 1950 – 1963 – S. 502.
109. Sorokoletov F.P. Smislovaya xarakteristika terminov v tolkovix slovaryax / Leksikograficheskiy sbornik. – Vip. 5. M. – 1965 – S. 21.
110. Superanskaya A.V., Podolskaya N.V., Vasilyeva N.V., Obshaya terminologiya: Terminologicheskaya deyatel'nost' - Izd. Z. -2008.
111. Schneider Y. Die frühe berufskundliche Literatur In: Arbeit und Beruf 5, S. 155-156.
112. Talat Tekin, Hunlarin dili. – Ankara, 1993, 24-bet
113. Van der Ven F. Sozialgeschichte der Arbeit. Bd 1: Antike und Frühmittelalter. München 1972a –S. 30
114. Vasilyeva N.V., Terminologicheskaya situatsiya i perevod / Vsesoyuznaya konferensiya «Sovershenstvovaniye nauchno-texnicheskoy literaturi i dokumentov». -M., 1988: 108-110-betlar. [74] Veber (1996, 38)
115. Vinogradov V.V., Leksikologiya i leksikografiya / Izbranniye trudi. -M.: Nauka, 1977 –S. 12-13.
116. Vinogradov V.V. Leksikologiya i leksikografiya / Izbranniye trudi. - M.: Nauka, 1977– S. 21.
117. Vinokur G.O., O nekotorig yavleniyax slovoobrazovaniya v russkoy texnicheskoy terminologii. / Trudi Moskovskogo in-ta istorii; filosofii i literaturi. - T.5.- 1939: 3-54,

118. Vlasov A.V., Lingvisticheskaya terminologiya v shkolnom kurse russkogo yazika. - Gomer, 1986
119. Volkova I.N., Standartizatsiya nauchno-texnicheskoy terminologii. - M.,1984 – S. 69-84;
120. Volodina M.N., Teoriya terminologicheskoy nominatsii / M.N.Volodina. – M.: Izd-vo MGU, 1997,
121. Volodina M.N., Kognitivno-informatsionnaya priroda termina - M.: Izdchiy MGU, 2000 – S. 128 ,
122. Yusuf Xos Hojib «Qutadg‘u bilig», Toshkent, 2017, 7-bet.
123. Yusuf Xos Hojib «Qutadg‘u bilig», Toshkent, 2017, 90-bet.
124. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, Moskva, 1981, 55,57-betlar.
125. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, Moskva, 1981, 60-bet.
126. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, Moskva, 1981: 207-bet.
127. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, Moskva, 1981: 439-bet
128. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, Toshkent, 2001: 316-bet
129. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, Toshkent, 2001: 608-bet
130. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, Toshkent, 2006: 241-bet
131. O‘zbek tili izohli lug‘ati, Toshkent, 2006: 56-bet
132. Shansky N.M., Ivanov V.D. Sovremenniy russkiy yazik. – M., 1987 – S. 45.
133. Shmelev D.N. Problemi semanticheskogo analiza leksiki. – M., Nauka, 1973 – S. 7.
134. Shmelev D.N. Problemi semanticheskogo analiza leksiki. – M., Nauka, 1973 – S. 15.

135. Shkatova L.A. Naimenovaniya lits po professii v sovremennom ruskom yazike: Avtoref. dis... kand. filol. nauk. – M., 1967

136. Shveytser, Nikolskiy SHveyser A.D., Nikol'skiy L.B. Vvedeniye v sotsiolingvistiku. - M., 1978.

137. Chebotnikova T.A. Mnogoznachnost termina i kontekst. / Termin i slovo.- Gorkiy, 1982.- S. 37.

III. FOYDALANGAN BOSHQA ADABIYOTLAR

138. arxiv.uz / Konchilik sanoati kompleksining esosiy elementlari.
15.11.2022

139. www.raonline.ch/raoedu_wawafr001.html. 22.02.2023

140. <http://www.edu.uz>

141. <http://www.ziyouz.com>

142. <http://www.ziyonet.uz>

143. <http://www.dissercat.com>

144. <http://www.duden.de.com>

ILOVALAR

1-ilova

«Qutadg‘u bilig» asarigagi kasb nomlari

T/r	«Qutadg‘u bilig» asaridagi kasb nomlari	Beti	O‘zbek tilida	Nemis tilida
1.	Bedizchi	181	Rassom, naqqosh	Künstler, Maler, m
2	Bekach	181	Beka, uy bekasi	Hausfrau, f
3	Bitigchi	181	Xat yozuvchi, kotib	Briefschreiber, m
4	Boshchi	182	Boshliq, rahbar	Chef, Anführer, m
5	Yotg‘oq	183	Qorovul, soqchi	Wächter, m
6	Igdishchi	184	Chorvador	Hirt, m
7	Ilimg‘a	184	Bosh kotib (uyg‘ur yozuvi)	Generalsekretär, m
8	Ishchi	184	Ishchi, xizmatkor	Arbeiter, Dienst, m
9	Yilduzchi	184	Munajjim, astrolog	Astrologe, m
10	Kishchi	185	Ovchi (suvsar)	Otterjäger, m
11	Musannif	187	Yozuvchi, muallif	Schriftsteller, Autor
12	Muhtasib	187	Shariat nazoratchisi	Religiös-Gesetz-Aufseher, m
13	Osh boshchi	187	Saroy dasturxon mutasaddisi (xon salor)	Palasttischbeamter, m

14	Osh ishchisi	187	Saroyda ovqatlarni tayyorlovchi xodim	Angestelter, der im Palast Mahlzeiten zubereitet
15	Oshchi	187	Oshpaz, oshchi	Chefkoch, m
16	Og'ichi	188	Xazinabon, xazinachi	Schatzmeister, m
17	Sart	188	Savdogar	Händler, m
18	Su boshchi	189	Qo'mondon, lashkarboshi	Kommandant, Armeechef, m
19	Sungunchi	189	Nayzador, qo'riqchi	Speerkämpfer, Wache
20	Tamg'achi	189	Muhrdor	Der Versiegeler
21	Tapu'gchi	189	Xizmatkor	Knecht, m
22	Tarig'chi	189	Dahqon, ekinchi	Bauer, Landwirt, m
23	Tilmoch	190	Tilmoch, tarjimon	Übersetzer, Dolmetscher, m
24	Turg'oq	190	Qorovul, posbon	Wache, f, Wächter, m
25	To'nchi	191	To'n tikuvchi, chevar	Schneider, m
26	To'shakchi	191	Yotaqxona mutasaddisi	Wohnheimoffizier, m
27	Cherik	192	Askar, lashkar	Soldat, m, Armee, f
28	Emchi	193	Emchi, tabib	Heiler, Arzt
29	Etukchi	193	Etikchi, kosib	Schuhmacher, m

30	Yumushchi	194	Xodim, xizmatkor	Angestellter, Diener, m
31	Yalovoch	194	Elchi	Botschafter, m
32	Yaraqchi	194	Yarog‘dor, o‘qchi	Schütze, m
33	O‘lutchi	195	Jallod, josus	Henker, Spion, m
34	O‘tachi	195	Tabib, hakim	Arzt, m
35	Qam	195	Kohin, tabib, shaman	Heiler, Schamane, m
36	Qapug‘bashlar	196	Darvazabonlar boshlig‘i	Chef-Torwart, m
37	Qirmachi	196	Duradgor, o‘ymakor	Zimmermann, Schnitzer, m
38	Qushchi	197	qush ovchisi, lochindor	Vogeljäger, Falkner, m
39	Hakim	197	Olim, tabib	Wissenschaftler, Arzt, m
40	Ulug‘ Hojib	191	Eshik og‘asi	Palasthauptdiener, m

**«Nemischa – o‘zbekcha, o‘zbekcha – nemischa lug‘at»dagi kasb
nomlari**

T/r	Nemischa	O‘zbekcha	Sahifasi
1	Arzt, m	Shifokor, doktor	37
2	Augenarzt, m	Ko‘z shifokori, okulist	41
3	Autor, m	Muallif	46
4	Bäcker, m	Novvoy	47
5	Bahnangestellte, m	Temir yo‘l xodimi	47
6	Bahnpolizei, f	Temir yo‘l polisiyasi	47
7	Ballerina, f	Raqqosa, balerina	48
8	Bestler, m	Usta, buyum yasovchi	49
9	Bauerarbeiter, m	Quruvchi, binokor	49
10	Bauer, m	Dehqon, fermer	49
11	Beamte, m	Davlat xizmatchisi, amaldor	50
12	Bildhauer, m	Haykaltarosh	69
13	Bodenbebauer, m	Dehqon	72
14	Bonbonmacher, m	Qandolatchi	72
15	Bordarzt, m	Kema shifokori	73
16	Boxer, m	Bokschi	73
17	Briefer, m	Xattot, kotib	74
18	Buchhalter, m	Hisobchi, buxgalter	77

19	Chauffeur, m	Shafyor, haydovchi	79
20	Chef, m	Rahbar, boshliq	79
21	Chirurg, m	Jarroh, xirurg	79
22	Clown, m	Qiziqchi, masxaraboz	80
23	Coiffeur, m	Sartarosh	80
24	Conferencier, m	Suxandon, darturni olib boruvchi	81
25	Courtier, m	Birja mekleri	81
26	Darsteller, m	Ijrochi	84
27	Dealer, m	Diler, birja sotuvchisi	85
28	Deputierte, m	Deputat, nozir	87
29	Designer, m	Dizayner	88
30	Deutschlehrer, m	Nemis tili o'qituvchisi	88
31	Dichter, m	Shoir	88
32	Dirigant, m	Dirijyor	89
33	Doktor, m	Shifokor, vrach	90
34	Ermittler, m	Izquvar, ayg' oqchi, josus	126
35	Facharzt, m	Soha shifokori	133
36	Feldarzt, m	Harbiy vrach	138
37	Feldscher, m	Shifokor yordamchisi, feldsher	138
38	Filmregisseur, m	Kinorejisyor	142
39	Firnisser, m	Laklovchi, pardozlovchi	142

40	Fischer, m	Baliqchi, baliq ovchisi	142
41	Fleischer, m	Qassob	144
42	Flickschneider, m	Tikuvchi, ta'mirlovchi	144
43	Flickschurter, m	Etikdo'z, yamoqchi	144
44	Flieger, m	Uchuvchi	144
45	Flötenbläser, m	naychi	145
46	Forster, m	O'rmonchi	147
47	Friseur, m	Sartarosh	151
48	Friseuse, f	Sartarosh ayol	151
49	Führer, m	Yo'l boshchi, yetakchi, yo'lko'rsatqich	153
50	Fußballspieler, m	Futbolchi	154
51	Geflügelzüchter, m	Parranda boquvchi	159
52	Gefreite, m	Yefreytor (milit)	159
53	Geistliche, m	Ruhoniy	160
54	Gerichtsvollzieher, m	Sud ijrosichi	163
55	Geschäftsführer, m	Ish boshqaruvchi	164
56	Geschichtsschreiber, m	Tarixchi, solnomachi	164
57	Gewährsmann, m	Ma'lumot beruvchi	166
58	Gießer, m	Po'lat quyuvchi	168
59	Goldgräber, m	Oltin qazuvchi	170
60	Goldschmied, m	Zargar	170

61	Grubenarbeiter, m	Konchi	172
62	Hamsterer, m	chayqovchi	175
63	Handler, m	Savdogar, olibsotar	176
64	Hauer, m	Kon qazuvchi, daraxt kesuvchi	178
65	Hausangestellte, m	Uy xizmatchisi	178
66	Hausknecht, m	Farrosh, qorovul	178
67	Hausmädchen, n	Oqsoch	178
68	Heger, m	Saqlovchi, qo‘riqchi	179
69	Heizer, m	Pechka yoquvchi	180
70	Herausgeber, m	Noshir	182
71	Hirt, m	Cho‘pon	190
72	Historiker, m	Tarixchi, tarixshunos	190
73	Hochschullehrer, m	Oliy o‘quv yurti o‘qituvchisi	191
74	Höker, m	Mayda savdogar	192
75	Holsfeller, m	O‘tin yoruvchi	192
76	Hornbläser, m	Horn chaluvchi	192
77	Hüter, m	Mudofaa qiluvchi	192
78	Imker, m	Asalarichi	195
79	Ingenieur, m	Muhandis	198
80	Jurnalist, m	Jurnalist	207
81	Juwelier, m	Zargar	207

82	Kameltreiber, m	Tuyakash	208
83	Kameramann, m	Kinooperator	209
84	Kassiere, m	Kassir	210
85	Kaufmann, m	Savdogar	211
86	Keßler, m	Qozonchi, qozon yasovchi	212
87	Koch, m	Oshpaz	215
88	Kohler, m	Konchi	215
89	Kombineführer, m	Kombaynchi	216
90	Komiker, m	Qiziqchi	216
91	Komponist, m	Bastakor	216
92	Korrektor, m	Musahhih, tuzatuvchi	218
93	Korrespondent, m	Muxbir	218
94	Kosmonaut, m	Kosmonaut	218
95	Kumpel, m	Konchi	220
96	Künstler, m	San'atkor	221
97	Kurier, m	Kuryer	221
98	Kutscher, m	Aravakash, izvoshchi	221
99	Laborant, m	Laborant	222
100	Ledararbeiter, m	Ko'nchi	226
101	Lehrerin, f	O'qituvchi ayol	227
102	Lektor, m	Ma'ruzachi	229
103	Lieferant, m	Mol yetkazib beruvchi	231

104	Lumpensammler, m	Latta-putta yig‘uvchi	234
105	Mäher, m	O‘roqchi	235
106	Makler, m	Dallol	236
107	Maler, m	rassom	236
108	Maurer, m	G‘isht teruvchi	238
109	Melkerin, f	Sut sog‘uvchi	240
110	Metalarbeiter, m	Metalchi	241
111	Methodiker, m	Metodist	241
112	Monteur, m	Montyor	246
113	Müller, m	Tegirmonchi	247
114	Musikant, m	Musiqachi	248
115	Mützenmacher, m	Qalpoqdo‘z	248
116	Näherin, f	Tikuvchi	254
117	Ober, m	Ofitsiant	261
118	Pilot, m	Uchuvchi	272
119	Postbote, m	Pochtachi	275
120	Rechtsanwalt, m	Advokat	285
121	Redner, m	Notiq	286
122	Reiter, m	Chavandoz	290
123	Rennfahrer, m	Poygachi	291
124	Reporter, m	Muhbir	291
125	Rhetoriker, m	Notiqlik fani o‘qituvchisi	293

126	Richter, m	Hakam, sudya, referi	294
127	Ritter, m	Ritsar, otliq askar	295
128	Ruderer, m	Eshkakchi	300
129	Sachbearbeiter, m	Ish yurutuvchi	303
130	Säger, m	Dostonchi, baxshi	304
131	Sänger, m	Qo‘shiqchi	306
132	Schachspieler, m	Shaxmatchi	309
133	Schaffner, m	Chiptachi, konduktor	310
134	Schafhirt, m	Cho‘pon	310
135	Schatzmeister, m	Xazinachi, g‘aznachi	312
136	Schauspieler, m	Aktyor, artist	312
137	Scherenschleifer, m	Charxchi	314
138	Scheuerfrau, f	Farrosh ayol	314
139	Schiffsarzt, m	Kema shifokori	315
140	Schiffskoch, m	Kema oshpazi	315
141	Schlächter, m	Qassob	316
142	Schleifer, m	Pardoylovchi, charxlovchi	318
143	Schließer, m	Eshik o‘gasi, darvazabon	320
144	Schmelzer, m	Metal erituvchi	322
145	Schmied, m	Temirchi	322
146	Schneider, m	Tikuvchi,	325
147	Schneidermeister, m	Tikuvchi ustoz	325

148	Schnitter, m	O‘roqchi	326
149	Schnitzer, m	O‘ymakor	326
150	Schreiber, m	Yozuvchi, muallif, xottot	329
151	Schriftleiter, m	Muharrir	330
152	Schriftsteller, m	Yuzuvchi	330
153	Showmaster, m	Shovni olib boruvchi	343
154	Spielleiter, m	Rejissiyor	355
155	Spinnerin, f	Ip yigiruvchi ayol	355
156	Stahlgießer, m	Po‘lat quyuvchi	362
157	Stecher, m	O‘ymakor, naqqosh	365
158	Stewardess, f	Styuardessa	368
159	Straßenbahner, m	Tramvay haydovchisi	372
160	Stricker, m	To‘quvchi	374
161	Theaterdichter, m	Bastakor, dramaturg	383
162	Therapeut, m	Ichki kasallik shifokori	383
163	Tischler, m	Duradgor	384
164	Unternehmer, m	Tadbirkor	414
165	Weber, m	To‘quvchi	453
166	Wirker, m	To‘quvchi	461
167	Zimmerrer, m	Duradgor	471
168	Zuschneider, m	Bichuvchi	479

**Термиз Давлат университети 2-босқич магистранти Абриқулов Панжининг
“Немис ва ўзбек тилларида касбга оид лексиканинг этимологик ва
лингвомаданий жиҳатлари” мавзусидаги магистрлик диссертациясига
илмий раҳбар
Х У Л О С А С И**

Мазкур диссертацион тадқиқот немис ва ўзбек тилшунослигида нафақат икки тил қиёси, балки алоҳида тиллар доирасида кам ёритилган муаммолар қаторига киради. Соҳа лексикаси кенг маънода ва анъанавий равишда мунтазам тадқиқот объекти бўлиб келишига қарамасдан касб мавзусидаги лексика етарлича ёритилмаган, ушбу муаммо ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан эса муҳим аҳамиятга эга муаммолардан саналади. Касбга оид лексиканинг нафақат чет тилдаги матнларни тўғри тушунишга, балки коммуникатив актнинг аъзоси сифатида коммуникатив компетенциянинг ўзлаштирувчиси сифатида намоён бўлишига олиб келади.

Мавзунинг кириш қисмида унинг долзарблиги, объекти, предмети, мақсад ва вазифалари, шунингдек илмий янгилиги ва бажариш методикаси белгилаб берилган, тадқиқот давомида унга қатъий амал қилинган. Талқиқотнинг биринчи боби касбга оид лексиканинг умумий муаммосига бағишланган бўлиб алоҳида параграфларда ушбу лексик қатлам тушунчаси ва унинг илмий адабиётлаврдаги талқини, соҳа мутахассисларининг касбий лексика ҳақидаги қарашлари ва тадқиқот йўналишлари баён этилган бўлиб.

ёш изланувчи ПанжиАбриқулов ўзининг илмий адабиётлар билан ишлаш компетенциясини тўла эгаллаганлигини кўрсата олган.

Изланишнинг иккинчи боби касбий лексиканинг бевосита қиёсий жиҳатлари, айнан немис ва ўзбек тилларидаги этимологик хусусиятларга бағишланган. Ёш муаллиф шу ўринда касбий номинацияларнинг диахрон ва синхрон жиҳатларига алоҳида эътибор қаратган.

“Немис ва ўзбек тилларида касбга оид лексиканинг тузилиши ва лингвомаданий хусусиятлари” деб номланган 3 – боб ишнинг соф ижодий қисми

ҳисобланиб, ундаги лингвомаданий таҳлил устувор аҳамиятга эга. Шу ўринда номинацияларнинг структураси ва лексик – грамматик таҳлили иккинчи боб доирасида таҳлилга тортилишини мақсадга мувофиқ деб биламан. Ундан ташқари ҳар икки тилдаги касбий лексиканинг тематик таҳлиliga етарлича эътибор берилмаган. Касбий лексиканинг ушбу жиҳати магистрлик ишидан кўра кенг лингвистик ёндашувни жалб қилган ҳолда янада салмоқроқ ишмий иш доирасида давом эттирилиши мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб Термиз Давлат университети 2-босқич магистранти Абриқулов Панжининг “Немис ва ўзбек тилларида касбга оид лексиканинг этимологик ва лингвомаданий жиҳатлари” мавзусидаги тадқиқот ишини магистрлик диссертацияларига қўйилган талабларга мос деб ҳисоблайман ва уни ҳимояга тавсия қиламан.

Ф.ф.н., доц. Ю. Исмаилов

Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Roman-german tillar kafedrası lingvistika (Nemis tili) mutaxassisligi bitiruvchi magistranti Abriqulov Panji Kenjayevichning “Nemis va o‘zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy jihatlari“ mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi ishiga

ICHKI TAQRIZ

Kasbga oid leksikaga dunyo tamadduniga tamal toshi qo‘yilib, inson yashash uchun kurashgan paytdan beri ehtiyoj bo‘lgan va haligacha ehtiyoj mavjud. O‘shandan to bugungi kungacha kasbga oid leksika bir necha sohalarda turli xil tillarda paydo bo‘lganligi tarixdan bizga ma‘lum. Turli xil millat tillarida kasbga oid leksikaning qaror topishiga bugungi kun ilm-fan va texnikasining tez sur‘atda rivojlanayotganligi sababli yangi-yangi tushunchalar paydo bo‘lyapti. Shu boisdan kasbga oid leksika va uning ta‘rifi muammosi leksikologiyaning umuman olganda hozirgi tilshunoslikning hal etilishi lozim bo‘lgan asosiy masalalaridan biri hisoblanadi. Kasbga oid leksika muammosi dunyo tilshunoslikda nazariy jihatdan ancha o‘rganilgan masalalardan biri hisoblansa-da, ammo uning ta‘rifi, tarkibi, professionalizm va atamalarining o‘zaro farqlanuvchi jihatlari singari masalalar hali to‘laqonli o‘rganilgan va hal qilingan deb bo‘lmaydi. Ayni vaqtda bunday muammo nemis va o‘zbek tilshunosligi va leksikologiyasida hali tilga olinmagan.

Shu nuqtai nazardan mazkur magistrlik dissertatsiyasi mavzusi dolzarb hisoblanadi. Dissertasiya kirish, uch bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati va ilovadan iborat.

Tadqiqotning maqsad va vazifalari, rejasi, ilmiy yangiligi, xulosalar uzviy va izchil tizimlilikka ega.

Magistrlik dissertatsiyasining birinchi bobi tadqiqod mavzusiga doir nazariyalarning tanqidiy tahlili yoritib berilgan. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish natijasida kasbga oid atamalar va professionalizmlar va ularning bir-biridan farqli jihatlari qiyoslab o‘rganilib chiqilgan. Bu borada ko‘plab olimlarning turlicha nazariyalari taqqoslangan va ularning nima vazifalarni bajarishi haqida ma‘lumotlar berib borilgan. Masalan, A.V.Kalininning bu boradagi fikrlari:

“Kalinin atamalarini maxsus lug‘atga tegishli hisoblab, undagi professionalizmni ta’kidlab o‘tadi. Ularning farqi shundaki, atamalar rasmiy kodlangan nomlardir, professionalizm esa - bu “yarim rasmiy so‘z” ushbu dissertatsiyada keltirilgan”.

Ushbu yondashuvlarning barchasi kasbga oid leksikani o‘qitishga qaratilganligi va ularning har birini o‘z vazifalari haqida aytib o‘tilgan. Kasbga oid atamalar ilmiy adabiyotlarda, yozma ravishda uchrashi, professionalizmlar esa kasb egalarining so‘zlashuv tilidagina og‘zaki tarzda mavjudligi aniqlangan. Bundan tashqari professionalizmlar tilshunoslikning tarkibiy qismi bo‘lgan leksikologiyaning shakllanishida muhim o‘rin tutishi hamda kasbga oid leksikaning nazariy asoslari haqida fikrlar keltirib o‘tilgan. Kasbga oid leksika adabiy, so‘zlashuv, jargon va dealektal turlarini o‘z ichiga olishi va u muhim ekanligi aytib o‘tilgan.

Dissertatsiyaning ikkinchi bobida nemis va o‘zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik xususiyatlarini metodik tasnifi va ularning bayoni haqida ma’lumot berilgan. Bunda kasbga oid leksikaning tarkibiy qismlaridan biri kasbiy nomlar va ularning etimologik jihatlari nemis tilida alohida qiyosiy-tarixiy tasnifi va o‘zbek tilida alohida diaxron va sinxron tanniflari ko‘rib chiqilgan, tilshunos olimlarning ishlaridan misollar berilib yoritilgan. Bundan tashqari nemis va o‘zbek tillarida professionalizmlarning chog‘ishtirma tahlil qilingan.

Dissertatsiyaning uchinchi bobida nemis va ozbek tillaridagi kasbga oid leksikaning tuzilishi va lingvomadaniy xususiyatlari ochib berilgan. Bunda ularning leksik-grammatik, leksik-semantik va antropologik tomonlari ko‘rsatib berilgan hamda adabiy va dealektal jihatdan o‘rganilgan. Bundan tashqari nemis va o‘zbek tillaridagi kasbiy nominatsiyalarning leksik-mavzuiy guruhlari misollar yordamida yoritilgan.

Ushbu dissertatsiyada xulosalar o‘z o‘rnida keltirilgan. Adabiyotlar ro‘yxati ham alifbo tarzida berilgan. Bundan tashqari:

- Magistrlik dissertatsiyasi ixtisoslik shifriga mos.

- Magistrlik dissertatsiyasi mavzusining dolzarbligi aniq ma'lumotlar asosida yoritib berilgan.
- Tadqiqotning maqsadi, ilmiy yangiligi, xulosalarning asoslanganligi va ularning ahamiyati aniq aks ettirilgan.
- Tadqiqotchining dissertatsiyasida qadimgi va hozirgi kundagi ilmiy adabiyotlardan foydalanilgan.
- Dissertatsiyada ilgari surilgan nazariy xulosalar ishonchli keltirib o'tilgan va asoslab berilgan.
- Dissertatsiya mavzusiga doir ilmiy ishlari diissertatsiya mazmuniga va dissertatsiya talabiga to'laqonli javob beradi.
- Tadqiqotda boblarning joylashtirilishi talab darajasida, uzviylik va uzluksizlik tamoyillariga to'la rioya qilingan.
- Magistrlik dissertatsiyasi savodli ilmiy tilda yozilgan bo'lib, ishning kirish qismida ko'rsatilgan barcha vazifalar bajarilgan.
- Magistrlik dissertatsiyasida erishilgan ilmiy yutuqlari sifatida quyidagilarni alohida ta'kidlash joiz:
 - nemis va o'zbek tilida kasbga oid leksikani o'rganilishi yuzasidan tilshunos olimlarining ishlari batafsil keltirilgan;
 - nemis va ozbek tillaridagi kasb nomlarining etimologiyasi ilmiy yoritilib berilgan;
 - nemis va ozbek tillarida kasbga oid leksikaning tuzulishi lingvomadaniy, leksik-grammatik hamda leksik-semantik tomondan yoritilib berilgan.

Ishning yutuqlari bilan birga Abriqulov Panji Kenjayevichning "Nemis va o'zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy jihatlari" mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasida bir qator kamchiliklarni ham uchratishimiz mumkin. Jumladan,

1. Birinchi paragrafda tahlil qilinayotgan mavzu yuzasidan tilshunos olimlar fikrlari ketma ket berilgan, tadqiqotchi nuqtai nazari ko'zga tashlanmaydi. Ushbu yondashuvlarga tadqiqotchi o'z nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda kengroq munosabat bildirishi lozim.

2. Snoska keltirishda tadqiqotchi adabiyotning umumiy hajmini emas betlarini ko'rsatishi kerak.

3. Dissertasiya natijalari sifatida kasbga oid leksikaning alifbo tarzidagi ro'yxati berilganda ishning qiymati yanada oshirilgan bo'lardi.

Yuqoridagilarga asoslanib aytish mumkinki, Abriqulov Panji Kenjayevichning "Nemis va o'zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy jihatlari" mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi tugallangan, Davlat Attestatsiyasi komissiyasi tomonidan magistrlik dissertatsiyasi yozish talablariga to'la javob beradi va uni a'lo baholarga tavsiya etish mumkin. Dissertatsiya ishini himoya qilishga tavsiya qilaman.

TerDU Xorijiy filologiya

fakulteti dekani, f.f.n., dotsent

A.E.Xudoyqulov

**Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti lingvistika (Nemis tili)
mutaxassisligi bitiruvchi magistranti Abriqulov Panji Kenjayevichning
“Nemis va o‘zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik va
lingvomadaniy jihatlari“ mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi ishiga**

TASHQI TAQRIZ

Ushbu dissertatsiya ishi nemis va o‘zbek tilshunosligida nafaqat ikki til qiyosi, balki alohida tillar doirasida juda kam yoritilgan muammolar qatoriga kiradi. Shu boisdan kasbga oid leksika va uning ta’rifi muammosi leksikologiyaning umuman olganda hozirgi tilshunoslikning hal etilishi lozim bo‘lgan asosiy masalalaridan biri hisoblanadi.

Abriqulov Panjining “Nemis va o‘zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy jihatlari” mavzusidagi magistrlik dissertatsiya ishi kirish qismi, 3 ta bob, 8 ta paragraf, xulosa va tavsiyalar, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatidan iborat.

Tadqiqot ishining kirish qismida mazkur ijodiy ishning metodologik apparati, mavzuning dolzarbligi, ob’yekti, predmeti, maqsadi, ilmiy yangiligi, nazariy va amaliy ahamiyati, vazifalari, dissertatsiyaning qisqacha tavsifi yoritilgan. Dissertatsiyaning birinchi bobi kasbga oid leksikaning asoslari, ularning turlari, atama va professionalizmlarning farqli va o‘xshashlik tomonlari muammolari haqida bayon qilingan.

Dissertatsiyaning ikkinchi bobida nemis va o‘zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik xususiyatlarini metodologik tasnifi va ularning bayoni haqida ma’lumotlar berilgan. Xususan, kasbiy nomlar va ularning etimologik jihatlari nemis tilida alohida qiyosiy-tarixiy tasnifi va o‘zbek tilida alohida diaxron va sinxron tanniflari ko‘rib chiqilgan, tilshunos olimlarning ishlaridan misollar berilib yoritilgan. Bundan tashqari nemis va o‘zbek tillarida professionalizmlar chog‘ishtirma tahlil qilingan.

Dissertatsiyaning uchinchi bobi ilmiy tadqiqot yuzasidan nemis va ozbek tillaridagi kasbga oid leksikaning eksperimentini tashkil etish bo'yicha ma'lumotlar qisqacha yoritilgan. Ilmiy tajriba – sinov ishlarining mazmuni, ilmiy tajriba – sinov ishlari natijalarining tahlili yoritilgan. Ushbu dissertatsiyada xulosalar o'z o'rnida keltirilgan. Adabiyotlar ro'yxati ham alifbo tarzida berilgan.

Dissertatsiyada yuqorida aytilgan yutuqlar bilan bir qatorda ayrim juziy kamchiliklar ham mavjud;

- Kirish qismida mavzuga doir adabiyotlarning o'rganilish darajasi to'liq yoritilmagan;
- Foydalanilgan adabiyotlardagi havolalarga kamroq e'tibor qaratgan;
- Dissertatsiya matnida tuzatish mumkin bo'lgan ayrim orfografik kamchiliklar uchraydi.

Yuqoridagilarga asoslanib aytish mumkinki, Abriqulov Panji Kenjayevichning "Nemis va o'zbek tillarida kasbga oid leksikaning etimologik va lingvomadaniy jihatlari" mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi tugallangan, Davlat Attestatsiyasi komissiyasi tomonidan magistrlik dissertatsiyasi yozish talablariga to'la javob beradi va uni a'lo baholarga tavsiya etish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, mavjud kamchiliklar tadqiqot ishining ilmiy qiymatiga salbiy ta'sir qilmaydi. P.Abriqulovning magistrlik dissertatsiyasi reja asosida ketma-ket yoritilgan, yozilish sifati, hajmi, dissertatsiya mavzusi va yoritilishi magistrlik dissertatsiyasida qo'yilgan talablarga mos kelganligi uchun uni himoya qilishga tavsiya etaman.

**O'zDJTU Roman-german tillari
tarjimashunosligi kafedrasi mudiri**

Prof., dots. L.T.Xoliyarov

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI MAGISTRATURA BO'LIMI
702 30101 Lingvistik (nemis tili)
MUTAXASSISLIGI 2-BOSQICH MAGISTRANTNING
MAGISTRLIK DISSERTATSIYASINING DASTLABKI HIMOYASINING
"26" 10 sonli BAYONNOMASIDAN KO'CHIRMA
may 2023 y

Termiz shahri

Yig'ilish raisi: Imomova U
Yig'ilish kotibi: Ergashev F

Qatnashdilar: kafedraning barcha professor-o'qituvchilari, 2-kurs magistrantlari hamda ularning ilmiy rahbarlari.

Kun tartibida:

702 30101 Lingvistik (nemis tili)
2-kurs magistrantining magistrlik dissertatsiyasi ishlarining dastlabki himoyasi to'g'risida.
Kafedra mudiri Imomova U yig'ilish qatnashchilariga 2-kurs magistrantining magistrlik dissertatsiyasi dastlabki himoyasiga barcha tayyor ekanligini aytib, reglament har bir ma'ruzachiga 10 daqiqa berilishini qayd etib o'tdi.

1. 702 30101 Lingvistik (nemis tili)
magistratura mutaxassisligi 2-kurs magistranti
Abriqulov Panji Kenjayevich ning
" Nemis va o'zbek tillarida kasbga oid sozlarining etimologik va lingvomedaniy jihatlarini
mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi dastlabki himoyasida magistr tomonidan mavzu atroflicha ochib berildi. Mavzu bo'yicha o'tkazilgan ilmiy tadqiqot ishi, tajribalar va natijalar tahlili yakuniga yetkazilgan. Ilmiy rahbar fbu dot. Y. Ismoilov tomonidan ijobiy xulosa berilgan. Mazkur dissertatsiya ishiga tashqi taqrizchi fbu dot. S. Keliyev hamda ichki taqrizchi dot. A. Xudoyevlov tomonidan ijobiy taqriz berilgan. Muhokamada berilgan savollarga magistrantning javoblari yetarli bo'ldi. Ishda ko'rsatilgan kamchiliklarni yakuniy himoyagacha bartaraf etish vazifasi berildi. Dissertatsiya himoyaga tavsiya etildi.

KAFEDRA YIG'ILISHI QAROR QILADI:

1. 702 30101 - Lingvistik (nemis tili)
magistratura mutaxassisligi 2-kurs magistranti Abriqulov Panji ning
Nemis va o'zbek tillarida kasbga oid sozlarining etimologik va lingvomedaniy jihatlarini

mavzusidagi dissertatsiyasi bajarilishi ijobiy deb hisoblasin va keyingi bosqichga tavsiya etilsin.

Yig'ilish raisi:
Yig'ilish kotibi:

Imomova U.M.
Ergashev F.B.

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI MAGISTRATURA BO'LIMI
702.30.101 lingvistik (nemis tili)
MUTAXASSISLIGI
BO'YICHA BITIRUVCHI 2-KURS MAGISTRING MAGISTRLIK
DISSERTATSIYASI ISHLARI TAVSIYALARINI O'QUV JARAYONLARIGA
QO'LLANISHI BO'YICHA

DALOLATNOMA

Termiz shahri.

2023 yil «10» iyun

Magistr Abdikulov Panir Kenjayevich ning
(familiyasi, ismi, otasining ismi)
Nemis tili va Sebeh tillarida kasbga oid
(ishi mavzusi)
leksikologiya atrolari va lingvomaʼdaniy
Ilmiy rahbari: f.b.u. dot. Y. Ismoilov

Magistrlik dissertatsiyasi ishining asosiy natijalari boblar va paragraflar bo'yicha betlari ko'rsatilgan holda fanning ma'ruza matnlarida, amaliy mashg'ulotlar bo'yicha masalalar to'plamlarida, laboratoriya, kompyuter ishlarida hamda magistrlik dissertatsiyalarda yoki keys stadilar tayyorlashda foydalanishini aniq ko'rsatish kerak.

1. Ma'ruza matnlarida (betlarini ko'rsating): Ulshunoslikda,

leksikologiya ma'ruza matnlarida,
12-19 - betlardan

2. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha masalalar to'plamlarida (betlarini ko'rsating): Kasbey leksikada amaliy mashg'ulot-

larda, 29-48 - betlardan

3. Laboratoriya va kompyuter ishlarida (betlarini ko'rsating) Rejimashunoslikdagi jaduallardan,

41-45 - betlardan.

4. Keys stadilarda (betlarini ko'rsating): tarixiy - qiyosiy,

cho'g'ish tirma, diaxon, sinxon, 51-65 - betlar

5. Magistrlik dissertatsiyalarda (betlarini ko'rsating):

Magistrlik dissertatsiyalarda

66-78 - betlardan.

Komissiya raisi

A'zolari: 1.

2.

3.

Sh. Xujabov

A. Xudoyevlov

R. Xaydarova

Sh. Bepqulova

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

Magistratura bo'limi

702.30101 lingvistik (nemis tili)
mutaxassisligi

Magistrant Abrikulov poyiz Kenjayev ning

Nemis va 22 ta tilda o'qitishda
leksiyaning etimologik va lingvistik
jihatdagi

mavzusida magistrlik dissertatsiyasi ishiga DAK ning

XULOSASI

Termiz davlat universiteti DAK tomonidan Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi MD ni bajarish haqida 12.12.2018 yil 1963-2-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining Yakuniy Davlat Attestatsiyasi to'g'risidagi Nizomga asosan quyidagilari aniqladi:

Magistrlik dissertatsiyasini baholash mezonlari

No	Baholash mezonlari	Maksimal ball	Magistrant to'plagan ball
1	Mavzuning dolzarbligi asoslanganligi	Maksimal (10 ball)	9
	Dolzarblik mavzu bo'yicha jahondagi amaliyot, dunyo miqyosidagi ilmiy ishlar va mamlakatimizdagi ustuvor yo'nalishlarga mosligini ochib bergan holga asoslangan	9-10 ball	9
	Ilmiy ishlar vositasida asoslangan	7-8 ball	
	Dolzarblikni yozishda mavzudan chetga chiqilgan	6 ball	
	Dolzarblikni qisman yoritilgan yoki yoritib berilmagan	0-5 ball	
2	Mavzuning davlat va universitet grant dasturi asosida yoki dolzarb muammolar bo'yicha tanlanganligi	Maksimal (8 ball)	8
	Davlat dasturiga kirgan	8 ball	8
	Grant loyihasi bo'yicha	7 ball	
	Termiz davlat univarsiteti dasturi bo'yicha	6 ball	
	Boshqa dolzarb muammolar bo'yicha	5 ball	
	Mavzuning davlat va universitet grant dasturi asosida yoki dolzarb muammolar bo'yicha tanlanilmagan	0-4 ball	
3	Kirish qismining to'g'ri rasmiylashtirilganligi	Maksimal (7 ball)	7

	Magistratura to'g'risidagi Nizom talablari asosida to'g'ri rasmiylashtirilgan		
	Magistratura to'g'risidagi Nizomga mos lekin kichik hatoliklar uchraydi	7 ball	7
	Kirish qismini Magistratura to'g'risidagi Nizom talablariga mos lekin to'g'ri yozilishida xatoliklarga yo'l qo'yilgan	5-6 ball	
	Kirish qismini Magistratura to'g'risidagi Nizom talablariga mos kelmaydi va to'g'ri yozilishida xatoliklarga yo'l qo'yilgan	4 ball	
4	MD ning hajmi va matning talab bo'yicha rasmiylashtirilganligi	0-3 ball	
	Talabga javob beradi.	Maksimal (5 ball)	5
	Talabga qisman javob beradi	5 ball	5
	Talabdan chetga chiqish holatlari mavjud	4 ball	
	MD talab darajasida rasmiylashtirilmagan	3 ball	
		0-2 ball	
5	MD bajarishda ilmiy tekshirish metodlaridan foydalanganlik darajasi:	Maksimal (8 ball)	7
	To'liq foydalanilgan	8 ball	
	Qisman foydalanilgan	6-7 ball	7
	Yetarli emas	5 ball	
	Qisman foydalanilgan yoki foydalanilmagan	0-4 ball	
6	Olingan natijalarning yangiligi va ishonchlilik darajasi	Maksimal (8 ball)	6
	Olingan natijalar yangi	8 ball	
	Olingan natijalar eskirgan	6-7 ball	6
	Natija to'la ishonchli emas	5 ball	
	Natija olinmagan yoki to'liq oxiriga yetmagan	0-4 ball	
7	MD ning xulosa qismida tavsiyalar keltirilganligi	Maksimal (6 ball)	5
	Bevosita ishlab chiqarishga tavsiyalar berilgan	6 ball	
	Bir maqsadga yo'naltirilgan tavsiyalar berilgan	5 ball	5
	Har xil maqsadga yo'naltirilgan tavsiya keltirilgan	4 ball	
	Qisman tavsiyalar keltirilgan yoki umuman keltirilmagan	0-3 ball	
8	Tadqiqot mavzusiga taalluqli boshqa manbalarda keltirilgan nazariy, amaliy va empirik tadqiqotlar natijalarining tanqidiy tahlili	Maksimal (8 ball)	7
	Ilmiy tadqiqot ishlari, dissertatsiya, monografiya, ilmiy maqola va tezislari, tahlil qilingan	8 ball	
	Faqat darslik ma'ruza matnlari, o'quv-qo'llanma va ma'lumotlar tahlil qilingan	6-7 ball	7
	Qisman tahlillar keltirilgan	5 ball	
	Ishonchliligi past tahlillar keltirilgan yoki umuman tahlillar keltirilmagan	0-4 ball	

9	Tadqiqot metodikasi va ishning amaliy qismi bayoni		
	Tadqiqot metodikasi va ishning amaliy qismi bayoni to'liq yoritilgan	Maksimal (8 ball) 8 ball	8
	Tadqiqot metodikasi va ishning amaliy qismi bayoni yoritilgan lekin chizmalar asosida ko'rsatilmagan	6-7 ball	8
	Tadqiqot metodikasi va ishning amaliy qismi bayoni qisman yoritilgan	5 ball	
	Tadqiqot metodikasi to'g'ri ochib berilmagan yoki umuman keltirilmagan	0-4 ball	
10	Adabiyotlardan foydalanganlik darajasi:		
	Ilmiy-amaliy jurnallar, monografiya, yetakchi olimlar asarlari, dissertatsiya va avtoreferatlardan to'la foydalanganligi	Maksimal (6 ball) 5-6 ball	6
	Faqat darslik ma'ruza matnlari, o'quv-qo'llanma va ma'lumotlardangina foydalanilgan	4 ball	6
	Adabiyotlardan foydalanganlik darajasi past	0-3	
11	Bitiruvchining ma'ruzasiga baho:		
	A'lo	Maksimal (10 ball) 10 ball	9
	Yaxshi	7 ball	9
	Qoniqarli	6 ball	
	Qoniqarsiz	0-5 ball	
12	Berilgan savollarga javoblari:		
	To'liq	Maksimal (8 ball) 8 ball	8
	O'rt	6 ball	8
	Qoniqarli	4 ball	
	Qoniqarsiz	0-3 ball	
13	MD ning ichki va tashqi taqrizchi tomonidan baholanishi:		
	A'lo	Maksimal (8 ball) 7 ball	7
	Yaxshi	6 ball	7
	Qoniqarli	5 ball	
	Qoniqarsiz	0-4 ball	
MD ga qo'yilgan yakuniy ball		Jami 100 ball	92

DAK raisi:

Yat

A'zolari:

Sh. Keyjaboyev

fish

A. Dardoyevlov

fish

R. Raydarova

fish

Sh. Bepasheva

fish

fish

fish

fish

fish

(MO')

Sana "10" eyun 2023 yil

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
Davlat attestatsiya komissiyasining yig'ilishi

BAYONNOMASI

Magistrant Abdugulov Panji Kenjayevich «10» yan 2023 y.
ning

Nemis va o'zbek tili va adabiyat fanlarida
lingvoma'naviy va kimoloviy
mavzudagi magistrlik dissertatsiyasi ishini ko'rib chiqish bo'yicha.

Qatnashganlar:

DAK raisi Kenjayev Sh. A.
DAK a'zolari Rudoyevlar A. E.
Xaydarova R. Sh.
Begayeva Sh. N.

Magistrlik dissertatsiyasi

Ilmiy rahbar Prof. dot. Y. Ismoilov

Ilmiy maslahatchisi

DAKga quyidagi hujjatlar taqdim qilingan:

1. Magistrant Abdugulov Panji Kenjayevich ning o'quv rejadagi fanlarni topshirganligi haqida magistratura bo'limining 2023 yil 3-iyunda bergan ma'lumotnomasi.

2. Magistrlik dissertatsiyasi ish 103 varaq hajmda bajarilgan.

3. Ilmiy rahbar xulosasi

4. Ichki taqrizchi taqrizi

5. Tashqi taqrizchi taqrizi

6. Plagiat ma'lumotnomasi

7. Magistrlik dissertatsiyasi ishning qisqacha annotatsiya 3 tilda yozilgan.

8. Maqola va tezislar nusxasi

9. Malumotlarning elektron nusxasi saqlangan CD disk
Magistrlik dissertatsiyasi ishning bajarilishi bo'yicha talaba bergan

axborotdan so'ng 5 minut davomida magistrga ushbu savollar berildi:

1. Professionalizm tushunchasi haqida ma'lumot bering?

2. Karbiy atamalarini bir-biriga chiqarib, natijani haqida ma'lumot bering?

3. Germaniyada xamomaviy fash nomlari haqida ma'lumot bering?

4. _____

5. _____

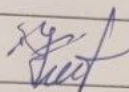
DAK qarori

Magistrant Abzigulov Panji Kenjaboyevich
Magistrlik dissertatsiyasini _____ ballga bajardi va himoya
qildi.

Magistrant Abzigulov Panji Kenjaboyevich ga
Lingvistik (nemis tili) mutaxassisligi bo'yicha Magistr darajasi berilib,
namunadagi diplom yozilsin.

Quyidagilar alohida ta'kidlab o'tilsin

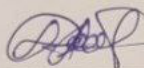
DAK raisi

(F.I.Sh., imzo)

Sh. Kenjaboyev

A'zolar:

A. Xudoygulov

R. Zafarova

Sh. Begmatova

DAK kotibi:

F. Erpolsheva